

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Кафедра української мови, літератури та
методики навчання

**ХУДОЖНЯ СПЕЦИФІКА ПОВІСТІ-КАЗКИ М. ПАВЛЕНКО
«РУСАЛОНЬКА ІЗ 7-В, АБО ПРОКЛЯТТЯ РОДУ КУЛАКІВСЬКИХ»:
ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ І МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТИ**

Магістерська робота

зі спеціальності 014 Середня освіта

(Українська мова і література)

студентки 61-2У групи

Навчально-наукового інституту

філології та історії

Ткаченко Катерини Едуардівни

Науковий керівник:

кандидат філологічних наук,

старший викладач

Клейменова Тетяна В'ячеславівна

Глухів–2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	9
1.1. Поняття про казку, повість, повість-казку в літературознавстві.....	9
1.2. Художні особливості прози М. Павленко	24
Висновки до розділу 1.....	30
РОЗДІЛ 2. ІДЕЙНО-ХУДОЖНЯ СВОЄРІДНІСТЬ ПОВІСТІ-КАЗКИ М. ПАВЛЕНКО «РУСАЛОНЬКА ІЗ 7-В, АБО ПРОКЛЯТТЯ РОДУ КУЛАКІВСЬКИХ».....	32
2.1. Жанрово-композиційні особливості та хронотоп повісті-казки М. Павленко	32
2.2. Проблемно-тематичні домінанти та ідейне спрямування повісті- казки «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських».....	40
2.3. Система персонажів твору	44
Висновки до розділу 2.....	53
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ТВОРУ М. ПАВЛЕНКО «РУСАЛОНЬКА ІЗ 7-В, АБО ПРОКЛЯТТЯ РОДУ КУЛАКІВСЬКИХ» В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	55
3.1. Аналіз навчальних програм і підручників в аспекті досліджуваної проблеми.....	55
3.2. Специфіка вивчення епічних творів на уроках української літератури в ЗЗСО.....	64
3.3. Методичні рекомендації до вивчення повісті-казки «Русалонька із 7- В, або Прокляття роду Кулаківських» М. Павленко.....	74
Висновки до розділу 3.....	86
ВИСНОВКИ.....	88
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	92
ДОДАТКИ.....	100

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Наша сучасниця Марина Павленко є знаною письменницею, літературознавицею, художницею. Її творчість є популярною, оскільки базується на фахових знаннях із теорії та історії літератури, особистому життєвому досвіді. Мисткиня дебютувала в 1997 році збіркою віршів для дітей «Бузкові зошити». Через п'ять років була опублікована збірка «Чар-папороть», згодом поезія для дорослих і книжка «дорослих» оповідань «Як дожити до ста» (2004).

Проте широке визнання й популярність авторці приніс своєрідний книжковий «серіал» про Русалоньку. Уже досвідченою майстринею написані «Миколчині історії», книга казок «Півтора бажання (Казки старої Ялосоветиної скрині)», «Домовичок з палітрою» та «Марина Павленко про Павла Тичину, Надію Суровцову, Василя Симоненка, Василя Стуса, Ірину Жиленко».

Нині вона є досить відомою письменницею, твори якої люблять читати діти й дорослі. М. Павленко за останні п'ятнадцять років стала лауреаткою й переможницею багатьох конкурсів і літературних змагань: «Гранослов» (Київ, 1996, 2002) «Привітання життя» (Львів, 1996) «Коронація слова» (Київ, 2004), «Портал» (2006) та ін., а також лауреатом літературної премії «Благовіст» та премії ім. Михайла Чабанівського саме за романи для підлітків про Русалоньку із 7-В.

Перша частина пенталогії Марини Павленко «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських» включена до навчальної програми з української літератури для 7 класу. Книги про Русалоньку ввійшли до кола дитячого й підліткового читання завдяки розкриттю в них вічних тем і важливих проблем, що є близькими сучасним підліткам. Твори письменниці допомагають їм впоратися з непростими реаліями життя в дорослому світі.

Зазначене переконує, що М. Павленко є досить відомою постаттю в сучасному літературному процесі, має вагомні художні здобутки. Проте

досліджень її творчості небагато. Серед них можна назвати рецензії З. Жук, В. Климентовської, Ю. Гончар на твори, зокрема й на повісті про Русалоньку. Опубліковані також оглядові статті, у яких твори письменниці згадуються в контексті сучасної дитячої літератури, а також окремі розвідки таких авторів, як І. Гищук, Ю. Гончар, Т. Качак, Л. Овдійчук, О. Слижук та ін., присвячені аналізу її творчості, зокрема пенталогії «Русалонька із 7-В...».

Незначний обсяг дослідницьких матеріалів за творчістю М. Павленко та відсутність системного аналізу її повісті-казки «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських» і ґрунтовних методичних рекомендацій до її вивчення в закладах загальної середньої освіти й зумовили вибір теми дослідження.

Мета магістерської роботи – дослідити художню специфіку повісті-казки М. Павленко «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських» і розробити методичні рекомендації щодо вивчення цього твору учнями закладів загальної середньої освіти.

Мета дослідження обумовила виконання наступних **завдань**:

- розкрити сутність літературознавчих понять «казка», «повість», «повість-казка»;
- проаналізувати художні особливості прози М. Павленко;
- визначити жанрово-композиційну, ідейно-тематичну й образну специфіку повісті-казки «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських»;
- проаналізувати чинні навчальні програми, підручники, методичні джерела в аспекті досліджуваної проблеми;
- розробити методичні рекомендації щодо вивчення повісті-казки «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських» М. Павленко учнями закладів загальної середньої освіти на уроках української літератури.

Об’єкт дослідження – повість-казка «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських» М. Павленко й освітній процес з української літератури в закладах загальної середньої освіти.

Предмет магістерської роботи – жанрово-композиційна, ідейно-тематична й образна специфіка твору «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських» М. Павленко, особливості її вивчення на уроках української літератури в закладах загальної середньої освіти.

Теоретико-методологічною базою магістерського дослідження є розроблені сучасною наукою праці з теорії літературознавства вітчизняних учених (І. Безпечний, О. Білецький, О. Галич, Р. Гром'як, М. Жулинський, Ю. Ковалів, Д. Наливайко, С. Павличко та ін.); праці українських літературознавців, присвячені творчості М. Павленко й українській літературі кінця ХХ і початку ХХІ ст. (І. Гишук, Ю. Гончар, Д. Дяченко, Т. Качак, Л. Овдійчук, О. Леоненко та ін.); напрацювання методистів (Л. Мірошниченко, В. Неділько, Є. Пасічник, С. Пультер, Б. Степанишин, Г. Токмань, та ін.).

У роботі застосовувалися **такі методи дослідження**: описовий (для аналізу наукової літератури з теми дослідження); біографічний (для з'ясування джерел образів), герменевтичний (для інтерпретації тексту); аналіз літературознавчих, методичних праць, навчальних програм, шкільних підручників з української літератури; узагальнення матеріалу; метод теоретичного моделювання (для визначення об'єкта й предмета наукового дослідження), анкетування. Окрім того, використовувалися проблемно-тематичний, текстуальний і контекстуальний аналізи.

Наукова новизна магістерського дослідження. У магістерській роботі узагальнено й доповнено літературознавчі відомості про повість-казку, індивідуальний стиль М. Павленко й ідейно-художню специфіку її твору «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських»; розроблено методичні рекомендації щодо вивчення досліджуваного твору М. Павленко в сучасних закладах загальної середньої освіти.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що її наукові результати важливі для комплексного вивчення особливостей української дитячої

літератури ХХІ ст., зокрема творчості М. Павленко, та специфіки її вивчення в сучасній школі.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали магістерського дослідження можуть бути використані в процесі викладання дитячої літератури в закладах вищої освіти, української літератури в закладах загальної середньої освіти, під час укладання спецкурсів і факультативів із сучасної української літератури, для написання здобувачами вищої освіти курсових і випускових кваліфікаційних робіт. Розроблені методичні рекомендації можуть бути використані вчителями-практиками.

Апробація результатів дослідження. Основні положення й висновки магістерської роботи викладалися та обговорювалися на науково-практичних конференціях різного рівня: XII Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції молодих учених і студентів *«Глухівські наукові читання – 2022. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук»* (7-8 грудня 2022 р., м. Глухів), V Всеукраїнській студентсько-викладацькій науково-практичній інтернет-конференції з міжнародною участю (16–17 лютого 2023 р., м. Глухів), XIV Всеукраїнській студентсько-викладацькій науково-практичній конференції *«Мова й література у проєкції різних наукових парадигм»* (21 квітня 2023 р., м. Полтава), Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції *«Актуальні проблеми лінгвістики та лінгводидактики»* (11–12 травня 2023 року, м. Умань), Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції *«Арватівські читання – 2023»*, присвяченій 95-річчю від дня народження академіка Ф. С. Арвата (17 травня 2023 р., м. Ніжин), 11th All-Ukrainian Scientific Pedagogical Readings of Young Scientists, Master's and Bachelor's Degree Students *«THE 21ST CENTURY CHALLENGES IN EDUCATION AND SCIENCE»* (April 20-21, 2023), XIII Міжнародній інтернет-конференції молодих учених і студентів *«Глухівські наукові читання – 2023. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук»* (6–8 грудня 2023 р., м. Глухів).

Публікації. Основні положення й висновки магістерської роботи

відображені в таких публікаціях:

1. Ткаченко К. Е. Жанрово-стильова специфіка та проблематика повісті-казки М. Павленко «Русалонька із 7-В, або прокляття роду Кулаківських». *Глухівські читання – 2022. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук*: Збірник матеріалів XII Міжнародної інтернет-конференції, конференції / За заг. ред. А.С. Полякової. Глухів, 2022. С. 309–310.

2. Ткаченко К. Проблемно-тематичні домінанти повісті-казки «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських» Марини Павленко. *Науковий потенціал дослідника: філологічні та методичні пошуки*: зб. наукових праць викладачів і студентів [випуск 11] / відп. редактор В. А. Каліш. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, 2023. С. 248–254.

3. Ткаченко К. Е. Образна система повісті-казки М. Павленко «Русалонька із 7-В, або прокляття роду Кулаківських». *Наука та освіта в умовах війни*: Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка»: матеріали звітної науково-практичної конференції здобувачів вищої та фахової перед вищої освіти (м. Глухів, 23-24 травня 2023 року). 2023. С. 111–113.

4. Ткаченко К. Е. Художні особливості прози Марини Павленко. *Глухівські читання – 2023. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук*: Збірник матеріалів XIII міжнародної науково-практичної інтернет-конференції / За заг. ред. А.С. Полякової. Глухів, 2023. С. 190–192.

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, що налічує 88 позиції, та додатків. Загальний обсяг роботи становить 146 сторінок, із них основного тексту – 91 сторінка.

У **Вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено мету, об'єкт, предмет й методи дослідження; сформульовано завдання

магістерської роботи, розкрито її наукову значущість і новизну, теоретичне й практичне значення результатів дослідження.

У **першому розділі** «Теоретичні основи дослідження» визначено сутність ключових понять дослідження, зокрема «казка», «повість», «повість-казка»; проаналізовано художні особливості прози М. Павленко.

У **другому розділі** «Ідейно-художня своєрідність повісті-казки М. Павленко "Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських"» з'ясовано жанрово-композиційні особливості й хронотоп твору, його проблемно-тематичні домінанти й ідейне спрямування, охарактеризовано систему персонажів.

У **третьому розділі** «Особливості вивчення твору М. Павленко "Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських" в закладах загальної середньої освіти» розглянуто можливості й особливості вивчення досліджуваної теми учнями закладів загальної середньої освіти. Подано результати аналізу навчальних програм, підручників в аспекті цієї проблеми, розглянуто специфіку вивчення епічних творів у школі. Запропоновано власні методичні рекомендації із вивчення повісті-казки М. Павленко «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських» на уроках української літератури в 7 класі.

У **висновках** подано систематизовані й узагальнені результати дослідження за визначеними проблемами.

У **додатках** подано словник літературознавчих і методичних термінів за темою дослідження (Додаток А); конспекти уроків української літератури для учнів ЗЗСО з вивчення творчості М. Павленко (Додаток Б), анкета для вчителів (Додаток В).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Поняття про казку, повість, повість-казку в літературознавстві

Епос, мабуть, є найдавнішою формою художньої літератури. З раннього дитинства кожен знайомиться з епічними творами, зокрема, казками, а в більш старшому віці маємо справу з повістями, романами.

Епос, на думку укладачів літературознавчого словника-довідника (Р. Гром'яка та ін.), багатозначний термін, «який означає за літературною традицією оповідну поезію, зароджену в глибокій минувшині як форму зображення героїчних вчинків певного персонажа, важливих подій тощо» [47, с. 240].

Спектр епічних жанрів досить різноманітний: байка, билина, казка, легенда, новела, нарис, повість, оповідання, роман, епопея тощо. Безперечно, треба знати про кожен із цих жанрів, проте в контексті нашого дослідження актуальним є визначення особливостей таких жанрів, як казка, повість, повість-казка. Тому зупинимося на їхньому детальному аналізі.

Жанри епосу поділяються на три групи: малі, середні й великі форми. Приналежність жанру до тієї чи іншої групи визначається, переважно, обсягом тексту. Одними з найпоширеніших епічних форм є казка й повість.

Казка – перший літературний жанр, з яким знайомиться кожна дитина. Прості сюжети казки змушують працювати дитячу уяву. Цьому жанру понад тисячу років. Казки відомі з найдавніших часів у всіх народів світу. Вони вирізняються національними особливостями, зустрічаються в багатьох варіантах. Визначити точно, коли люди почали створювати казки, неможливо. Імовірно, цей звичай зародився в наших предків ще тоді, коли з'явилася мова, хоч і не в своєму сучасному вигляді. Щоб заглибитися в історію казки, спробуємо з'ясувати її сутність й особливості.

У літературознавчому словнику-довіднику за редакцією Р. Гром'яка та ін. подано наступне визначення цього жанру: «Казка – жанр народної творчості, епічний, повістувальний, сюжетний художній твір усного походження» [47, с. 321]. В основі казки лежить захоплива розповідь про вигадані події та явища, які сприймаються й переживаються, ніби реальні.

Казка – один з основних жанрів народної творчості, епічний, повістувальний, сюжетний твір усного походження [46, с. 330].

У словнику-довіднику за редакцією О. В. Бобиря наголошено, що «Казка – твір про вигадані події та вигаданих осіб» [72, с. 58], однак у ньому не деталізовані специфічні риси цього жанру.

Автори підручника «Теорія літератури» О. Галич, В. Назарець та Є. Васильєв наголошують, що «Казка – малий епічний жанр, корені якого сягають в усну народну творчість» [14, с. 282]. Названі автори виділяють композиційно-сюжетні особливості цього епічного жанру: «В основу казки покладено вигадані, фантастичні чи авантюрні події. Кінцівка є переважно оптимістичною: добро перемагає зло» [14, с. 282].

«Академічний тлумачний словник» (онлайн-словник) подає таке визначення казки: «розповідний народно-поетичний або писемно-літературний твір про вигадані події, вигаданих осіб, іноді за участю фантастичних сил» [71].

Казка походить від народних переказів, але в ній, дійсно, є настанова на вигадку, діють видумані особи, часом наявні фантастичні події, пов'язані з дією чарівних істот і сил – чаклунів, фей, гномів, велетнів тощо.

У підручнику «Вступ до літературознавства» М. Моклиці знаходимо таке визначення поняття, що нас цікавить: «Казка – епічний жанр фольклору, побудований на вигаданому сюжеті, йому притаманна усталеність наративних прийомів» [51, с. 406]

Отже, дослідники одноголосно стверджують, що сюжет казки спирається на вигадку, на відміну від таких жанрів фольклору, як билини, міфи, перекази та ін. Під казкою найчастіше розуміють фольклорний

(народний) твір, який створювали та передавали в усній формі. Пізніше виник жанр літературної казки. Такий твір має одного автора, він закріплений у письмовій формі, а його сюжет найчастіше пов'язаний з фольклорною казкою.

Сучасне літературознавство розглядає казку як приклад подвійного кодування (термін Ч. Дженкса), що означає, що текст казки має різні рівні інтерпретації, залежно від «горизонтів очікування» читача, його інтерпретаційних спроможностей. А відтак казки є гіперцептивними творами, доступними для різновікової аудиторії – «практично всіх поколінь людей, суспільних верств, етносів, цивілізацій» [12, с. 56].

У літературознавчій енциклопедії за редакцією Ю. І. Коваліва зазначено, що «Ознаки казки по-різному виокремлюють у системі оповідної прози. Незважаючи на особливу структуру, семантику, поетику та зміст жанру, американський дослідник С. Томпсон розглядав поняття *казка* широко, відносячи до неї всі усні та письмові форми фольклорної епіки. Відсутність жанрової єдності казки зумовлює невизначеність її смислових меж» [45, с. 450].

Після детального ознайомлення з дослідженнями різних літературознавців ми виокремили такі характерні риси казки:

- сюжет побудований на протистоянні добра і зла;
- позитивні герої уособлюють уявлення людей про високу мораль, справедливість, справжню красу та ін.;
- негативні персонажі зазвичай символізують темні сили, чужі людині;
- використовуються стійкі фрази. Наприклад, на початку оповідання часто зустрічаємо «Жили-були...», «У деякому царстві...», наприкінці – «Стали вони жити-живати і добра наживати»;
- події наповнені чаклунством. Найчастіше головний герой або його помічники наділені особливими здібностями або використовують чарівні предмети, або вдаються до допомоги чарівних тварин;

- персонаж казки статичний, його характер не змінюється протягом усієї історії. Хороші герої обов'язково перемагають поганих, а зло завжди покарано.

Казка зазвичай покликана розважати й дивувати, але також і повчати. У кожній історії є мораль, через такі сюжети люди висловлювали свій погляд на добро та зло, норми моралі, життєві цінності тощо.

Казку як окремий жанр почали вирізняти не раніше XVII століття. До цього межі між епічними жанрами були стерті, під казкою розуміли будь-яку усну розповідь, засновану на вигаданих або напіввигаданих подіях. У давнину такі розповіді були головним інструментом передачі інформації. Через міфи, легенди, билини люди транслювали своє уявлення про світ, пояснювали явища, які могли вивчити й зрозуміти.

Згодом у людства з'являлося більше способів вивчити світ. Казка втратила свою первісну функцію, стала виключно художньою одиницею. Вигадані історії використовували для розваги й навчання, розповідали їх переважно дітям. Казки передавалися від покоління до покоління, вони обростали новими деталями. Тому більшість казок мають кілька варіантів, але основний сюжет і мораль завжди однакові. Так у казках народ кодував свою мудрість.

«Світове поширення казки спонукало учених замислитися над сюжетною схожістю казок різних народів. Так, подібність казок різних європейських етносів брати Грімм пояснювали спільним індоєвропейським походженням; Т. Бенфей – запозиченням з Індії, представники антропологічної школи (Е. Тайлор, Е. Ланг, Дж. Фрейзер) – характерними для всіх народів законамилюдської психіки тощо. Однак на кожному національному ґрунті ці типологічно схожі сюжети різняться притаманними лише їм особливостями» [33, с. 27-28].

Класифікації народних казок присвячено багато досліджень.

Здавна дослідники вказували на різноманітність художніх форм казки як на її суттєву жанрову ознаку. І. Франко подав таку класифікацію казок:

1) казки звірині; 2) казки: а) казки чудесні; б) казки легендарного характеру; в) казки-новели; г) казки про дурного чорта або велетня; 3) анекдоти [86, с. 170].

Найчастіше в літературі зустрічається поділ жанру на три групи: чарівні казки, казки про тварин, побутові казки.

Чарівна казка оповідає про незвичайні події, у яких беруть участь фантастичні персонажі. Головний герой чарівної казки – персонаж позитивний. Він стикається з проблемою – тяжкою втратою, загрозою якогось лиха. Пошуки втраченого чи недостатнього стають основним двигуном сюжету. Дорогою герою приходять на допомогу чарівні помічники: тварини, які вміють розмовляти (кінь, сірий вовк); предмети, наділені чудовими властивостями (дзеркальце, молодильні яблука); стихії.

Л. Мушкетик у статті «Жіночі персонажі української чарівної казки» підкреслює, що: «...кожен з персонажів української чарівної казки є типом, носієм рис «групової індивідуалізації», з набором певних односпрямованих ознак і наперед визначених схематичних дій» [52, с. 686]. Також авторка наголошує на тому, що це призводить до того, що: «...вони можуть легко взаємозамінитися у межах діади хороше / погане, зрідка навіть виходячи за її межі» [52, с. 686].

Така казка має й свої стилістичні особливості: особливі поетичні формули («ні в казці сказати, ні пером описати», «за тридев'ять земель»); троїчність (три випробування, три сини, три дороги). В українському фольклорі чарівними вважаються казки «Чарівне горнятко», «Чарівна скрипка», «Ох» та ін.

Казки про тварин – своєрідний різновид казкового епосу. Спочатку склалися прості розповіді про тварин, птахів та рибу, про їхні стосунки між собою та з людиною. Пізніше, з розвитком художнього мислення, розповіді перетворилися на казки. Жанр довго формувався, збагачувався сюжетами, типами персонажів, виробляючи певні структурні особливості [75].

У казках про тварин головними персонажами є звірі, птахи, риби, іноді рослини, предмети та явища природи. Людина в сюжеті відіграє другорядну чи незначну роль. У таких казках тварини наділені характерами людей. Кожна тварина найчастіше втілює одну або кілька людських якостей: жадібність, хитрість, жорстокість, боягузливість тощо. В українській народній творчості відомими є такі казки про тварин: «Рукавичка», «Котик і півник», «Солом'яний бичок» та ін.

Соціально-побутова казка – пізніший за походженням жанровий різновид, що й зумовлює її особливості. Вона виникла в період уже розвинених суспільних відносин, що характеризувалися чітко вираженою ієрархічною розшарованістю народу [40, с. 135]. Ф. Колесса у своїй класифікації називає цей жанровий різновид новелою, вважаючи, що «новеля – це оповідання, основане на побутовому підкладні, ...часом пройняте тенденцією соціальною, рідше національно-політичною або церковно-конфесійною (віросповідніною)» [37, с. 134-135]. Новелами ці казки номінував і В. Гнатюк, вважав їх відмінними від власне казок [18, с. 200]. Серед найпопулярніших соціально-побутових казок українського походження можна виділити: «Мудра дівчина», «Про правду і кривду», «Язиката Хвеська», «Каша з сокири» тощо.

В. Грищук зазначає, що: «...казка – один з найпоширеніших жанрів усної (бо ж віками передавалась з уст в уста і лиш якихось дві-три сотні літ тому почала записуватись) народно-оповідної творчості, а пізніше – літературної казки [22].

Отже, ще існує поділ на народні, створені колективною фантазією наших предків, і на літературні, авторські казки, які мають своїх авторів. Літературна казка – особливий різновид цього жанру, який створено фантазією письменника або письменниці. Десь посередині у цій класифікації розміщені народні казки, літературно оброблені: це казки братів Грімм та інших авторів.

Варто зазначити, що дуже рідко казка вигадана автором. Відомі казкарі Сидір Воробкевич, Іван Нечуй-Левицький, Стефан Ковалів, Панас Мирний, Дніпрова Чайка, Осип Маковей, Грицько Григоренко, Одарка Романова, Іван Дем'янчук, Михайло Жук, Іван Франко, Леся Українка сюжети, образи й мотиви черпали з фольклорних джерел. Але їхній творчий потенціал сприяв відходженню від народної першооснови.

В українському літературознавстві літературна казка стала предметом досліджень М. Липовецького, Л. Овчинникової, Ю. Ярмиша та ін.

У словнику-довіднику за редакцією О. В. Бобиря подано наступне визначення літературної казки: «Казка, створена одним чи декількома авторами, імена яких відомі. Найпопулярніші автори літературних казок: Леся Українка, Н. Забіла, І. Франко, Марійка Підгірянка, Ш. Перро, Г. Андерсен, В. Гауф» [72, с. 59].

Деякі дослідники проводять паралель між літературною казкою та народною. Порівнюючи літературну й народну казку, дослідниця О. Горбонос зазначає: «Образне освоєння митцем слова феномену людського життя, конкретного історичного соціуму, естетизація аксіологічних орієнтирів і пошуків у хронологічно локалізованому духовному просторі в текстах літературних казок базується на наявних образних параметрах можливо універсальної жанрової моделі народної казки» [21, с. 5]. Тобто літературна казка є перетворенням фольклорного жанру. «Літературна казка акумулює основні характеристики народної, а саме: оповідальність, настанову на вимисел, фабульність, об'єднання національної самобутності з опертям на мандрівний сюжет, усталену структуру» [21, с. 5].

В. Кизилова у статті «Авторська казка як джерело гендерної ідентичності (на прикладі циклу Марини Павленко «Півтора бажання. Казки з ялосоветиної скрині)», подібно до О. Горбонос, зазначає, що «авторська казка генетично споріднена із фольклорною праосновою. Утім, вона щодалі відходить від народних традицій, переосмислюючи й розширюючи структуру, ускладнюючи композицію, і позначається авторською

індивідуальністю, письменницьким ставленням до зображуваного. Діалогізуючи з фольклорним первнем, казка демонструє відкритість і продуктивність художньої структури жанру, що відобразилося й на презентації гендерних ролей, гендерної взаємодії, гендерних цінностей її персонажів» [34, с. 32].

На думку Г. Сабат, «літературна казка – це фантастичний твір авторської художньої творчості, нерозривно пов'язаний із реальністю життя, що відображає суть епохи, всотує ідейно-політичні, літературно-естетичні тенденції часу, вливається в літературні течії і напрямки, має схильність до інновацій, консолідації з іншими жанрами й утвореннями гетерогенних мистецьких явищ, які тісно пов'язані зі світоглядом письменника, або ж це мистецький твір, сюжетно-структура якого побудована за специфічними традиційними законами фольклорної казки, його особливий стиль, трансформуючи народну традицію, вливається у новітньо-авторський семантико-гносеологічний субстрат» [69, с. 8].

Як бачимо, Г. Сабат також наголошує на зв'язку поетики літературної казки з народною. Водночас указує на її пов'язаність із реальним життям, певною епохою, часом, іншими жанрами.

Подібної думки дотримується й В. Кизилова. За дослідницею, «літературна казка дуже тісно пов'язана із сучасною авторові дійсністю, конкретною історичною епохою, із самим автором, його психологією та біографією. Її жанрова структура містить нові, специфічно літературні ознаки: пейзажі, художні деталі, психологічні характеристики та мотивації дій героїв, індивідуалізацію мовлення персонажів, зображення певних настроїв» [33, с. 33].

Ю. Ярмиш, подаючи визначення літературної казки, наголошує на оригінальності сюжету таких творів, на їхній вагомій проблематиці: «це такий жанр літературного твору, в якому в чарівно-фантастичному чи алегоричному розвитку подій, і, як правило, в оригінальних сюжетах і

образах в прозі, віршах або драматургії вирішуються морально-поетичні чи естетичні проблеми» [88, с. 26].

О. Назаренко наголошує на тому, що «Типовим для сучасної авторської казки є її базування на певних формулах і мотивах, які відсилають читача-реципієнта до загальновідомих життєвих ситуацій. Таке звертання до загальновідомі когнітивної базис приєє кращому сприйняттю як вже відомі, так і нової інформації» [51, с. 368].

Відтак, авторська казка має багато спільних рис із фольклорною: у ній ідеться про вигадані події та пригоди, діють фантастичні істоти, звірі олюднуються, використовуються чарівні предмети, зображується боротьба добра і зла.

Але літературні казки, на відміну від фольклорних, спочатку друкуються в окремих книгах, а пізніше можуть бути усно переказані читачами. Фольклорні ж спочатку побутують лише в усних переказах, а вже пізніше записуються фольклористами. У літературної казки, як і будь-якого літературного твору, є автор, а у народних казок є безліч авторів-оповідачів, кожен з яких може додати до оповіді щось своє. Авторські казки наповнені емоційними образами та подіями, що формують у дітей позитивне емоційне ставлення до героїв, явищ життя.

Таким чином, на основі зазначених вище визначень робимо висновок, що літературна казка – це літературний жанр авторської художньої творчості, що характеризується фантастичними або казковими елементами, часто розташованими в уявному або казковому світі, який, однак, пов'язаний із сучасною авторіві дійсністю, певною історичною епохою, самим автором. У казці зазвичай розповідається історія, яка має мораль, педагогічну чи розважальну функцію. Казки можуть бути створені для дітей або для дорослих і мають свої унікальні риси, як-от: наявність чарівних істот й об'єктів і надприродних подій. Літературна казка як казка авторська відрізняється від народної суб'єктивним забарвленням оповіді. Письменник, використовуючи казкову форму, відбиває своє бачення дійсності, вирішує

проблеми сучасності. У літературній казці все оригінальне: і відбір життєвого матеріалу, підхід до нього, емоційне забарвлення мови.

Робилися також неодноразові спроби класифікувати літературні казки. Наприклад, О. Гарачковська вважає, що в основі класифікації літературних казок має бути джерело, з якого взяв сюжет письменник. Так, вона виділяє казки, створені на основі російських народних казок, на основі європейського фольклору, авантюрних романів, притч, міфів, легенд тощо. Особливе місце займають казки, створені фантазією письменника [16].

Ю. Ярмиш пропонує виділяти такі групи літературних казок:

- художній переказ народного сюжету;
- казка за фольклорними мотивами;
- власне авторська казка, яка використовує основні закони жанру,

але до фольклорних сюжетів, образів може й не вдаватися [88, с. 124].

Н. Копистянська поділяє їх за типом адресата: «Літературна казка розвивається в трьох напрямках:

1) Казка для дітей, яка зберігає найбільш дієвий зв'язок з фольклорними мотивами і саме тому – з казковим сюжетним хронотопом.

2) Казка, яка має подвійного адресата: дітей і дорослих, оскільки може сприйматися на рівні фабульному і на рівні філософському (як, наприклад, «Лускунчик» Е.Т.А.Гофмана).

3) Казка, призначена лише для дорослих, в якій є два головних відгалуження: повчально-філософське й соціально-сатиричне. Вони можуть і поєднуватися» [39, с. 73].

Авторська казка, за словами Л. Овдійчук, жанр, який найчастіше піддається модифікації, бо «Літературну казку вважають метажанром, адже серед творів є повісті, поеми, романи, утопії» [56, с. 35].

Для сучасної української літературної казки характерні прояви жанрового синтезу, проникнення ознак інших жанрів – новели, повісті, притчі, п'єси. Із цих причин набули поширення жанрові визначення «фантастична казка», «чарівна казка», «віршказка» («Зайчикове Різдво»

І. Андрусяка), «казкова оповідка» («Брати Котигорошки: казкові оповідки» О. Руди), «казкова повість»; синтетичні жанри: п'єса-казка («Прибульці» В. Рутківського), казка-небилиця («Небилиці про рукавиці» З. Мензатюк), повість-казка («Стефа і її Чакалка», «Кабан дикий – хвіст великий...» І. Андрусяка) та ін. [31, с. 155].

Отже, при пильному аналізі наведених визначень можна зауважити, що термін «літературна казка» використовується широко як авторами казок, так і дослідниками цього жанру, який постійно розвивається й трансформується від часу виникнення і до сьогодні.

Казкова літературна спадщина на сьогодні жанрово безкінечно різноманітна. Це казки-поєми, казки-новели, казки-оповідання, казки-повісті, казки-легенди, казки-перекази, казки, наближені до притч, байок, ліричних віршів, та навіть цілі казкові епопеї. Об'єднує все це розмаїття наявність елементу дива, оприявленого в тексті твору через окремі чарівні персонажі й предмети, що створюють цілісний казковий світ.

Також необхідним для нашої роботи є розгляд поняття «повість». Про повість як жанр існує багато досліджень. Вона досліджувалася в літературознавстві в різних аспектах і зв'язках, як в історико-літературному, так і в теоретичному напрямках. Її розглядали І. Срезневський, М. Драгоманов, І. Франко, В. Шкловський, М. Бахтін, М. Храпченко, Г. Абрамович, П. Волинський, С. Калачова, А. Кузьмін, О. Бандура, Р. Міщук, М. Дубина, Л. Чернець, В. Неділько, О. Галич та ін.

У тлумачному словнику української мови А. Івченка «Повість – це літературний художній розповідний твір, що займає проміжне місце між оповіданням і романом» [30, с. 339].

У літературознавчій енциклопедії за редакцією Ю. І. Коваліва бачимо подібне, але ширше визначення: «Повість – ...прозовий твір, більший за обсягом від оповідання, менший від роману, що має однолітній сюжет, головних і другорядних персонажів (нарративне тло). Повість відзначається

поглибленим їх змалюванням, описами, загостреною проблематикою, авторськими відступами» [45, с. 225].

Отже, повість належить до середніх епічних форм і, на відміну від оповідання чи новели, де, зазвичай, зображується одна подія, вона розповідає про кілька чи багато подій у житті героя (іноді кількох героїв).

У літературознавчому словнику-довіднику за редакцією Р. Гром'яка, подібно до літературознавчої енциклопедії, розкриті жанрово-сюжетні особливості повісті: «епічний прозовий твір (рідше віршований), який характеризується однолінійним сюжетом, а за широтою охоплення життєвих явищ і глибиною їх розкриття посідає проміжне місце між романом та оповіданням» [47, с. 539].

Схоже визначення цього жанру знаходимо в підручнику «Вступ до літературознавства» під авторством М. Моклиці: «Повість – середній епічний прозовий жанр. Від роману відрізняється обсягом, односюжетністю, меншою інтенсивністю епічності (нема широкого соціального тла й історичного контексту)» [51, с. 424]. Як бачимо, літературознавиця пояснює відмінність повісті від роману.

П. Білоус у підручнику «Вступ до літературознавства» подає визначення цього жанру, у якому окреслює його основні риси: «Повість – розповідний художній твір з нерозгалуженим сюжетом, невеликою кількістю персонажів, з охопленням незначної кількості подій» [6, с. 327].

Отже, за обсягом і змістовністю повість більша за оповідання, але менша за роман. У повісті немає чіткого й послідовного викладу всього життя героя. Як правило, предметом зображення тут є низка подій, унаслідок яких відбувається якась зміна у світовідчутті чи житті героя.

Н. Петриченко у статті «Жанрові різновиди прозових творів російських і українських авторів першої половини ХІХ століття: оповідання, новела, повість, роман (критичний дискурс полеміка)» відмічає складність визначення повісті як жанру: «...повість – широкий, певною мірою нечіткий жанр, якому важко дати єдине жанрове формулювання» [66, с. 362].

Розглядаючи визначення повісті, варто зауважити, що на початку XIX ст. в літературі під цим терміном мали на увазі оповідання. Тоді не було вивічених понять «оповідання» і «новела», тому терміном «повість» окреслювали все, що за обсягом тексту не могло вважатися романом.

Класична повість – це розповідь, у якій сюжет обертається навколо головного персонажа, а образ цього героя та його проблематика розглядаються на тлі небагатьох подій, у яких він бере участь. Чим термін повість відрізняється від роману, то це відсутністю побічних сюжетних ліній, тобто для хронотопу такого твору характерні вузький проміжок часу та місця дії. Прикладами повісті в українській літературі є: «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського, «Земля» О. Кобилянської, «Перехресні стежки» І. Франка.

Жанровим різновидом повісті є кіноповість, у якій поєднуються ознаки класичної повісті й кіно і яка призначена для читання й екранізації. Літературознавча енциклопедія за редакцією Ю. І. Коваліва подає таке визначення: «Кіноповість – синтетичний жанр кінематографу, сюжет творів якого порівняно складний, базується, на відміну від кіноновели, на низці подій, однак епічність зображувальної дійсності менша, ніж у кіноромані [44, с. 479]. Засновником і неперевершеним майстром цього жанру був О. Довженко, перу якого належать «Повість полум'яних літ», «Україна в огні», «Зачарована Десна», «Поема про море» та ін.

Звичайно, необхідно наголосити на кількості героїв повісті – їх кількість обмежена, також немає чіткого розмежування на головних і другорядних персонажів або воно не має суттєвого значення для сюжету й ідеї.

Спираючись на розглянуті визначення, можемо зробити висновок, що повість – це жанр літературного твору, який характеризується епічним структурним підходом і дозволяє авторові розповісти про події, характери персонажів і розвиток сюжету більш об'ємно, ніж в оповіданні, але менш

широко, ніж у романі. Характерною рисою повісті є виклад сюжету в хронологічній послідовності.

Для нашого дослідження є актуальним аналіз синтетичного жанру «повісті-казки». Це авторський твір із фантастичним сюжетом, довгою історією і казковими героями, яких не існує в реальному житті.

Як уже зазначалося, українська літературна казка в другій половині ХХ ст. демонструє спектр синтетичних жанрових утворень: казка-повість, казка-притча, казка-новела, казка-байка тощо. Особливого поширення з-поміж інших набула *повість-казка*, як в кількісному аспекті, так і у варіативності форм синтезу казки й повісті.

Традиція повісті-казки, започаткована Марком Вовчком («Дев'ять братів і десята сестриця Галя», «Невільничка», «Кармелюк»), продовжилася й розвинулася в другій половині ХХ ст. «Саме цей етап є ключовим періодом для формування української літературної казки ХХ століття, у який спостерігається коригування і семантики, і поетики» [33, с. 236].

За спостереженням С. Іванюка, «на зміну сурогатним підробкам, що оспівували героїчні подвиги, прийшли веселі й дотепні твори, побудовані за сюжетно-композиційними канонами народних казок [...]. Казка актуалізує загальнолюдські цінності, конфлікт [...] починає відображати зіткнення сил добра і зла в їхньому первісному розумінні» [29, с. 394].

Як помітно вже з назви, *повість-казка* поєднує в собі риси двох інших жанрів – повісті й казки. Вона має структуру, подібну до звичайної повісті, але й містить фантастичні елементи, притаманні казкам. Цей жанр часто використовується для створення фантастичних або магічних історій, у яких головні герої зіштовхуються з надприродними явищами, магією, чарівними предметами чи звірями. Часто зустрічаються моральні вчення й символічні образи, які містять певні життєві цінності й мудрість.

Багато дослідників літератури вивчали й аналізували повість-казку. Наприклад, В. Кизилова інтерпретує її так: «Повість-казка – синтетичний жанровий різновид, що демонструє ознаки двох жанрів; фантастичність, неймовірність подій, чарівний хронотоп, вигадані персонажі, атмосфера дива – від казки; більший обсяг, багатоепізодність, наявність кількох сюжетних ліній, наявність великої кількості персонажів, психологізація, ліризація творів, орієнтація на дітей молодшого та середнього шкільного віку – від повісті» [33, с. 56].

Т. Дзюба наголошує на тому, що «Повість-казка – якісна пригодницька література, з елементами детективу та фантастики» [24, с. 14].

Прикладами повісті-казки у світовій літературі є «Вінні-Пух» Алана Мілна, «Малюк і Карлсон» Астрід Ліндгрен, «Пригоди Чиполліно» Джанні Родарі, «Піноккіо» Карло Коллоді. В українській літературі – «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських» Марини Павленко, «Місце для дракона» Юрія Винничука, «Земля світлячків» Віктора Близнеця та ін.

Повість-казка ставить перед читачем більш складну задачу, ніж просто казка: на прикладі вигаданої ситуації автор пропонує читачеві розібратися в людських стосунках, навчитися розрізняти погане й хороше в характерах і вчинках героїв. Повість-казка, з одного боку, створює уявний світ, а з іншого боку, розповідає про світ реальний.

У підручнику «Українська література» О. Авраменка для 7 класу в розділі, де містяться відомості про твір «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських» М. Павленко, знаходимо таку інформацію про повість-казку: «Окрім ознак повісті, їй властиві казкові елементи: казкові предмети (коралі), машина часу (шафа), привиди (у сусідній квартирі Софійки) та ін» [1, с. 241]. Як бачимо, цей підручник чіткого визначення повісті-казки не дає.

Більш розгорнуте формулювання можна побачити в підручнику «Українська література» (автор Л. Коваленко): «Різновидом повісті є повість-казка. У ній, як і в народній казці, поєднано й казкові події, добро протиставляється злу, наявні чарівні предмети тощо. Сюжет такого твору

зазвичай розвивається у двох вимірах – реальному і фантастичному. Повість-казка вчить дітей відрізняти добре від поганого, робити в житті правильний моральний вибір» [36, с. 187].

Таким чином, проаналізувавши ключові терміни нашого дослідження, приходимо до висновку, що казка – це літературний жанр, що характеризується фантастичними або казковими елементами, часто розташованими в уявному або казковому світі. А повість – це форма літературного твору, яка характеризується епічним структурним підходом і дозволяє авторові розповісти про події, характери персонажів і розвиток сюжету в більш об'ємний спосіб, ніж оповідання, але менш широко, ніж роман. Відповідно, існує поняття повісті-казки, яке дослідники виводять із двох попередніх. Учені вбачають у повісті-казці окремий жанр, різновид повісті, синтетичний жанровий різновид. Повість-казка – це літературний епічний жанр, що поєднує в собі характеристики повісті й казки. У такому жанрі автор розповідає історію, яка містить елементи казкового або фантастичного світу. За основу в дослідженні беремо розгорнуте визначення повісті-казки В. Кизиловой, яка розкриває риси повісті й казки в цьому синтетичному жанровому різновиді.

1.2. Художні особливості прози М. Павленко

Марина Павленко відома як науковиця, сучасна письменниця, літературознавиця й художник-ілюстратор, але це поєднання різних областей в одній творчій особі не є надзвичайно рідкісним серед сучасних філологів. Її фахові знання в теорії та історії літератури є гарним підґрунтям для літературної творчості.

Письменниця розпочала свою літературну кар'єру зі збірки віршів для дітей під назвою «Бузкові зошити» в 1997 році. Пізніше вона видала поезію для дорослих («Чар-папороть», 2002) і книгу оповідань «Як дожити до ста»

(2004). Потім письменниця створила своєрідний книжковий «серіал» про Русалоньку, який здобув широке визнання й популярність серед читачів.

М. Павленко є лауреаткою більше десяти всеукраїнських і міжнародних літературних конкурсів – «Гранослов», «Смолоскип», «Коронація слова», літературної премії «Благовіст», недержавної українсько-німецької премії імені О. Гончара й літературної премії імені М. Чабанівського [43, с. 1-2].

Письменниця вражає різноманітністю своєї творчості й глибиною виразності. Талант у різних жанрах і стилях дає їй можливість експериментувати з літературними формами й способами вираження. З творчості видно, що вона дбає про різноманітність своєї артистичної виразності, а її талант сприяє тому, щоб донести до читачів різні історії та ідеї в найкращий спосіб.

Творчість М. Павленко є багатогранною й різножанровою. Вона представлена поезією, малою прозою, але найбільше – творами для дітей. У цій царині переважають твори з казковим або фантастично-пригодницьким елементом, хоча є й реалістична проза для школярів [70, с. 197]. Такий широкий спектр жанрів і стилів у творчості Марини Павленко робить її однією з цікавих і впливових письменниць сучасної української літератури.

Марина Павленко має вражаючий літературний доробок. Ось кілька її книг різних жанрів:

- збірки поезій: «Бузкові зошити» (1997), «Чар-папороть» (2002), «Душа осики» (2006);
- роман «Санта Лючія в кирзових чоботях» (2010);
- книга «дорослих» оповідань «Як дожити до ста» (2004);
- прозові твори для дітей: пенталогія для підлітків «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських» (2005), «Русалонька із 7-В та Загублений у часі» (2007), «Русалонька із 7-В проти Русалоньки з Білокрилівського лісу» (2008), «Русалонька із 7-В в тенетах лабіринту» (2011), «Русалонька із 7-В плюс дуже морська стихія» (2013), книга казок

«Півтора бажання (казки з Ялосоветиної скрині)» (2001), повісті-казки «Домовичок з палітрою» (2004) та «Домовичок повертається» (2007), повісті «Миколчині історії» (2008), «Чи шкідливо ходити покрівлями гаражів?» (2011), «Моя класнюча дівчинка» (2016) [3].

Творчість М. Павленко наразі досліджена недостатньо. Небагато літературознавців зверталися до її аналізу, інтерпретації, однак уже наявні розвідки дозволяють з'ясувати особливості художнього доробку письменниці.

Наприклад, дослідниця Т. Качак у статті «З життя однієї Русалоньки: історія перша» наголошує на тому, що «Марина Павленко добре знає дівчаток-підлітків, їхні переживання, думки, мрії, закоханості, уявлення. Вона розгадує «дівочий світ», а ще вміє цікаво й образно розповісти про пригоди, таємниці, детективні пошуки істини, мистецтво і магію, культуру і язичницькі ритуали, художньо передати народні легенди та повір'я, виписати історію родоводів і створити колоритне тло історико-суспільних подій різних часів» [32].

Перша частина пенталогії М. Павленко під назвою «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських» була включена до шкільної програми для сьомого класу. Це свідчить про важливість і якість її творчості. Книги про Русалоньку зацікавили читачів завдяки актуальним темам і проблемам, які вони порушують перед сучасними підлітками, а також через їх реалістичний підхід до дорослого світу.

Письменниця вирізняється вмінням створювати якісну художню прозу й виразну лірику. Її творам притаманні поетичність описів, яскраві образи й чутливі емоції. Авторка часто досліджує психологію героїв, мотиви їхніх учинків і внутрішні конфлікти. М. Павленко «створює складних, багатогранних персонажів, досліджуючи їх з психологічної точки зору, дозволяючи читачам зануритися у їхні емоції та думки. У багатьох її творах важливим елементом є спільнота чи група людей, об'єднаних спільною

метою чи долею. Це дозволяє їй досліджувати динаміку стосунків між різними особистостями» [87, с. 125].

У прозовій творчості письменниці зображено психологічні портрети дітей, підлітків. «Їм характерні найпоширеніші риси підростаючого покоління: наївність, імпульсивність, особливе світосприйняття. Кожен з героїв діє через певну мотивацію, що відповідає епосі, у якій відбуваються основні сюжетні події» [64, с. 402].

Твори письменниці дають читачам можливість відчутти думки й почуття героїв, поспівчувати їм. Діти та підлітки можуть упізнати себе в героях книг М. Павленко, порівняти свою поведінку з їхньою, дати оцінку вчинкам персонажів і власним.

Манера письма М. Павленко найкраще розкривається через гендерний аспект. Досі в українській літературі були твори (й автобіографічні теж), де йшлося про дитинство, пригоди хлопчиків (М. Стельмах, А. Дімаров, Б. Комар, В. Нестайко та ін.). Життя сучасної дівчинки-підлітка чи не вперше стало предметом художнього дослідження у творах М. Павленко. Авторка емоційно й розуміюче описує всі дівчачі таємниці й проблеми, зокрема, від почуття закоханості до дієти й педикюру, закономірно, у стилі жіночого письма, з гумором, доброю посмішкою.

М. Павленко залучає до творів символіку й алегорію задля створення багатогранних сюжетів й образів. У її творах часто зустрічаються посилання на класичну літературу, інші тексти й літературні традиції, на мистецтва, що додає поглибленості її історіям й розширює контекст.

Письменниця активно досліджує соціальні теми й проблеми сучасного суспільства, які розкриває крізь призму життя й характерів різних героїв, сюжетних конфліктів.

М. Павленко має особливу манеру письма. Вона використовує багато різних мовних ефектів, таких як асоціації, ритм, образи, що робить її текст унікальним. Авторка часто експериментує з літературною формою та структурою, розміщує нестандартно текст на сторінці тощо. Твори

М. Павленко вирізняються багатоголоссям і наявністю різних оповідних голосів. Іноді письменниця використовує групові монологи, у яких герой чи оповідач ділиться своїми думками, спостереженнями й переживаннями без певного слухача. Це дозволяє відобразити внутрішній світ і події героя з його точки зору. Письменниця завжди в пошуку нових засобів й творчих ідей.

Загалом М. Павленко відома своєю оригінальністю й талантом створювати виразну й глибоку прозу, з її мовною та інтелектуальною красою.

У своїх творах М. Павленко часто звертає увагу на тему пам'яті й історії. Вона поєднує сучасні теми й проблеми з історичним контекстом, досліджує зв'язок між минулим і нинішнім часом, визначає вплив історії на життя героїв.

У прозі письменниці наявна мозаїчна структура, різні сюжети чи фрагменти зібрані в єдиний пазл. Це дозволяє досліджувати різні аспекти життя та суспільства. Теми кохання й міжособистісних стосунків є одними з найпоширеніших у творчості М. Павленко.

Центральною темою творчості письменниці є людська доля й пошуки сенсу життя. Вона порушує питання про існування, сенс і місце людини у світі.

У творчості письменниці помітні риси постмодерну, зокрема, гра із жанрами, метатекстуальні аспекти, іронія. Вона експериментує, прагне зацікавити своїх читачів, висловлює своє ставлення до актуальних суспільно-політичних проблем, критикує та закликає до дії.

Дослідники відмічають поєднання у творчості письменниці реалізму й магічного реалізму, що сприяє створенню в сюжетах випадків таємничості й фантазії в щоденних ситуаціях. М. Павленко активно поєднувала літературу з іншими видами мистецтва (живопис, музика, кіно, театр), що надало її творчості самобутнього характеру.

У творчості М. Павленко наявна філософська поглибленість, роздуми про життя, смерть, існування й інші аспекти нашого буття. Тема світла і темряви часто присутня у її доробку, символізує складність життя,

почуття сподівання і втрати. «Марина Павленко не боїться вносити у свою прозу містичні та химерні мотиви. Вона здатна створити атмосферу магії та таємничості, щоб додати хвилювання своїм історіям. У своїх творах Марина Павленко часто намагається знайти відповіді на великі філософські питання, такі як сенс життя, справедливість, етика тощо. Вона викликає у читача глибокі моральні роздуми» [17].

Українська письменниця вдало відтворює соціокультурний контекст у своїй творчості. Вона активно досліджує культурні риси та традиції, які відображаються в житті героїв і впливають на їхні вчинки та рішення. У творчості Марини Павленко іноді знаходимо автобіографічні елементи. Вона часто використовує власний досвід і спогади як джерело натхнення для своїх історій, роблячи їх особистими та інтимними [77].

Природа часто відіграє важливу роль у творчості М. Павленко. Вона залучає образи природи, щоб представити долю й обставини персонажів та їх взаємодію з природою.

Письменниця продовжує писати й розвивати свої творчі здібності, її твори є актуальними, адже розкривають різні грані буття людини й сучасного суспільства.

Творчість М. Павленко продовжує привертати увагу своєю глибиною, емоційністю, артистизмом, мовною майстерністю й актуальністю порушених проблем. Усі названі художні особливості вирізняють її художній доробок у сучасній українській літературі. Він цікавий читачам, літературознавцям, методистам і залишається вагомим основою для вивчення певних літературознавчих питань, різноманітних планів сучасного літературного світу.

Отже, творчість М. Павленко є багатогранною й різножанровою, розкриває різні аспекти сучасного життя. Її літературні твори пропонують читачам новий погляд на багато тем і спонукають до роздумів, а також вражають своєрідністю та оригінальністю завдяки експериментам із жанрами, іронією, гумору, заглибленню в психологію персонажів, критичному

ставленню до соціуму й глибоким морально-етичним, соціальним, філософським питанням, які в них порушені. Письменниця майстерно створює унікальні образи й атмосферу в кожному своєму творі, даруючи читачеві можливість подумати, посміятися й сприймати різні аспекти сучасного життя та суспільства. Таким чином, М. Павленко є важливим інтерпретатором духу сучасності в українській літературі.

Висновки до розділу 1

Проаналізувавши в науковій літературі визначення літературознавчих понять «казка», «повість» і «повість-казка», ми прийшли до висновку, що казка – це літературний епічний жанр, який відзначається присутністю фантастичних або казкових елементів, часто розташованих у вигаданому або казковому світі. Повість – це літературний твір, який має епічну структуру і дозволяє авторові розповісти про події, характери персонажів і розвиток сюжету більш детально, ніж оповідання, але менш розлого, ніж роман.

У літературознавстві виділяють також синтетичний жанр, відомий як повість-казка, що поєднує особливості як повісті, так і казки. Учені розглядають повість-казку як окремий жанр. У повісті-казці автор розповідає життєву історію, що включає в себе елементи казкового чи фантастичного світу.

Питання жанрової специфіки повісті-казки в сучасному літературознавстві залишається до кінця не визначеним та не повністю дослідженим. У сучасному художньому світі існує величезна кількість казок і повістей, створених письменницькою фантазією. Літературні твори цього синтетичного жанру несуть на собі відбиток авторської особистості, типові риси доби, у яку вони були створені. Однозначним є те, що це твір, створений письменником, а тому наділений неповторною творчою індивідуальністю майстра слова.

Творчість Марини Павленко відзначається унікальністю й креативністю, спроможністю висвітлювати різноманітні аспекти сучасного життя й розглядати філософські питання, подати яскраві психологічні портрети персонажів, відобразити внутрішній світ і події з їхніх точок зору. Вона представлена поезією, малою прозою, але найбільше – творами для дітей. Діти та підлітки можуть упізнати себе в героях книг М. Павленко, дати оцінку вчинкам персонажів і власним.

Авторка поєднує сучасні теми й проблеми з історичним контекстом, досліджує зв'язок між минулим і нинішнім часом. Її літературні твори пропонують юним читачам оригінальний погляд на багато тем і стимулюють до роздумів. Вони виділяються метатекстуальними аспектами, гумором, іронією та соціальною критикою, що дозволяє поглибити розуміння різних аспектів сучасного життя й суспільства.

РОЗДІЛ 2

ІДЕЙНО-ХУДОЖНЯ СВОЄРІДНІСТЬ ПОВІСТІ-КАЗКИ М. ПАВЛЕНКО «РУСАЛОНЬКА ІЗ 7-В, АБО ПРОКЛЯТТЯ РОДУ КУЛАКІВСЬКИХ»

2.1. Жанрово-композиційні особливості та хронотоп повісті-казки

М. Павленко

Повість-казка М. Павленко «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських» є яскравим зразком сучасної української літератури, який поєднує в собі елементи казковості, фантастики й сатиричного погляду на суспільство.

Сучасні літературознавці по-різному визначають жанр цього твору. Деякі з них пишуть, що це шкільна повість або шкільний роман, інші – краєзнавчий детектив, ще інші – зразок сучасного фентезі. Зазвичай вони дають критичний аналіз сюжету, проблематики, композиції, образів. Наприклад, І. Гищук зауважує, що твір «грішить мелодраматизмом, тому є прикладом кітчу в літературі» [77].

Проаналізувавши всі п'ять творів про Русалоньку, можна дійти висновку, що так чи інакше вони відповідають жанровим ознакам романів-фентезі та «краєзнавчого детективу» (за визначенням З. Жук) [27, с. 4].

Деякі вчені (І. Гищук, Ю. Гончар, Д. Дяченко, Т. Качак, Л. Овдійчук та ін.) знаходять схожість творів М. Павленко з так званими шкільними романами. У цьому є лише доля логіки, адже для саме такого визначення жанру недостатня «присутність» власне самого закладу освіти, учнівських буднів, проблем тощо. Правильніше сказати, що це стосується окремих творів письменниці, а не всієї серії. У п'ятикнижжі прослідковуються також ознаки роману виховання, адже проблематика твору торкається важливих аспектів виховання найпроблемнішої категорії дітей – підлітків.

З огляду на вище сказане, можемо констатувати, що книжковий серіал письменниці має ознаки метажанру.

За загально прийнятою класифікацією твори М. Павленко про Русалоньку можемо віднести до епосу, за видовими ознаками вони нагадують романи, якщо конкретніше, то романи для підлітків, про що свідчать розгалужені сюжетні лінії та динамічність у сюжеті, ускладненість хронотопу тощо.

За жанром твори про Русалоньку М. Павленко наближені до пригодницьких романів. Для того, щоб визначити піджанр, варто наголосити, що кожен із п'яти романів циклу носить характерні ознаки історико-краєзнавчого, романтичного, пригодницького й детективного жанрів (деякі риси інтелектуального детективу) та фентезі.

Прикметним є те, що в текстах наявні окремі ліричні відступи, характерні риси телесеріалу (кожна із частин складається з невеликих розділів, які складають сюжет, наявні діалоги). Звертає на себе увагу те, що в романі дещо порушена хронологія першої частини: описувані події відбуваються в травні-червні, а отже Русалонька повинна була б навчатися в 6, а не в 7 класі. А от далі хронологія є чіткою: у другій частині дівчинка перебуває на канікулах у таборі (серпень), у третій частині зображені спочатку передноворічні, згодом новорічні, а потім різдвяні події та початок весни, у четвертій частині події відбуваються навесні, коли завершується навчальний рік, нарешті, п'ята, завершальна частина – це канікули й літній морський відпочинок головної героїні.

Таким чином, авторка обрала для реалізації свого ідейно-художнього задуму жанр, який має чіткі ознаки романтичного, історико-авантюрного, містичного, пригодницько-детективного роману, який, поєднуючись із краєзнавчими, етнографічними, біографічними, мистецтвознавчими фактами, світлинами, документами й іншими фактичними матеріалами, а також ліричними відступами, складає особливий цикл із п'яти романів для дітей

підліткового віку, який з умовністю можна назвати романом-серіалом (метажанр).

Усі твори, об'єднані в п'ятикнижжі, є цілісним художнім втіленням періоду ініціації дівчинки-підлітка в самостійне доросле життя, оскільки ініціація реалізується почергово шляхом проходження головною героїнею крізь різні стихії (елементи, складові світу): вогонь («Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських»), повітря («Русалонька із 7-В та Загублений у часі»), вода («Русалонька із 7-В проти Русалоньки із Білокрилівського лісу»), земля («Русалонька із 7-В. В тенетах лабіринту»), камінь («Русалонька із 7-В плюс дуже морська стихія»). Ми бачимо, що це певні випробування для дівчинки, очищення та зрештою завершення попереднього етапу життя й вступ до іншого, дорослого.

Тематика усіх п'яти книг розгортається навколо головної героїні – семикласниці Софійки (Русалоньки). Вона названа авторкою так за улюбленою фольклорною героїнею і за зовнішню і внутрішню схожість із нею. Загальна тематика – життя сучасної дитини підліткового віку в реаліях сучасного життя.

Проте помітно, що кожна з частин має свою внутрішню тему, яка безпосередньо стосується такої проблематики:

- 1) підліток і дорослий світ: стосунки розуміння-нерозуміння;
- 2) проблема пам'яті роду й важливість родоводу у становленні особистості;
- 3) проблема захоплень підлітків;
- 4) дитина і сім'я;
- 5) проблема збереження історичної пам'яті та духовної спадщини;
- 6) проблема перших почуттів, симпатії, закоханості.

У творах М. Павленко порушено комплекс морально-етичних проблем, головна з яких – підліток і дорослий світ, – поєднується із суспільно значимими (соціокультурними, національно-патріотичними, естетичними тощо). Проте за вагомістю проблематики авторка не нехтує потребами

адресата, який очікує на динамічність сюжету, оприявлення таємниць, опис цікавих пригод, перших емоційно насичених, але цілком зрозумілих почуттів.

Особливості поетики зумовлені саме адресатом і підпорядковуються авторській ідеї: прослідкувати, як відбувається процес дорослішання й самоусвідомлення дівчинки як особистості, нащадка шляхетного роду. Це своєрідний квест, який так полюбляють сучасні підлітки (особливий вид сюжету, подорож героя), шлях як мандри в часопросторі з благородною місією: допомогти іншим й одночасно – це пізнання себе внутрішньо іншої.

Важливою рисою літературної творчості М. Павленко є майстерне вплетення в основну оповідь екскурсів у близьку й давню історію Уманщини. Зокрема, це стосується життя звичайних українців, які залишили помітний слід на рідній землі. Краєзнавчі матеріали часто використовуються у творі, авторка застосовує дієвий прийом: історію рідного краю досліджують герої, зокрема Софійка, оскільки таке завдання вона отримала від класного керівника. Це завдання було неважким, адже історія ніби «вросла» в довкілля (міста, землю, ліси, озера, села, річки, ставки), треба лише вміти її відшукати. Історією дихають назви: річка Кам'янка, село Половинчик, місто Вишнопіль, Міщенківський ліс та ін.

Проте дівчинка з'ясовує, що всі перекази, історії, легенди, які вона почула від дідуся і бабусі, є поверхневими, а справжню позачасову історію розкриває Росава. Бо саме вона є носієм давньої язичницької традиції та давньоукраїнської культури, її витвором і першоджерелом.

У творах М. Павленко про Русалоньку поєднані різні творчі прийоми: реалізм із романтизмом, фантастикою, містикою та особливо фентезі. Наприклад, таємничий замок з присутнім у ньому привидам серед реального життя. Такий прийом є характерним для романтико-містичних творів. Прикметним є те, що письменниця не дає готового раціонального пояснення тому, що відбувається у творі. Це виглядає як авторський варіант осмислення людського буття.

М. Павленко використовує зразки різних фольклорних жанрів: легенди, родинно-побутові й календарно-обрядові пісні, перекази, легенди, замовляння, заклички та ін., які озвучують різні дійові особи, проте найчастіше ми сприймаємо їх з вуст Софійки.

Варто звернути увагу також на те, що манера письма авторки найбільше демонструється через гендерний аспект. В українській літературі доволі багато творів, у яких розповідається про дитинство, дитячі пригоди, здебільшого про пригоди хлопчиків (А. Дімаров, Б. Комар, В. Нестайко, М. Стельмах та ін.). У творах М. Павленко предметом художнього осмислення стало життя саме дівчинки. Письменниця розповідає про дівчачі таємниці і турботи в стилі жіночого письма. Прикметним є те, що ці описи прикрашені доброю посмішкою і гумором.

Перша частина пенталогії про Русалоньку «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Куліківських», як уже зазначалося, вивчається в закладах загальної середньої освіти. Незважаючи на наявні інші міркування в літературознавстві, у шкільній програмі визначено жанр твору – повість-казка. Він має структуру, подібну до повісті, але й містить фантастичні елементи, притаманні казкам.

Дійсно, у творі поєднано казкові риси (наявність казкових речей, епізодів, подорожей у часі, боротьби добра зі злом) й ознаки повістєвого жанру (багатоєпізодність, кілька сюжетних ліній, велика кількість персонажів, психологізація оповіді).

Основні жанрові й композиційні особливості цієї повісті-казки можна охарактеризувати наступним чином.

По-перше, це казковість оповіді. У творі присутні персонажі, такі, як русалонька, привиди, які належать до казкового світу. Завдяки цим образам підлітки потрапляють в атмосферу фантастики й містичності.

По-друге, оповідь М. Павленко відрізняється відчутною увагою до природи, дотепністю й жвавістю персонажів. Вона описує життя неймовірних створінь, наділяючи їх характерами та почуттями, що нерідко

нагадують справжніх людей. У творах авторки часто важливе місце відводиться природі, яка стає активним учасником подій та має власні рушії, характер і настрої (наприклад, Відьмин ставок, Міщенський ліс). Крім того, важливою особливістю оповіді М. Павленко є моральний компонент, який розкривається через пригоди героїв та їхні взаємини.

По-третє, М. Павленко майстерно поєднує реальність із фантастичними елементами. Простежимо таке поєднання.

Головна героїня. У творі це дівчинка-підліток Софійка, яка зовні схожа на Русалку. Русалка – улюблений персонаж дівчинки, це надприродне створіння з фольклору, яке існує в уявленні багатьох культур, але головна героїня є цілком реальною людиною, вона вчиться у школі, має родину, друзів, підліткові захоплення й переживання. Однак маючи фантастичні речі, шафу й коралі, дівчинка може мандрувати в часі.

Прокляття роду. У творі розкривається історія роду Кулаківських, якому доля призначила несприятливі випробування. Це еволюція від реального суспільства до міфологічного аспекту.

Магія та заклинання. У повісті-казці присутні магичні ритуали, які можуть впливати на події та персонажів.

Фантастичні місця. Деякі події відбуваються в надприродних місцях, які важко уявити в реальному світі.

Казкові предмети. У творі це коралі й машина часу (шафа), які можна використовувати і в реальному житті. Коралі є прикрасою і родинним символом, їх у родині головної героїні передають по жіночій лінії, а шафа служить для збереження деяких речей.

Відносини між реальними й фантастичними персонажами. Головна героїня Софійка спілкується з реальними людьми, але її особливість робить її відмінною від них.

Такі елементи створюють унікальну атмосферу й дозволяють розкрити теми долі, магії, родинних відносин і взаєморозуміння між різними світами.

Сюжетно-композиційна структура має свої характерні особливості. Сюжет повісті-казки, відповідно, розгортається у двох вимірах – реальному й фантастичному, послідовно, з поділом на епізоди, що доповнюють один одного й призводять до розв'язання головної проблеми.

Основна дія розгортається в сучасному місті, серед звичайних людей, але одночасно у творі присутні надприродні явища й персонажі. М. Павленко активно використовує казковий контекст для глибокого аналізу сучасного українського суспільства. Вона висміює різноманітні негативні явища, притаманні нашому сьогоденному соціуму: корупцію, безпринципність, несправедливість тощо, а також проводить паралель з іншими історичними епохами, подіями і явищами, про які читач дізнається з подорожей головної героїні в часі.

Загалом, письменники часто вдаються до висміювання негативних явищ суспільства. Це може бути зроблено засобами сатири, іронії, гротеску й інших літературних засобів. Автор може створити персонажів, ситуації чи образи, що символізують негативні аспекти суспільства, та використовувати їх для висміювання чи критики. Наприклад, М. Павленко через гумор й іронію відтворила абсурдні явища суспільства, вказала на його недоліки чи гострі проблеми. Такий прийом є корисним для того, щоб вразити читачів і надати їм можливість задуматися над суспільними питаннями.

У творі присутні яскраві гумористичні елементи, що надають йому легкості й жартівливості. Наприклад, ситуації, діалоги або використання несподіваних образів (чаклунка та ін.). М. Павленко вміло використовує сарказм й іронію, щоб підкреслити абсурдність деяких ситуацій. Зокрема в описі шкільного життя або родинних конфліктів.

У творі зустрічаються також незвичайні й комічні персонажі, такі як довгобородий тато, який намагається виправити свої помилки в минулому, чи сучасний підліток, який намагається зрозуміти своє місце у світі.

М. Павленко часто створює смішні ситуації (ситуаційний гумор), у які потрапляють герої. Наприклад, коли Русалонька намагається адаптуватися до

світу людей. У творі можна також знайти епізоди, у яких авторка використовує гротеск (гротескні сцени) для підсилення комічного ефекту.

Гумор у тексті прослідковується через сучасні реалії. Авторка вдало використовує сучасні технології та культурні посилання для створення смішних ситуацій, які відображають реальність нашого світу. Таким чином, у цьому творі гумор слугує не лише для забави читача, але й для підкреслення глибших тем та ідей, які актуалізує письменниця.

Якщо розглядати хронотоп, то варто зауважити, що основна частина дії відбувається в сучасному міському середовищі (окремі події – в селі), проте завдяки чарівному перенесенню (чарівний хронотоп) герої потрапляють у різні часи та епохи, у різні міста й села, що є цікавим концептуальним вибором, дозволяє розширити просторову й часову осяжність подій, коло охоплених персонажів і проблем.

Загалом, твір Марини Павленко «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських» можна охарактеризувати як чарівний, зворушливий та навчальний, сповнений віри в казковий світ і добро.

Доцільно також звернути увагу на соціальну актуальність твору М. Павленко. Авторка звертає увагу на актуальні проблеми сучасного суспільства, такі як: корупція, нерівність, втрата гідності тощо.

Персонажі твору є яскравими й неординарними, вони символізують певні соціальні аспекти й риси характерів.

Отже, перераховані особливості дозволяють визнати «Русалоньку із 7-В» цікавим і важливим твором сучасної української літератури, повістю-казкою, що поєднує в собі казковий чарівний світ перетворень і подорожей у часі з глибоким реалізмом і суспільною актуальністю порушених проблем.

2.2. Проблемно-тематичні домінанти та ідейне спрямування повісті-казки «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських»

Повість-казка «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських» М. Павленко має велику популярність серед читачів шкільного віку, завдяки чому увійшла до навчальних програм для учнів 7 класу ЗЗСО. Таке визнання твору пояснюється тим, що в ньому порушено важливі проблеми й вічні теми, що є близькими для сучасного підлітка. Мова йде про непрості реалії дитячого життя в дорослому світі.

Незвичайні події роману відбуваються в сучасних українських реаліях. Однією з актуальних проблем, які піднімає письменниця, є проблема родинної пам'яті, дотримання родинних традицій тощо. З цією метою в романі органічно поєднано реальне й вигадане. Авторка описує не тільки сучасних дітей, але й подає родинну історію кількох поколінь, представляє, як слушно відзначає Л. Овдійчук, «етимологічні вкраплення про походження прізвищ та географічних назв, і народні традиції та вірування українців, їх побут у довоєнний та повоєнний час» [32].

Сюжетні перипетії твору «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських» відбуваються навколо історії Софійки, родина якої переїздить до нового місця проживання. Серед багатьох речей, які забирають із собою батьки дівчинки, є стара бабусина шафа, яка, як виявилось, призначена для подорожей у часі. Вона, як пише авторка, «не проходила в двері колишньої квартири, тож була зборищем старих речей у підвалі. Тато давно мріяв її відреставрувати й зробити лялечку. Тому в нове житло її пропхали» [59, с. 15].

Якщо розміститися в цій дивній машині часу, взявши з собою будь-яку світлину, то можна опинитися в тому періоді й за тих обставин, за яких було зроблено фотографію. Таким чином, завдяки героїні, яка потрапляє в складні обставини давноминулих подій, читач осмислює та оцінює різноманітну інформацію (включаючи історичну та краєзнавчу), вивчає нові аспекти

характерів персонажів, співчуває та роздумує. Водночас авторка актуалізує споконвічну проблему добра і зла, сенсу життя.

Ще один образ-символ, який несе велике ідейне навантаження, – це незвичайні коралі, які, за словами мами Софійки, «кожна жінка їхнього роду під вінець одягала... Намисто дісталось ще прапрапрабабі. Відтоді передавалося з роду в рід на щастя. Хоча Софійчина мама чомусь його всерйоз не сприймала. Вдягла тільки з поваги до реліквії. А по весіллі відразу кудись поділа, здається, таки до шафи» [59, с. 16]. Отже, шафа є символом духовного спадку пам'яті й пошани до свого роду, а от чарівні коралі, які передаються по жіночій лінії родини з покоління в покоління, – оберегом, символом щастя в подружньому житті.

Сюжет повісті-казки розвивається досить швидко, проте письменниця інколи вводить у текст роздуми героїв, монологи, щоб глибше розкрити внутрішній стан, почуття й переживання головної героїні, її настрої, враження, роздуми: «Оце так! Софійчина прабабуся верхи їздила! От би й собі!.. Уявити лишень: вона, Софійка, мчить на баскому коні – вороному, з білими по коліна ногами... Мчить, гордо минаючи кафешку з ошелешеним Вадимом, який аж похлинувся кока-колою!.. А Ірка... В неї не тільки нігті позеленіли б від заздрощів!...» [59, с. 94].

Сучасна українська фантастична казка ввібрала в себе величезний масив прадавніх українських переказів, споконвічний пласт надбань усної народної творчості та репрезентує це в новому ключі з орієнтацією на горизонт очікування теперішнього реципієнта [20, с. 145].

Актуальною у творі є проблема родинних стосунків, батьків і дітей. Головною героїнею роману є доброзичлива й чуйна по відношенню до інших людей дівчинка Софійка. Вона зображена у творі слухняною донькою та доброю сестричкою, закоханою ученицею і щирою подругою, невтомним «детективом» і краєзнавцем-любителем. Вдача дівчинки розкрита в авторській, в опосередкованій характеристиці, у міркуваннях і вчинках героїні: «Прозлива дуже! Навіть я при ній мало, як ти кажеш, не

розкололась!» [59, с. 38], «Софійка вміла міркувати» [59, с. 40], «Але хлопець Софійчиної мрії не мусив би палити. Як не палять ні тато, ні Сніжанин жених» [59, с. 19], «Правду мама каже, що вона вередлива» [59, с. 210].

У творі зустрічається абсолютно позитивний герой, ім'я якого Сашко. Він виділяється високими моральними якостями і гарним характером. Сашку доводиться допомагати своїй матері утримувати сім'ю, бо ж «єдиний мужчина в сім'ї. Мама працює прибиральницею, та й то часто хворіє, а в сім'ї ще трійня малих сестричок» [59, с. 13-14]. Вадим називав Сашка «бомжиком». Однак завдяки власній наполегливості, відповідальності за свою родину, Сашко, несвідомий у певний момент, зумів самотійно досягти успіху в житті, перетворившись на самодостатню особистість. На прикладі цього персонажа М. Павленко акцентує увагу на підлітковому благородстві, відповідальності людини за свої вчинки, а також проблемі соціальної несправедливості, адже родина хлопчика ледь виживає, не маючи достатньо коштів.

Світосприйняття Софійки в цьому творі розкривається через її перше підліткове кохання. Порівнюючи образи Вадима й Софійки, ми можемо помітити важливі різниці в їхній гендерній ролі, ціннісних орієнтаціях. Навіть у такому молодому віці вони переживають різні емоції і цікавляться різними речами. Часто дівчата на цьому етапі виражають своє захоплення протилежною статтю раніше, адже вони дорослішають переважно швидше. Саме тому Софійка порівнює себе з Русалонькою, героїнею своєї улюбленої казки, а Вадима, її об'єкт захоплення, – з принцом: «Але красунчик принц, схожий на однокласника Вадима Кулаківського, не чує» [59, с. 5].

На переконання О. Гриневич, «авторка вибудовує своєрідну алюзійну паралель до казки Андерсана: казковий принц не здатен відповісти на почуття русалоньки і одружується з іншою, а Валентин виявляється звичайним брехуном, у якого вже є і дружина, і син» [20, с. 82].

Принагідно зазначимо, що на образі нареченого тітоньки Софійки Валентина авторка порушила проблему безвідповідальності, егоїзму по відношенню до власних дітей.

У творі авторка висвітлює, як уже йшлося, родинні взаємини, а також поведінку представників різних поколінь Кулаківських, Міщенків, які представляють родовідні лінії, та, як зазначає Л. Овдійчук, «доли представників цих родів, які накопичували гріхи, каралися за негідні вчинки, деградували, занедбували духовний зв'язок між предками і нащадками» [59, с. 12]. У характеристиці Міщенків домінує негативна авторська оцінка: «У всіх немовби подвійна душа. Усі хвалькуваті, брехливі, ненадійні» [59, с. 154]. Про характери Кулаківських читач дізнається з промовистих реплік інших персонажів: «захланні, бісівський рід, проклятий рід». Ці персонажі є виразниками авторської ідеї про цінність матеріального і духовного, щирість взаємин, справжні людські чесноти.

М. Павленко пише й про переживання підлітків, що пов'язані з самотністю, відчуженістю. У творі авторка намагалася відтворити різноманітні типажі сучасних підлітків, їхню поведінку, вчинки, внутрішній світ.

Так, самовпевнений Вадим Кулаківський є прикладом розбещеності й батьківської вседозволеності: «А він уже сидів на пеньку, під кущем квітучої жовтої акації. Сидів і... димів цигаркою!» [59, с. 19], «Вадим купив Ірці морозиво. Паршивеньке, звісно, хоч і дороге: Софійка не любить із чорносливом. Навіть почула, як гордовито сказав: – Чотири п'ятдесят? Фігня! Для мене гроші – не проблема, ще й трохи лівих учора перепало!» [59, с. 41]. Якщо подивитися на нього з точки зору матеріального, то у хлопця все складається добре, бо батьки-заробітчани надсилають достатньо грошей. А от внутрішньо підліток відчуває себе самотнім, часом навіть безпорадним.

Ідеєю твору є звеличення духовних цінностей в житті людини (чеснот, щирості взаємин, дружби), засудження зла й несправедливості.

Підсумовуючи, зазначимо, що ідейно-тематичні домінанти в повісті-казці «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських» М. Павленко є чітко окресленими. Письменниця актуалізує увагу читачів на важливих філософських, морально-етичних, соціальних питаннях, що намагаються розв'язати герої твору: добра і зла, сенсу життя, підліткового благородства, родинної та історичної пам'яті, дотримання родинних традицій, першого підліткового кохання, відповідальності людини (дитини чи дорослого) за свої вчинки, моральної деградації особистості, справжньої дружби, самотності, родинних стосунків, батьків і дітей, морального вибору, матеріальних і духовних цінностей у житті окремої людини та в суспільстві, соціальної несправедливості та ін.

2.3. Система персонажів твору

У літературознавстві існує багато класифікацій системи персонажів літературного твору, автори яких за основу беруть різні критерії: роль персонажа в розвитку сюжету, домінування позитивних / негативних рис характеру, активність у розвитку сюжету, трагічність / комічність тощо.

На думку Р. Гром'яка, персонаж – це «постать людини, зображена письменником у художньому творі, загальна назва будь-якої дійової особи кожного літературного жанру» [46, с. 532]. Персонажами можуть також вважатися й олюднені образи речей (шафа, камінь), тварини чи рослини в казках, байках (ведмідь, лисиця, дуб), явища природи (вітер, сонце) тощо. Деякі літературознавці помилково ототожнюють персонажів із героями твору, проте поняття «герой» включає такі моральні чесноти, як мужність, відвага та ін., що не завжди притаманне персонажам. Персонаж – поняття більш нейтральне, емоційно не так насичене, інколи він не має свого прототипа, витворений майстром слова.

Класифікація системи персонажів літературного твору може бути корисною для розуміння їхніх ролей і взаємозв'язків у сюжеті. Основні класифікації персонажів включають:

Головний та другорядний персонажі:

- головний персонаж – це той, навколо кого обертається основна дія твору. Часто це персонаж, через якого читач отримує головні інформаційні потоки;

- другорядні персонажі – це персонажі, які грають менш важливу роль, але можуть мати важливий вплив на розвиток подій.

Позитивні та негативні персонажі:

- позитивні персонажі – це ті, яким читач симпатизує, співчуває або вони представлені як добрі, чесні тощо;

- негативні персонажі – це ті, які викликають неприязнь, ворожнечу або представлені як злиденні, підступні тощо.

Динамічні й статичні персонажі:

- динамічні персонажі – це ті, які зазнають змін у характері, думках або ставленні протягом розвитку сюжету;

- статичні персонажі – це ті, які залишаються незмінними впродовж усього твору.

Символічні персонажі можуть представляти конкретні ідеї, цінності або абстрактні поняття.

Герой і антигерой:

- герой – це персонаж, який представлений як позитивний, має важливі моральні чи етичні якості;

- антигерой – це персонаж, який може мати негативні якості або діяти всупереч загальним моральним стандартам.

Ці критерії можна комбінувати й доповнювати відповідно до конкретного аналізу твору. Кожен літературний твір унікальний, і важливо враховувати особливості кожного персонажа відокремлено. Деякі персонажі можуть поєднувати риси з різних категорій.

У повісті-казці М. Павленко «Русалонька із 7–В, або Прокляття роду Кулаківських» згрупувати персонажів можна умовно за такими критеріями: діти й дорослі; персонажі, які присутні в усіх частинах (Софійка, Сашко, Вадим, Ірина) і ті, які з'являються в окремих (Леся, Віка, Дмитрик, Росава, Павло). Серед дорослих персонажів є мама Тетяна, тато В'ячеслав, баба Валя, сусідка Щербанів, тітка Сніжана та чоловік тітки Сергій (Пустельник). Це так звані «стаціонарні» образи, які є здебільшого фоном, проте не завжди відіграють важливу роль у таємничих пригодах головної героїні.

М. Павленко висвітлює родинні взаємини й поведінку представників різних поколінь Кулаківських, Міщенків, простежує «два ланцюжки: Дмитро Міщенко – Михайло (Мішель, Мішка) Міщенков-Білий – син Мішки Білого (вусань із Кривих Колін) – Валентин Білий та Гордій – Яків – Василь (Васюня) – Іван – Анатолій Кулаківські, що репрезентують родовідні лінії та долі представників цих родів, які накопичували гріхи, каралися за негідні вчинки, деградували, занедбували духовний зв'язок між предками і нащадками» [57, с. 12].

Авторка не заглиблюється в характеристику образів дорослих, проте дитячі образи зображені розгорнутіше. М. Павленко наділяє своїх персонажів не тільки загально визнаними категоріальними рисами характеру: добрий або злий, чесний або підлий, щирий або лукавий, але й дає конкретну мовну характеристику кожному з них. Наприклад, Вадимова мова – це суміш суржику, сленгу і жаргону (врубайся, компаха, добазарились, бабки, сорі, підрулив, ситуейшен тощо). На противагу їй Казимирова мова більш аристократична, щедро насичена історизмами, архаїзмами, полонізмами (Софі, перепрошую, завше, пресвітла панна, прошу дуже, паннунця, бардзо файно, гувернантка тощо), що додає їй певного високого стилю.

Щодо головної героїні Софійки, то її мова надзвичайно багата, яскрава, колоритна, пересипана гумористичними й іронічними конструкціями. У творі відчувається певна ідеалізація образу.

М. Павленко змогла уникнути фанатизму, сентиментів і створити тип дівчинки підліткового віку, яка була вихована на кращих традиціях свого роду, глибинних зв'язках із предками, на історичній пам'яті. Можемо констатувати, що письменницею був осмислений український феномен аристократичності шляхетних родин, що тримався на дотриманні кодексу честі.

Головна героїня твору – Софійка. Дівчинка-підліток завдяки сімейному вихованню, усталеним родинним традиціям, наділена кращими людськими чеснотами (добротою, толерантністю, людяністю, повагою до старших, чуйним серцем та справжньою дорослою мужністю). Прикладом є те, що заради того, щоб зберегти чиєсь життя, допомогти незнайомим людям, Софійка, довго не думаючи, потрапляє у серію небезпечних для неї пригод.

Проаналізуємо образ Софійки та інших важливих в ідейному плані персонажів детальніше.

Головна героїня живе з мамою Тетяною, про яку у творі сказано так: «Взагалі, у мами безліч талантів і, напевне, тому дуже мало спокою» [59, с. 23], татом В'ячеславом та маленьким братиком Ростиком, якого допомагає доглядати. Сім'я проживає в місті Вишнопіль у нещодавно придбаній квартирі. Софійка є ученицею сьомого класу, закохана у свого однокласника Вадима Кулаківського. На вигляд дівчинка невеликого зросту, надзвичайно тендітна, має довге пишне темне волосся. Вона любить читати, а улюблений твір дівчинки – казка про Русалоньку та її нещасливе кохання. Софійка емоційна й мрійлива: «Софійка й досі не заспокоїться. Так гірко! Так шкода Русалоньки!» [59, с. 5].

Начитавшись казок, дівчинка бачить схожість однокласника Вадима Кулаківського з принцом, який не помічає ту, яка його врятувала. Головна героїня, як і більшість закоханих дівчат, ніби не помічає вад Вадима. Вона безоглядно вірить у нього, незважаючи на його жахливу поведінку й навіть крадіжку коралів. Софійка дізнається про давнє прокляття роду Кулаківських та, наче Русалонька з казки, хоче врятувати свого принца: «Софійчині докори

розтанули, як дим. Вадим – дим! Тільки щемлива жалість... Ні, вона таки звільнить Кулаківського від прокляття!» [59, с. 51].

М. Павленко зображує свою героїню як гарну, виховану й ввічливу дівчинку, яка добре навчається в школі, дає списувати вправи своєму однокласнику Вадиму. Софійка активно допомагає матері з догляданням маленького братика й у домашньому господарстві. Вона добра, справедлива, завжди прагне допомогти кожному, хто потрапляє в скрутну ситуацію: хоче врятувати Вадима, поспішає допомогти Сашкові.

Софійка, сама навіть не усвідомлюючи, рятує від невдалого шлюбу свою тітку Сніжану, жаліє покинутих дітей Валентина Білого. Під час фантастичних подорожей у часі вона аналізує сімейні риси й характери різних людей, з якими їй доводиться зустрічатися. Тож дівчинка є спостережливою, справедливою.

Софійка – допитлива, хоробра й відважна дівчинка-підліток. Вона захоплюється дивовижними подіями й магією, «її манили знайомі давні казки» [59, с. 80], подорожує в минуле завдяки чарівній шафі, долає сімейне прокляття. Дівчина ніколи не втрачає мужності, стійкості й витримки, продовжує робити добрі справи. Авторка так описує її кмітливість: «Софійка вміла міркувати» [59, с. 40].

У фіналі твору вона змогла все ж таки побороти прокляття та зрештою зрозуміла, що насправді достойним кандидатом на її серце був її скромний друг Сашко, а не Вадим Кулаківський, як їй спершу здавалося.

Однокласник Софійки Вадим Кулаківський, у якого вона була закохана, – це вродливий високий хлопець із заможної родини. Він погано вчиться, самозакоханий і досі є учнем гімназії лише завдяки «могоричам»: «Бо той люципер тільки числиться в гімназії. Могоричами з класу в клас перетягуємо: дуже таткові хочеться, щоби син престижну школу закінчив! А йому та школа потрібна?» [59, с. 37].

Вадим часто буває грубим і злим, він навіть скоїв крадіжку – вкрав коралі, які були реліквією родини Софійки. Проте дівчинка раділа навіть

його погляду в її сторону: «І він подивився! Вперше за весь день! Погляд, від якого хотілося вирости, вирівняти плечі, розправити... розправити комірць» [59, с. 19].

Вадиму притаманна й совість. Згодом він пошкодував про свій злочин та пояснював свою поведінку сімейним прокляттям: «В мене, як хочеш знати, рід проклятий. Гроші ведуться, щастя – ні грама!». До того ж, хлопець відчувається дуже самотнім, адже батьки не звертають на нього ніякої уваги, заробляючи гроші десь далеко від домівки: «Предок лиш бабки висилає, а сам чортзна-де. Мати сто років не з'являється. Кентуюсь біля старої – до живих печінок дістала. Усе нисє, все дорікає! Що нав'язався на її голову!... В мене, якщо хочеш знати, рід проклятий. Гроші ведуться, щастя – ні грама» [59, с. 21]. Але відповідно до жанру твору, у житті хлопця перемагає добро. Після того, як Софії вдалося зняти прокляття, життя хлопця покращується – до Вадима повертаються батьки й дід.

Тітка Софії Сніжана, сестра її мами Тетяни була надзвичайно вродливою: «справжня принцеса й переможниця всіх конкурсів краси. Невідомо, що було ніжнішим: дрібні трояндочки, розсипані по білому полю сукні, чи гарненьке Сніжанине личко» [59, с. 59], тендітна й мрійлива. А от в особистому житті їй не щастило, бо вона довго не могла знайти щастя та «перебирала женихами, як циган кіньми. Багатьох відшивала тільки за те, що були всілякими Зеленьками, Пічкурами, Розсипаними. Жодне з прізвищ не пасувало до її імені!» [59, с. 6]. Гумористичним є те, що вона вибирала чоловіка за милозвучністю прізвища.

Сніжана працювала лікаркою. Вона весела і легка, але може бути впертою, є і забобонною: «Сніжана як уб'є собі в голову...». Вона навіть відмовилася виходити заміж за свого обранця через загублені коралі. Жінка розуміла й всіляко підтримувала свою племінницю Софію. Зрештою вона розчарувалася у нареченому Валентині, усвідомила завдяки Софійці його негідну сутність, хоча спочатку авторка характеризує його так: «Сама

ввічливість, скромність і привітність! Як мовить Ірка Завадчук, польчики оближеш!» [59, с. 28].

Наречений тітки Сніжани Валентин Білий на початку роману справляє гарне враження на читача. Це красивий чоловік: «широкоплечий вродливий юнак» [59, с. 23], «елегантний високий блондин» [59, с. 28], «для жениха гроші – не проблема» [59, с. 7], «сама ввічливість, скромність і привітність» [59, с. 28]. Але після того, як Софія дізнається про його брехню і таємницю, поведінка його різко змінюється, він стає мовчазним і непривітним. Валентин на момент знайомства зі Сніжаною покинув уже дві сім'ї, не піклується про рідних дітей. Свої вчинки пояснює тим, що «хоче почати життя з чистого аркуша, не засмічуючи його всілякими попередніми помилками з усякими дружинами та дітьми» [59, с. 75]. Він вважає, «що правда є різна», «деяку ліпше приховати, аби не засмучувати ближнього» [59, с. 75].

Кохання до художника Сергія Кавуна, доброї і щирої людини, змінило життя Сніжани на краще. «Це з Києва художник якийсь. Живе на околиці, в хатині якогось знайомого. Дивакуватий, ні з ким не знається. Його й прозивають за це Пустельником», – так він описаний у творі [59, с. 91]. Сніжана закохалася в нього, про що свідчить зміна її поведінки: «Тітоньку Сніжану ніби хтось підмінив! Над кожним полотном видавала мало не промову! Про переливи світла, поєднання барв, перегуки із Шишкіним та Куїнджі!» [59, с. 158].

Друг та колишній сусід Софійки Сашко був невеличкого зросту та дуже худий, «мов хрущик» [59, с. 12]. Це добрий, серйозний та роботящий підліток. З раннього віку на нього була покладена велика відповідальність і необхідність заробляти гроші для родини: «Сашко – єдиний чоловічина в сім'ї. Мама працює прибиральницею, та й то часто хворіє, а в сім'ї ще трійня малих сестричок» [59, с. 13-14]. Через постійну потребу в грошах, роботу хлопець не може регулярно відвідувати заклад освіти, має невисокий рівень грамотності, про що свідчать його рекламні написи на картоні: «Тирміново продаюця дрова. Приймаюця оптові замовляня» [59, с. 12]. Сашко допомагає

головній героїні у її розслідуванні, дарує їй букети і кошени. Він щиро закоханий у Софійку, але не зізнається в цьому через скромність.

Ірка Завадчук – це вродлива, проте нещира однокласниця Софійки. Дівчина постійно проводить експерименти із зовнішністю (фарбує волосся, нігті, робить собі татуювання тощо). Щодо цього Софійка висловлюється так: «Ірка Завадчук прийшла з зеленими нігтями, й уся увага дісталась їй. Хлопці радо взивали її Іркою-упиркою, за що не менш радо отримували від неї лінійкою по головах» [59, с. 29]. Вона любить бути у центрі уваги й ефектно виглядати, прагне, щоб нею захоплювалися. Софійка постійно ревнує свого обранця Вадима до Ірки. У майбутньому Вадим має стосунки з Іркою, але почуття його не є щирими.

Софійчина прапрапрабабуся Клава мала трагічну долю, померла молодою, дитину виховувала сама, часто хворіла. Вона отримала чарівні коралі, але пожертвувала власним щастям задля щастя подальших поколінь.

Прапрапрапрадід Вадима – Гордій Кулаківський – це людина, через яку й прокляли родину Кулаківських. Він зображений у творі як «ситий, з пишною чуприною, чоловік у кожусі», з рудою бородою та хитрими жовтими очима. Гордій виступає хитрим, жадібним чоловіком, який підступом розбагатів: умовив Данила Міщенка підписати документ, а потім став власником усього його майна разом із майном інших селян. Прокляла Гордія Олена, його невістка. Цей чоловік був скупим і жорстоким, навіть по відношенню до своїх дітей. Помер він у комічній ситуації – на нього впав із горища мішок із кукурудзою. Показавши такий фінал життя цієї безчесної людини, авторка, на нашу думку, ствердила, що зло й неправда у світі будуть покарані.

Васюня Кулаківський – син Якова, скупий і грубий чоловік. Він є «гідним» сином свого батька: «...при такому батечкові я гарно хитрувати й маскуватись навчився! Чи інакше мала б ти усе це добро?» [59, с. 145]. Безчесна людина, він під час війни втік із фронту, став дезертиром та переховувався в підвалі впродовж 40 років.

Катерина Кулаківська – дочка Василя, яка в ранньому дитинстві тяжко хворіла, а одужала завдяки старцю-жебраківі. Дівчина показана доброю, щирою, чесною, на відміну від інших представників родини Кулаківських. Але в жорстокому світі добро може загинути. Тож Катерині теж випадають випробування: вона ледь не загинула в страшній пожежі від блискавки. У час Софійки Катерина показана приви́дом, який з'являвся у квартирі поверхом нижче від Софійчиного помешкання. Запобігши пожежі й врятувавши добру Катерину, головна героїня змогла зняти родове прокляття Кулаківських.

Толик Кулаківський, син Івана Кулаківського та дідусь Вадима був скупим, як і всі в їхній родині. Він багато зробив зла за свого життя: хотів вигнати бабусю й продати її житло, покинув свою дружину й онука.

Данило Міщенко – це дворянський староста, якого обдурив у свій час Гордій Кулаківський. Усі вважали його достойним та розсудливим чоловіком, але насправді він виявився хвальком і безпробудним п'яницею. Після того, як він втратив усе майно, втік, покинувши свою родину напризволяще. Це ще більше додає негативу цьому образу.

Син Данила, Мішель Міщенко, не набагато кращий за свого батька. Він нещирий із жінками (обдурив панну Юзефу, видаючи себе за багатія), потрапив у в'язницю. Вступивши до партії більшовиків й обравши собі нове прізвище Білий, він не став кращим, не «відбілів» власні гріхи й не позбавив гріхів своїх нащадків, як-от Валентина.

Спостерігаючи за життям чоловіків родини Міщенків, Софійка зрозуміла, що «у всіх немовби подвійна душа. Усі хвалькуваті, брехливі, ненадійні» [59, с. 154]. Усі вони залишали своїх жінок та дітей, усі вдавалися до брехні «задля високої мети».

Таким чином, охарактеризувавши образну систему повісті-казки Марини Павленко «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських», можна зробити висновок, що авторка розкрила світ дорослих і світ дітей, приділивши останньому більшу увагу. У світі дорослих є позитивні (батьки і тітка Софійки, Катерина, мати Сашка), і негативні персонажі (дорослі

представники роду Кулаківських, Міщенків), людяність і вага яких як особистостей вимірюється ставленням до матеріальних і моральних цінностей, перевагою духовності. Зображуючи підлітків, М. Павленко, педагог за освітою, глибоко розкрила їхні переживання, пов'язані із самотністю, відчуженістю, намагалася відтворити різноманітні типажі сучасних дітей підліткового віку, їхню поведінку, проаналізувала їхні вчинки та внутрішній світ. Юні персонажі зображені в процесі становлення характеру, у здатності пізнати світ і самого себе. Вираженню ціннісних переконань героїв, загостренню злободенних проблем сприяють символічні образи.

Висновки до розділу 2

Пенталогія М. Павленко – оригінальна за змістом і поетикою серія книг, що є зразком якісної сучасної української літератури для дітей. Шляхом розвитку жанрових форм, їх часткової модифікації письменниця заявила про себе як творця змістовного, оригінального та цікавого романного серіалу для дітей підліткового віку. В архітектоніці романів авторка через поєднання реалістичної і романтичної манери письма втілила конкретний зміст: життя сучасної дівчинки-підлітка в сучасних реаліях, нагальні проблеми, які турбують у дітей і дорослих, їхню взаємодію. Стиль творів є легким і пластичним.

Стильовими домінантами пенталогії є використання в текстах фантастичних і містичних деталей, конструювання ускладненого хронотопу. М. Павленко є новатором у жанрі, хоча й продовжила традицію творення якісної дитячої літератури в нових умовах сьогодення.

За жанром перша частина пенталогії про Русалоньку «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських» є повістю-казкою, на що вказують такі її жанрово-композиційні риси, як поєднання казкових елементів (наявність

чарівних речей і казкових персонажів, подорожей у часі, боротьби добра зі злом) і реальних подій, наявність кількох персонажів, їхніх доль, які розгортаються різними сюжетними лініями, а також психологізація образів, що є характерним для повісті.

Хронотоп твору є доволі складним. Основна частина подій відбувається в сучасному українському міському середовищі (деякі епізоди – у селі) в наш час, проте завдяки чарівному перенесенню (чарівний хронотоп) головна героїня потрапляє в різні часи та епохи, міста й села. Таким чином, досягається наповненість важливими епізодами із сучасного, минулого і навіть проєкція майбутнього головних героїв, забезпечується просторова осяжність подій, розширюється коло персонажів, охоплених проблем.

М. Павленко актуалізує увагу читачів на важливих філософських, морально-етичних, соціальних питаннях, що намагаються розв'язати герої твору: добра і зла, сенсу життя, підліткового благородства, родинної та історичної пам'яті, першого підліткового кохання, відповідальності людини (дитини чи дорослого) за свої вчинки, моральної деградації особистості, справжньої дружби, самотності, родинних стосунків, морального вибору, роль матеріальних і духовних цінностей у житті окремої людини та в суспільстві та ін.

Художньо-образна система у творі «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських» є поліфонічною (діти й дорослі, персонажі-сучасники й люди з минулого часу, образи-символи тощо), а також чітко окресленою (позитивні й негативні образи). Авторка не вдається до тривіального опису зовнішності чи поведінки своїх героїв, а зображає їх у процесі становлення характеру, у їхніх внутрішніх переживаннях, у прагненні пізнати світ і самого себе. Символічні образи слугують у повісті-казці для вираження емоційних станів та ціннісних переконань героїв.

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ТВОРУ М. ПАВЛЕНКО «РУСАЛОНЬКА ІЗ 7-В, АБО ПРОКЛЯТТЯ РОДУ КУЛАКІВСЬКИХ» В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

3.1. Аналіз навчальних програм і підручників в аспекті досліджуваної проблеми

У контексті нашого дослідження вважаємо за потрібне проаналізувати чинні навчальні програми й підручники з української літератури, які рекомендовані Міністерством освіти і науки України для закладів загальної середньої освіти.

Відзначимо, що школярі починають знайомство з творчістю М. Павленко з 6 класу. Адже автори модельних програм з української літератури нещодавно ввели для текстуального вивчення її художньо-біографічний твір «Янголи для Павлуся Тичини» з книги «Райдуга в решеті. Про Павла Тичину, Надію Суровцову, Василя Симоненка, Василя Стуса, Ірину Жиленко», де авторка дає правдиву інформацію про героїв (письменників) за спогадами, листами, нотатками тощо.

Оновлена програма з української літератури для 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів підготовлена авторським колективом (Р. Мовчан, О. Івасюк, Л. Кавун, О. Неживий) на основі чинної програми з урахуванням змін, внесених у 2015 році. Ця програма базується на вимогах Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1392, ідеях Концепції «Нова українська школа» [84].

У результаті аналізу цієї програми нами було з'ясовано, що в 7 класі для текстуального вивчення виноситься на вибір учителя повість-казка

М. Павленко «Русалонька із 7–В, або Прокляття роду Кулаківських» чи твір Степана Процюка «Аргонавти». Якщо вчителем обрано перший твір, то протягом 4 уроків, які виділено навчальною програмою, учні дізнаються основні відомості про письменницю; учаться визначати казкове й реалістичне в повісті-казці, звертаються до аналізу категорії часу (теперішній і минулий у ній); розвивають уміння висловлювати свої роздуми про сенс людського життя, моральний вибір кожного; звертають увагу на прояви добра і зла в повісті, у сучасному світі та в людині.

Предметні компетентності, які має здобути учень / учениця під час вивчення цього твору: «переказує й коментує сюжет повісті, пояснює особливості композиції; знаходить у ній казкове й реальне; характеризує образи дітей та дорослих, аналізує їхні вчинки; розкриває символічне значення образів старовинної шафи та чарівних коралів; виокремлює і з'ясовує роль художніх засобів у творі» [84, с. 47].

Учителеві необхідно звернути особливу увагу на цих уроках на формування ключових компетентностей. Учень / учениця повинні вчитися висловлювати власні роздуми про суть людського життя, моральний вибір кожного. Повість-казка має значний потенціал для розвитку наступних наскрізних ліній: «Екологічна безпека та сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість і фінансова грамотність». Це ж відзначають і автори навчальної програми [84, с. 47].

Якщо говорити про емоційно-ціннісне ставлення, то відповідно до програмових вимог ці уроки мають спонукати до творення й примноження в серцях дітей добра, краси, формування усвідомлення відповідальності за свою справу і вчинки [84, с. 47].

Автори навчальної програми пропонують твори Марини Павленко і для додаткового читання. Відтак учні 7 класу можуть прочитати й такі частини пенталогії про Русалоньку: «Русалонька із 7-В проти Русалоньки з

Білокрилівського лісу», «Русалонька із 7-В. В тенетах лабіринту», «Русалонька із 7-В та загублений у часі (Кн. 2)», «Русалонька із 7-В плюс дуже морська стихія», а також «Миколчині історії» [84, с. 80]. Ще пропонуються дописи письменниці про Павла Тичину, Василя Симоненка, Василя Стуса, Ірину Жиленко та ін. (серія «Життя видатних дітей») [84, с. 82].

Для додаткового читання для учнів 9 класу рекомендовано твір М. Павленко «Моя класнюча дівчинка». Ця книжка балансує на межі між відвертістю текстів, що потай від дорослих читають підлітки, та скромністю видань, що їх батьки бажали б бачити в руках своїх дітей. Письменниця запропонувала у творі ймовірний шлях подолання кризи між поколіннями, зобразивши цей конфлікт. На початку тексту між персонажами немає порозуміння. Проте спільна справа втягує і стає своєрідною сімейною «терапією».

Проаналізувавши програми з української літератури для учнів 10–11 класів закладів загальної середньої освіти (рівень стандарту і профільний рівень), нами виявлено, що для текстуального вивчення старшокласникам твори М. Павленко не пропонуються.

Звернемося до аналізу підручників з української літератури для учнів 7 класу ЗЗСО, оскільки саме в цьому класі передбачено вивчення повісті-казки М. Павленко «Русалонька із 7–В, або Прокляття роду Кулаківських».

У підручнику з української літератури для 7 класу ЗЗСО під авторством О. Авраменка (2020) матеріалів із вивчення твору М. Павленко не вміщено. Однак такі матеріали мають місце у підручнику цього автора за 2015 р. [1]. У ньому наявні стислі відомості про письменницю, скорочений текст твору, цікаві завдання і запитання, у тому числі творчі, тести.

У підручнику з української літератури для учнів 7 класу ЗЗСО Коваленко Л. (2015) уміщено портрет авторки, короткі біографічні відомості,

уринок з інтерв'ю книжковому порталу «Буквоїд», ілюстрації (малюнок М. Павленко, обкладинка книжки, ілюстрації до тексту), теоретичні відомості про повість-казку, текст твору скорочено (переказ 1–10 розділів, повністю 11–60 розділи). Запропоновані слова для словникової роботи: «понеже», «вийти на кін», «нелупка», «позаяк», «собкати», праник», «червоноармієць», «батіг», «опецьок», «трапеза», «будьонний».

Подані тут і завдання й запитання за змістом прочитаного, наприклад: поясни, у який час відбуваються події; поясни, що змусило Софійку розслідувати причини прокляття роду Кулаківських; назви дві побутові речі, які в творі мають чарівні властивості; перекажи подію, яка стала причиною нещасливих доль двох родин; назви спосіб, у який старець порадив змінити хід подій; поясни, як ти розумієш назву твору. А також наявні тут і завдання, спрямовані на розвиток мовлення. Наприклад: «За ілюстраціями, вміщеними у підручнику, розкажи, якою ти уявляєш Софійку» та ін. [36, с. 192].

Зазначені й завдання додому: накреслити в зошиті таблицю для порівняльної характеристики героїв та їхніх родин, підібрати цитати до характеристики до образів, передбачити, як розвиватимуться події далі і чим закінчиться твір. Запропоновано також запитання для дискусії з однокласниками: «Чи можна задля досягнення високої мети брехати? Чи повинні діти відповідати за вчинки своїх батьків, а батьки – за свої вчинки перед дітьми? У чому має полягати відповідальність?» [36, с. 198].

Потрібно висловити тезу, підібрати аргументи на її доказ і навести один-два приклади на підтвердження аргументів.

Вивчення твору закінчується підготовкою учнівського літературного проєкту: створити в соціальній мережі профіль з інформацією про героя повісті-казки на вибір, розміститим на сторінці його повну характеристику. Як це зробити, докладно описано в пам'ятці наприкінці підручника [36, с. 214].

Для текстуального вивчення повість-казку «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських» подано і в підручнику О. Міщенко (2015 р.). Автор подає вступну статтю під назвою «Райдуга в решеті», у якій коротко знайомить семикласників з творчістю М. Павленко. Тут же вміщено портрет мисткині. Твір подано скорочено на 27 сторінках. Ілюстрацій до твору немає.

Періодично наприкінці розділів зустрічаються запитання за змістом прочитаного, а також запитання, відповідаючи на які, дітям потрібно спершу поміркувати, наприклад: «Поясни, що змусило Софійку розслідувати причини прокляття роду Кулаківських. Як би в цій ситуації вчинив/вчинила ти?» [36, с. 192]; «Прокоментуй, як Софійка оцінює вчинок пані Юзі. Як до такої позиції Юзі ставишся ти?» [36, с. 198]; «Розкажи, які зміни відбулися в житті членів родини Кулаківських.» [36, с. 214].

Запитання й завдання після тексту згруповані за змістом: повторюємо, міркуємо, аналізуємо, дискутуємо. Так, у рубриці «Дискутуємо» наведені такі питання:

- Чи варто міняти минуле?
- Що вас найбільше вразило і чому?
- Чи може твір справити однакове враження на всіх читачів, наприклад, хлопчиків і дівчаток? Чому?
- Наскільки важливо для людини вірити в дива? Чи вірите ви в диво?
- Казкове і реальне в повісті.
- У чому полягає символічне значення образів казкової шафи і чарівних коралів? [36, с. 220].

На наш погляд, такі питання сприяють розвитку мислення учнів, умінню працювати з художнім текстом, самостійним пошукам підлітків. Таким чином, проаналізований вище підручник містить велику кількість

інформації, яка розширює кругозір учнів і сприяє розвитку їхньої читацької культури.

Наприкінці цього розділу вміщено статтю під назвою «Справжнісінька сучасна казка», у якій подано елементи аналізу твору, коментарі до нього, матеріали до характеристики образів, розглянуто композицію тощо.

З теорії літератури в підручнику наводиться визначення жанру «повість-казка». Установлюється зв'язок між поданим твором М. Павленко і твором «Аліса в Країні Див» Льюїса Керрола.

Вивчення повісті-казки закінчується творчим проектом: потрібно сфотографувати когось із членів своєї родини або всю родину разом. Тільки фотографія має бути незвичайна – цікава або кумедна. Придумати яскравий підпис до неї і влаштувати імпровізований конкурс на кращу світліну й підпис до неї. А ще можна пошукати стару фотографію своїх предків, розпитати своїх батьків про них і написати твір-мініатюру про цікаву історію, яка з ними трапилася [50, с. 203].

Отже, аналіз чинних підручників з української літератури для 7-х класів закладів загальної середньої освіти виявив, що їхні автори подають у доступній формі матеріал, який, однак, потребує доповнення.

Таким чином, аналіз чинних програм і підручників з української літератури свідчить про те, що твір «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських» М. Павленко пропонується для текстуального вивчення здобувачами загальної середньої освіти в 7 класі (4 години). Підручники авторів Л. Коваленко, О. Міщенко містять матеріали для читання й елементи аналізу цього твору.

З огляду на все сказане, з метою ґрунтовного аналізу стану проблеми в практиці закладів освіти нами була проведена дослідницька робота серед учителів української літератури (*Додаток В*) у м. Олександрія

Кіровоградської області, у якій узяли участь 10 педагогів таких закладів загальної середньої освіти: Олександрійський ЗНЗ I-III ступенів № 2 імені Максима Горького, Олександрійський ЗНЗ I-III ступенів № 10, НВК «Олександрійський колегіум – спеціалізована школа».

Серед учителів-словесників було проведено анкетування, також ми спостерігали за їхньою роботою на уроках, присвячених вивченню твору М. Павленко. Питання анкети для вчителів (*Додаток В*) були націлені на з'ясування особливостей викладання в 7 класі теми, яка нас цікавить.

Варто відмітити, що всі респонденти вважають недостатнім представлений у чинній програмі зміст навчального матеріалу, присвячений вивченню твору М. Павленко, який є цікавим для учнів. Так, за результатами відповідей на перше запитання запропонованої анкети 100 % педагогів засвідчили, що в чинній програмі вміщено малий обсяг інформації до вивчення теми.

Усі респонденти не проти збільшити для текстуального вивчення кількість творів письменниці, і пропонують, зокрема, такі твори, як «Миколчині історії» або «Чар-папороть». Дійсно, вивчення таких творів не лише сприятиме розширенню знань учнів про постать авторки, жанрово-стильові домінанти її творчості, а й формуватиме в них морально-етичні норми поведінки, гуманні якості людини, несприйняття й засудження жорстокості й насилля у світі тощо.

Відповіді вчителів на третє запитання анкети розділилися. 60 % анкетованих зазначили, що крім теоретико-літературного поняття «повість-казка» пояснюють детально сутність образу-символу, і лише 40 % частково згадують.

100%-а відповідь «Так» на четверте запитання анкети «Чи здатні здобувачі освіти 7 класу самостійно підібрати цікаву змістовну інформацію про Марину Павленко й представити її на уроці?» засвідчила, що вчителі практикують такі завдання, привчаючи дітей до самостійності в роботі з додатковими джерелами інформації.

Учителі-словесники розвивають і творчі здібності учнів, про що свідчать відповіді в анкеті. Пропонують самостійно підготувати проєкт до теми, цікаву інформацію, нерідко розігрують сцени з повісті-казки Марини Павленко тощо. На наш погляд, це сприяє легкому оволодінню інформацією, за такої умови навчання є невимушеним, інтерес до теми і її засвоєння підвищується.

Значний ефект мають творчі завдання, які вчителі застосовують на уроках із вивчення повісті-казки М. Павленко. Відтак, під час відповідей на сьоме запитання анкети педагоги показали свою обізнаність зі спектром таких завдань і практикою їх застосування. Наприклад, було вказано наступні творчі завдання: складання сенканів, асоціативні вправи, написання есе, підготовка презентації, самостійне складання тестових завдань до змісту твору тощо. Під час оволодіння темою такі завдання не лише сприятимуть активному запам'ятовуванню здобувачами освіти матеріалу, а й розвитку мислення, дозволять самостійно пізнавати художній світ.

На питання «Які Ви використовуєте методи (у тому числі інтерактивні) й прийоми роботи на уроках із вивчення твору Марини Павленко?» учителі висловили різні думки, назвавши бесіду, прийом «словесне малювання», дослідження, проєкти, проблемні запитання, елементи дискусії, рольову гру, «Мозковий штурм», «Погляд збоку», «Метод прес», «Незакінчене речення» тощо.

Незважаючи на розмаїття відповідей, можна стверджувати, що інтерактивні методи використовують усі анкетовані педагоги. Оскільки вони працюють не перший рік у закладах освіти й вже виробили певну систему найбільш вдалих методів, можемо припустити, що ці технології є ефективними під час вивчення повісті-казки Марини Павленко.

На наступні запитання всі 100% респондентів-учителів відповіли, що використовують матеріали про Марину Павленко в позакласній роботі, а також назвали форми позакласної роботи, які доречно впроваджувати. Серед перерахованих спільними є такі: усні журнали, вікторини, «Круглий стіл»,

заочні подорожі. На наш погляд, такі форми роботи дають змогу підтримати в здобувачів освіти прагнення до творчості, сприяють розвитку їхньої самостійності, уваги, навчають працювати з літературою, акцентувати увагу на головному. Хоча останнім часом з'явилося багато інших, сучасніших видів заходів.

У цьому контексті варто наголосити на різноманітності запропонованих форм позакласних заходів молодією вчителькою з невеликим стажем роботи. Це квести, захист проєктів, буктрейлери тощо. Бачимо, що серед багатства форм виділено ті, що сприяють розкриттю широких спектрів думок, обговоренню незрозумілих і спірних моментів, розвитку творчих здібностей учнів. Усе це сприяє заповненню можливих прогалів у знаннях учнів після вивчення теми на уроках.

Грунтовними є поради педагогам-початківцям із вивчення твору «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських», які дають педагоги в останньому одинадцятому запитанні анкети. Серед них звучить така: «Більше уваги приділяти жанровим особливостям твору й визначенню його проблематики». На нашу думку, це є дуже важливим, адже учні мають усвідомити риси повісті-казки, визначити їх у творі М. Павленко. А проблематика цього твору є дуже важливою й актуальною, як ми вже з'ясували вище, твір має виховний потенціал.

Аналіз проведеного анкетування серед учителів української літератури засвідчив, що на сучасному уроці, присвяченому вивченню досліджуваної теми, вони впроваджують інтерактивні методи навчання, використовують різного роду творчі завдання, які сприяють якісному оволодінню семикласниками навчальним матеріалом.

Підручники з української літератури для 7 класу містять стислі відомості про М. Павленко, скорочений текст твору «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських», елементи його аналізу, розмаїті запитання і завдання до теми.

Анкетування й аналіз навчальних програм і підручників, спостереження на уроках загалом виявили й низку труднощів, які виникають в учнів під час вивчення твору М. Павленко «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських»: визначення проблематики, символіки твору, її багатозначності тощо. Враховуючи це, а також рекомендації анкетованих учителів-словесників, вважаємо необхідним розроблення власної системи уроків і методичних рекомендацій щодо вивчення цієї теми в закладах загальної середньої освіти.

3.2. Специфіка вивчення епічних творів на уроках української літератури в ЗЗСО

Особливості вивчення епічного твору на уроках літератури в школі розглядали багато методистів, зокрема В. Водовозов, В. Голубков, М. Рибникова, Т. і Ф. Бугайки, А. Лісовський, Б. Степанишин, Є. Пасічник, Н. Волошина, Г. Токмань та ін.

Наприклад, А. Лісовський, розглядаючи проблему вивчення епічних творів, характеризує їхні жанри, основні складники змісту і форми, розкриває специфіку їхнього сприймання. За ним, найбільш ефективними методичними прийомами роботи над епічними творами є переказ, усне малювання, розмаїття творчих і самостійних робіт. Методист наголошує: «Якщо учень усвідомив, увібрав у себе той естетичний смисл, яким сповнюється окремий образ, окреме слово чи деталь у складі художнього цілого, він сприймає і розуміє твір як художньо-естетичну цілісність» [42, с. 21].

Подібне міркування належить Є. Пасічнику, який у посібнику «Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах» відзначив, що «вивчення епічного твору повинно відбуватися так, щоб учні зрозуміли тісний взаємозв'язок усіх його компонентів, які в

сукупності створюють цілісну картину людського життя. Тому важливо вчити їх зіставляти епізоди твору, бачити логічну доцільність у загальній композиційній побудові, простежувати поступове відтворення людських характерів» [65, с. 292].

На переконання Г. Токмань, опрацювання епічного твору потребує реалізації двох аспектів: детальний аналіз фрагментів та синтез ідейно-художнього багатства твору. Епос, за нею, треба подавати в історичному й естетичному контекстах доби, а основні методичні прийоми, які має застосовувати вчитель під час аналізу епічного твору – складання плану, переказ, усне малювання, залучення карток-завдань, інсценізація тощо [80, с. 151–152].

Методика аналізу епічного твору на уроках української літератури в закладах загальної середньої освіти значною мірою спирається на своєрідність роду й жанру.

Якщо роман є великим епічним твором, що охоплює значну кількість подій, дійових осіб, то оповідання чи новела ґрунтується на зображенні одного або декількох фактів, характерних для певних соціально-історичних умов. Оповідання – основний епічний жанр, що вивчається в 5-8 класах.

Повість є середньої епічної форми, вона розкриває зміст більшої кількості епізодів і персонажів, ніж оповідання. Повісті потребують уже більших навичок читання й аналізу, тому вони вивчаються здобувачами загальної середньої освіти, починаючи з 6 класу.

Процес опрацювання епічних творів має враховувати психологічні особливості учнів. Відповідно до теми дослідження, розглянемо особливості дітей 12-13 років. У цьому віці учні перебувають у стадії підліткового розвитку, їхні психологічні особливості можуть впливати на спосіб сприйняття й осмислення літературних творів. Підлітки, як правило, цікавляться вже більш складними й глибокими сюжетами, тому дуже важливо використовувати твори, які стимулюють їхню уяву й дозволяють

розширити світогляд. Саме тому треба варіювати типи літературних творів, щоб врахувати різноманітні інтереси й можливості учнів.

Також, як зазначено в навчальному посібнику «Вікова та педагогічна психологія» О. Г. Видри, «підлітки обирають такі способи навчання, які роблять їх більш незалежними, більш дорослими в їх очах (обирають самостійні форми занять, а від вчителя потребується розуміння, підтримка, допомога); виникають нові мотиви учіння: освіченість, прагнення влаштуватись у майбутньому (подальше навчання, робота), прагнення самоствердження і самовдосконалення, необхідність виконувати вимоги батьків» [11, с. 36]. Усі ці та багато інших особливостей потрібно враховувати при підготовці до проведення уроку з вивчення епічного твору, а використання інтерактивних і стимулюючих методів навчання, які враховують психологічні особливості учнів, можуть сприяти ефективному вивченню епічних творів у сьомому класі.

На уроках літератури учителю потрібно враховувати своєрідність сприйняття твору учнями різного віку. Наприклад, учні середніх класів в основному сприймають сюжет і образи. Підлітка цікавить насамперед людина, характер персонажа, мотиви його поведінки. Він, включившись у «життя твору», починає вже об'єктивно його сприймати. Але не завжди уміє дати об'єктивну оцінку особистості літературного героя, зважити мотиви його поведінки.

Старшокласники вже цікавляться внутрішнім світом героя, його світоглядом, сприймають також композицію, ідейний зміст, можуть уже визначати деякі особливості стильової манери автора, художню значущість його твору.

Оскільки основним недоліком сприйняття епічних творів, особливо після їх самостійного читання, виявляється відсутність цілісності, то одним із завдань елементів аналізу (у 5-8 класах) й аналізу (у старших класах) є відтворення цієї цілісності, причому увага до жанру твору відіграє у вирішенні цього завдання чималу роль.

Система вивчення епічних творів у старших класах будується на використанні різноманіття методів і прийомів. У роботі зі старшокласниками особливу увагу треба приділити вибору розділів, епізодів, описів та узагальнення після спостережень над окремими частинами тексту, які необхідно розглянути.

Важливе значення у читанні та аналізі епічного тексту має обмірковування авторської позиції, його концепції людської особистості. Вчитель будує цю роботу лише з окремих орієнтирів: характери і сюжети, у кожному образі втілені істотні риси сучасного автору суспільства, у кожному окремому випадку автор, часом майже непомітно, дає моральну оцінку героям.

Насамперед потрібно звернутися думками та почуттями до автора твору, до його світосприйняття, до його художнього світогляду. Наступний прийом пов'язаний із поглибленим аналізом героїв та подій у єдності подієвої лінії з лінією типажу. Важливими є роздуми, той моральний і естетичний вплив, який здійснює твір на читача, його особистість, розвиток його моральних почуттів.

Роботу над епічним твором необхідно розпочати зі з'ясування питання, що таке епос, які жанри до нього відносяться. Тобто необхідно звернутися до характеристики жанру. Діти погано сприймають епічні твори середніх (повість) і великих (роман) жанрів через значний обсяг. Необхідно все узагальнити та створити цілісну картину в їхній уяві. Варто зосередити увагу учнів на трьох центрах: герої, події, автор та його позиція.

Дієвою буде робота з епізодами, оскільки епізод допомагає розкрити задум автора, своєрідність твору. Це стосується, у першу чергу, тих творів, на які за програмою приділяється мало часу. У цьому допоможе робота з картками, питаннями до них, як для всіх, так і індивідуальними.

Учитель української літератури має пам'ятати, що урок літератури в ЗЗСО – це урок моральності, а не літературознавства.

Епічні твори становлять значну частину навчальної програми з української літератури в ЗЗСО. Епос представлений у закладах освіти різноманітними жанрами: байка, казка, оповідання, повість, роман тощо. Але жанрові відмінності не повинні нівелювати під час вивчення того спільного, що становить сутність епічного роду літератури, а саме: його оповідності й здатності охопити життя в його об'єктивній повноті. Ця особливість епічних творів позначається на цілях, шляхах і методах роботи над ними. Під час вивчення епосу увагу здобувачів освіти неминуче потрібно концентрувати не лише на тих компонентах художнього тексту, які є суттєвими для епічного роду.

Зазвичай під час шкільного аналізу епічного твору на уроках літератури учитель разом з учнями працює над визначенням таких компонентів:

- тема, проблематика, сюжет, композиція (розглядаючи їх, учні осмислюють твір як естетичну реальність, як перетворену дійсність);
- образи героїв (знайомлячись із ними, учні осягають розмаїття людських характерів і типів);
- образ автора як творця особливого художнього світу досліджуваного твору.

На різних етапах навчання в полі зору учнів перебуватимуть не всі компоненти, та й взагалі повнота аналізу великих епічних творів у ЗЗСО недосяжна. Тому важливо в кожному випадку шукати основні сюжетні лінії, домінанти аналізу, через які б учень ішов до розуміння ідейно-художнього змісту твору на доступному для його віку рівні.

Першим етапом вивчення епічного твору є вступні заняття та читання. Роль вступних занять зводиться до того, щоб викликати в дітей інтерес до матеріалу, що вивчається, і створити умови, що сприяють розумінню його. Те й інше покликане сприяти активному та ефективному сприйняттю матеріалу, що вивчається.

Вступні заняття можуть мати різні види і форми та займати різну кількість часу, від кількох хвилин до однієї-двох годин (у старших класах).

На вступних заняттях учні отримують загальне уявлення про те, чим вони будуть займатися, або відомості довідкового характеру. Але і в тому, і в іншому випадку важливо мотивувати, зацікавити дітей.

Роботі з вивчення художнього тексту й творчості письменника може передувати повідомлення історичних, біографічних, лексичних, а в старших класах ще й теоретико-літературних, філософських, естетичних відомостей. Форми цих повідомлень можуть бути різними. Це розповідь, лекція вчителя, бесіда, аналіз письмової роботи, раніше запропонованої учням, розбір картини, кіноурок тощо. Усе це має активізувати увагу дітей.

До найпоширеніших видів вступних занять належить повідомлення про епоху (а в старших класах ще й про історико-літературну обстановку), викладення біографічних відомостей і пояснення незрозумілих слів, які трапляються в досліджуваному тексті. Обсяг відомостей про життя і творчу діяльність письменника визначається програмою і підручником. Якщо програма не передбачає вивчення біографії, учитель обмежується найлаконічнішою довідкою, мета якої – представити, порекомендувати автора. Однією з форм викладу біографічних відомостей є коротка розповідь про життя письменника, яку практикують згідно з вимогою програми в середніх класах.

Самостійно вирішуючи питання про те, які факти з біографії письменника відібрати для своєї розповіді, учитель зобов'язаний керуватися декількома принципами: зосереджувати головну увагу на тих фактах із життя письменника, яким зобов'язаний своєю появою твір, що вивчається, або на тих, що знайшли відображення в ньому; відбирати матеріал, виграшний у виховному відношенні; не захаращувати свою розповідь великою кількістю фактів і дат; не захоплюватися ні послужним списком письменника, ні переліком написаного ним, а розповідати про нього, як про живу людину.

Доречною видається постановка перед учнями запитань, що стосуються ідейного змісту твору. Такого роду питання активізують інтерес до літературного твору.

Звичайно, не всі твори можна прочитати в класі: у програмі з літератури значиться багато великих творів, які прочитати в класі немає можливості. Але тоді постає питання про відбір уривків, які обов'язково мають бути прочитані в класі. Виразне читання художнього тексту є важливим чинником не тільки сприйняття, а й розуміння художнього образу.

Другим етапом роботи над епічним твором є його аналіз. Методика аналізу епічного твору значною мірою спирається на своєрідність роду та жанру. Під час вивчення епічних жанрів увага учнів має концентруватися на суттєвих компонентах художнього тексту, що є суттєвими для епічного роду:

- тема, проблематика, сюжет, композиція;
- образи героїв;
- авторська позиція.

Щоб учні могли проникнути вглиб твору, потрібно навчити їх перечитувати його, допомогти їм прояснити авторський задум. Авторський задум простіше виявити під час вивчення байки, новели, оповідання. Починаємо вчити дітей саме на цих жанрах (обсяг невеликий, характери розкриваються в одній події). Повість є середньою епічною формою, вона розкриває зміст більшої кількості епізодів і персонажів, ніж оповідання.

Учителю необхідно пам'ятати, який би шлях не було обрано, епічний твір має вивчатися цілісно, у нерозривності змісту і форми. Для того, щоб епічний твір вивчався цілісно, потрібно прагнути поперемінно фокусувати увагу здобувачів освіти на елементах образної системи в процесі руху в тексті, не допускати схематизму, аналіз супроводжувати синтезом, створювати умови для появи і збереження емоційної реакції учня.

Аналіз епічного твору має бути змістовним. У 5-8 класах застосовують елементи аналізу, головним є осмислення сюжету, вчинків, переживань героя. У старших класах аналіз будується на серйозному теоретико-літературному фундаменті. Обов'язковим моментом роботи над епічним твором є розгляд сюжету й аналіз конкретних епізодів.

Сюжет епічного твору складається з вибудованих у певній послідовності подій, що відбуваються в певному просторі та часі; із вчинків героїв-персонажів; зі зчеплень різноманітних обставин, у яких діють ці герої. Входження у внутрішній світ твору починається з освоєння сюжетної основи. Перш ніж сприйняти, необхідно відчутти авторську інтонацію та художню атмосферу твору.

Доцільно розпочати вивчення епічного твору з перелікування та бесіди. Тим самим створюється фундамент для подальшого аналізу.

Освоєнню сюжету на уроках літератури в ЗЗСО допоможуть такі види роботи:

- складання плану (план необхідний, коли учень не орієнтується вільно в сюжеті);
- переказ;
- групування подій навколо певної дійової особи;
- простежування лінії оповіді цієї дійової особи;
- робота над окремими частинами твору (главами, епізодами).

Кожен епізод пов'язаний з іншими частинами.

Під час роботи над епізодом потрібно враховувати такі моменти:

- уважно відбирати епізоди для докладного розбору;
- пов'язувати епізод і твір;
- варіювати прийоми аналізу під час розгляду різних епізодів;
- працюючи над епізодом, треба прагнути зберегти емоційне ставлення учня до героїв і подій.

Не менше, ніж за подіями оповіді, читач полюбляє стежити за діями персонажа. Під час роботи особливо важливо пам'ятати, що персонаж завжди несе авторську оцінку. Ця робота будується по-різному в середніх і старших класах. У 5-6 класах діти легко сприймають образ-персонаж як реальну людину, але важко сприймають твір як реальну дійсність. У старших класах пояснюється не стільки поведінка, скільки моральна позиція героя.

Різні сторони особистості героя простежуються через зіставлення з іншими дійовими особами. Велику роль відіграють узагальнення. Вони присутні в роботі над образом, коли учневі пропонується мотивувати своє ставлення до героя. У старших класах питання формулюються ширше. Узагальнення може бути досягнуто в тому разі, коли вчитель допомагає осмислити систему запитань по-новому.

У 9-11 класах принципово змінюється характер програми. Зростають інтелектуальні можливості здобувачів освіти. З'являються нові завдання для аналізу. Він стає глибшим, торкається більше питань, вимагає складної діяльності учнів і на передній план виходять методологічні принципи: історизму, єдності змісту і форми. Принцип аналізу твору в єдності форми і змісту передбачає постійно виявляти зв'язок композиції, стилю, ідейно-художнього задуму, який автор втілює у своєму творі.

Для розуміння епічного твору важливим є розуміння авторської позиції.

Учні 5-8 класів відокремлюють автора від твору, але не всі учні можуть побачити позицію автора в тексті. Завдання вчителя на цьому етапі – навчити підлітків бачити позицію автора. У старших класах це поняття розширюється, воно формує складне уявлення. Автор – особа, яка створює особливий художній світ, і це важливо. Без урахування авторської позиції неможливо зрозуміти художній текст.

Таким чином, твори епічного жанру розглядаються в ЗЗСО з багатьох точок зору, включають роботу над різними компонентами художнього тексту.

На заключних заняттях необхідно створювати ситуацію, у якій здобувачам освіти потрібно не просто повторити вивчене, а й осмислити його заново. Треба переконати їх у справедливості думки, що склалася в класі, захистити висновки, до яких привів спільний аналіз. На заключних заняттях не можна повторювати попередній хід розбору твору. Тут має виявитися новий для учнів кут зору на твір. Тільки в цьому разі учні придуть до поглибленого осмислення літературної теми в цілому.

Активне застосування літературних знань, отриманих учнями під час читання й аналізу (або його елементів у 5-8 класах), багато в чому визначає вирішення питань про життєвість викладання української літератури. Однак часто відомості, отримані на уроках літератури, залишаються замкнутими в самих собі, бо діти не знаходять їм застосування в реальній дії. Водночас під час заключних занять в учнів виникає відчуття знайомості твору, коли все в ньому здається вже відомим і подальші розмови про нього видаються непотрібними.

Появі у здобувачів освіти спільного погляду на твір часто допомагає робота над критичною статтею, зіставлення різних трактувань твору в критиці та в мистецтві. Заключні заняття в старших класах покликані допомогти учням історично мотивувати позицію письменника, оцінити її з позицій сучасності.

Отже, заключні заняття з вивчення літературного твору в ЗЗСО вимагають здійснення багатьох завдань. По-перше, після аналізу необхідно викликати в учнів потребу знову звернутися до твору, осмислити його загалом, а так само сформулювати в них власну думку, що сприяє становленню особистісних характеристик майбутнього громадянина. Введенням нового матеріалу, створенням на заключних заняттях нової проблемної ситуації залучаємо учнів до розв'язання більш складних завдань, ніж ті, що розв'язувалися на попередніх етапах вивчення.

По-друге, заключні заняття покликані не тільки підсумовувати знання, а й синтезувати їх, привести учнів до більш узагальнених висновків.

По-третє, заключні заняття покликані «перевірити» міцність сформованих переконань учнів, у класі має бути створено ситуацію, коли здобувачі освіти самостійно захищають певну думку про твір, застосовують нагромаджені в процесі вивчення твору знання.

Таким чином, система роботи із опанування повісті-казки як епічного твору має будуватися на таких аспектах: підборі фрагментів із текстів для прочитання й подальшого коментування безпосередньо в класі;

формулюванні системи запитань до учнів, які стимулювали б розуміння змісту твору; застосуванні специфічних методів і прийомів. Під час вивчення повісті-казки учні вчаться на основі тексту проникати в особливості художнього зображення, тобто практично осмислювати епічний художній твір.

3.3. Методичні рекомендації до вивчення повісті-казки «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських» М. Павленко

Зважаючи на матеріал, викладений у попередніх підрозділах, можемо зробити висновок, що під час вивчення повісті-казки М. Павленко «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських» учитель літератури може використати як традиційні методи й прийоми, так і вдатися до нетрадиційних типів уроку: урок-диспут, урок-ділова гра, урок-усний журнал, урок-віртуальна подорож, урок-презентація, урок-захист проєктів тощо. Які б типи уроків не обрав учитель, він повинен орієнтуватися на етапи роботи над текстом: вступне заняття, читання й робота над твором, заключне заняття.

Вступне заняття має на меті підготувати здобувачів освіти до сприйняття твору, забезпечити правильність його розуміння, порушити інтерес, створити найбільш сприятливу атмосферу на подальших уроках.

Основне завдання цього етапу вивчення повісті-казки М. Павленко, як і будь-якого іншого епічного літературного твору, – повідомлення необхідних історичних, біографічних відомостей, пояснення незрозумілих слів тощо. Можна уточнювати, видозмінювати та конкретизувати ці завдання, але спроби суворої класифікації вступних занять, як показує досвід методистів, виявлялися малоплідними, оскільки, по-перше, шкільна практика постійно пропонує нові завдання й типи вступних занять, а по-друге, на практиці вони

змішуються, перехрещуються, майже ніколи не існують у чистому вигляді. Обсяг, зміст, методика приведення вступних занять визначаються специфікою твору, виховними та навчальними завданнями, віковими особливостями учнів.

Важко регламентувати обсяг вступних занять, він може бути різний – від 5-20 хв у середніх класах. Тобто у 7 класі це буде лише етап уроку, а не цілий, окремо відведений урок. Якщо говорити про форми роботи, то це можуть бути такі:

- вступне слово вчителя, наприклад, про сучасну українську чи світову літературу, про саму письменницю, її творче життя;
- бесіда з учнями на основі особистих вражень, наприклад, про сімейні реліквії, ставлення до них членів родини;
- розгляд ілюстрацій до твору (можна запропонувати учням намалювати їх заздалегідь, вони вміщені і в підручнику);
- попереднє творче завдання з подальшим його обговоренням, наприклад: створення буктрейлера, реклами чи лепбуку до твору;
- використання мультимедійних презентацій, відео роликів тощо.

На вступних заняттях необхідно порушувати питання й пропонувати завдання, що встановлюють зв'язок із раніше вивченими та самостійно прочитаними творами. Цей зв'язок може бути здійснений як у вигляді питань: «Які твори даного автора ви читали?», так і у вигляді вступного слова про історію створення, місце даного твору у творчій долі авторки.

Найбільш поширені теми для бесіди на вступному занятті:

- інформація, що допомагає зрозуміти історичну епоху, відбиту у творі або що відноситься до часу його створення;
- інформація, що допоможе ввести учнів у його тематику;
- матеріал, заснований на використанні життєвого досвіду та спостережень учнів;
- біографічний матеріал тощо.

На вступних заняттях історичні екскурси часто виявляються необхідними, та й принцип історизму у вивченні літератури потребує знання історичної доби, у якій створювався художній твір і зображений у ньому. Тож учитель повинен зробити огляд історичних періодів, про які йде мова у творі.

При класифікації вступних занять в окрему групу часто виділяють ті, основне завдання яких – активізувати інтерес учнів до твору й питань, що у ньому порушені. Повідомлення ж історичних відомостей і пояснення незрозумілих слів покликані вирішувати інші завдання – забезпечити правильність розуміння твору.

На вступному занятті слід окрему увагу приділити поясненню незрозумілих слів: тих, що пов'язані з віддаленою від нас епохою, звичаями, подіями. Так, перед вивченням повісті-казки М. Павленко «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських» потрібно з'ясувати разом з учнями значення таких слів: «понеже», «вийти на кін», «нелупка», «позаяк», «собкати», «праник», «червоноармієць», «батіг», «опецьок», «трапеза», «будьонний». Їх тлумачення подано в підручнику, учитель може продемонструвати їх на слайдах або ілюстраціях.

Таким чином, може бути здійснено «введення» в епоху, пояснено незрозумілі слова, створено емоційний настрій, викликаний інтерес до твору.

Ще один різновид вступних занять – ті, що формують певний кут зору на твір. Ці вступні заняття також мають викликати інтерес до художнього тексту та допомогти правильному його розумінню. Вчитель може запропонувати запитання для дискусії: чи впливає дитинство на подальшу долю людини? Якщо так, то аргументуйте. Підсумовуючи думки дітей, словесник зробить висновок, продемонструє прикладами з життя, зверне увагу дітей на те, що виучуваний твір навчить нас відповідати за свої вчинки.

Отже, всі варіанти вступних занять однаково правомірні. Вибір одного з перерахованих видів вступного заняття залежить від складу учнів, класу, дидактичних і виховних завдань, від усієї системи уроків із вивчення твору.

Біографія письменника в середніх класах не вивчається. Програма передбачає звернення до біографічного матеріалу: у підручниках для 5-9 класів перед твором публікується матеріал про письменника. Це короткі, популярно написані статті укладачів підручників, які дають загальний погляд на письменника й розповідають про факти, пов'язані з твором, що вивчається. Наприклад, у підручниках вміщено невеликі за обсягом статті про письменницю, де зазначено, що М. Павленко є нашою сучасницею, письменницею, художницею, народилася на Львівщині, має педагогічну освіту, працює викладачем університету, має нагороди за свою творчість, пише твори для дітей.

Цього матеріалу цілком досить, щоб встановити прямий зв'язок між твором і життям письменниці. Адже учнів 7 класу не треба обтяжувати вивченням біографії.

Таким чином, вступне заняття, пов'язане із ознайомленням із біографічним матеріалом, покликане не тільки допомогти дітям зрозуміти літературний твір, що вивчається, а й готує зрозуміти авторську позицію, авторський погляд на героїв, події, життя.

На вступному занятті, що передбачає початкове орієнтування у тексті, пропонуємо такі форми роботи:

- відтворення фактичної основи твору.
- пояснення жанрово-композиційних та стилістичних особливостей твору.

Таким чином, вступні заняття є важливим етапом вивчення повісті-казки, мета їх залишається незмінною: підготувати здобувачів освіти до більш зацікавленого, активного та свідомого сприйняття досліджуваного твору.

Наступним етапом роботи над повістю-казкою є її читання і робота над текстом твору. Головною умовою та основою всіх уроків літератури є читання. Від правильної організації читання багато в чому залежить успіх роботи над літературною темою.

Вивчення художнього твору починається з його читання. Часто в середніх класах практикують читання в класі кількох розділів, лише потім запропонується здобувачам освіти прочитати весь твір.

Таке сумісне читання перших розділів творів супроводжується коментуванням. Коментарі ці не повинні бути надмірно докладними та не повинні дублювати пояснення підручника. Коментарі мають зливатися з читанням і виступати як «роздуми вголос», ненав'язливо виявляючи те головне в кожному творі, без розуміння чого важко сприйняти його зацікавлено.

Такі уроки вимагають від вчителя як ґрунтовних знань, так і певних творчо-виконавчих здібностей, оскільки словесник повинен донести до читачів колорит твору, його неповторність. Спільне читання спочатку знаходить відгук у здобувачів освіти, і коли така підготовка до сприйняття проведена, твір має бути прочитаний учнем повністю. Початкове читання спочатку буває поверхневим, хоча все ж таки впливає на особистість читача.

Читання може бути домашнім та класним. У середніх класах перевагу надають класному читанню, тому що, прочитавши твір у класі, вчитель може бути впевнений, що клас познайомився з книгою і почув її виразне звучання. Однак не можна недооцінювати й домашнє читання. Воно особисте, інтимне. Повість-казка М. Павленко досить велика за обсягом, тому на уроках можуть бути зачитані лише епізоди, а твір повністю учні мають прочитати вдома.

Насамперед, учні повинні знати, що педагог цікавиться їхнім читанням, стежить за ним і спирається під час аналізу на самостійне сприйняття учнів. Тому одним із дієвих засобів організації читання є доброзичливий, зацікавлений та серйозний аналіз підсумків читання.

Контроль за ходом читання може бути організований у різноманітних формах:

1. Вікторина (вчитель читає уривок, учні повинні написати, хто промовив ці слова або де відбувається дія тощо). Така вікторина дисциплінує

учнів, спонукає їх читати, оскільки вони знають, що кожен має дати звіт про прочитане.

2. Виконання завдань. Наприклад: назвати улюблені сторінки, епізоди, що найбільше запам'яталися, висловити враження від прочитаної книги; поставити питання, які хотілося б обговорити в класі.

3. Самостійне формулювання питань, які хотілося б обговорити у класі.

4. Завдання, що акцентують увагу учнів на емоційній тональності твору: назвати найсумніші чи найрадісніші епізоди та переказати їх.

Лише після того, як вчитель буде впевнений, що твір прочитано учнями, можна приступити до його вивчення.

Вивчення тексту художніх творів має будуватись, спираючись на принципи науковості, історизму. Під час роботи над твором завжди розглядається й досліджуване автором життя, і елементи художньої форми, що виражають цей зміст, й авторська художня концепція.

Головне призначення літературознавчих прийомів аналізу – освоєння тексту, його композиції, наближення читача до авторської думки.

Вибір шляху вивчення літературного твору у шкільництві визначається багатьма мотивами: художньою природою твору, системою роботи з літератури в цьому класі, досвідом аналізу раніше вивчених творів, метою, яку ставить собі вчитель, рівнем розвитку учнів, характером їхнього читацького сприйняття.

Елементи аналізу твору в 5-6 класах необхідно будувати, спираючись на подієву основу твору. Аналіз образів-персонажів – найзвичніший шлях аналізу твору в школі. Він сприяє утвердженню погляду на літературу як на людинознавство. Характеристика образів літературних героїв найчастіше виявляється неодмінною умовою аналізу у 5-6 класах. Однак глибше втілення пообразний аналіз отримує зазвичай у 7-9 класах, коли учням стає доступним розгляд системи образів твору.

У середніх класах на уроках літератури можуть співіснувати елементи як проблемного навчання, так і репродуктивної діяльності, що вимагає від

учня відтворення отриманих знань. Проблемні питання можуть застосовуватися і при розгляді епізодів у рамках аналізу «слідом за автором», і при вивченні образу персонажа. Матеріалом для створення таких запитань може бути і подія, і характер героя.

Заключні заняття – це етап завершення роботи над твором, а не урок прощання з твором, тому питання, над якими працював клас, на заключних заняттях повинні знайти своє закінчене вираження. Погляд на твір загалом – така мета заключних занять.

Заключні заняття повинні також створити відчуття глибини й невичерпності твору та створювати «установку» на подальше спілкування з текстом після завершення вивчення. Однак на заключному етапі учням доведеться зіткнутися з невеликими труднощами, що потребують найактивнішої та найнапруженішої діяльності.

На заключних заняттях необхідно створювати ситуацію, у якій потрібно не просто повторити вивчене, а й осмислити його наново, переконати інших у справедливості думки, що склалася, захистити висновки, отримані під час вивчення твору.

Порушення емоцій на заключних заняттях створюється не урочистою чи урочистою обстановкою, не уроком-концертом, тобто. не формою самої по собі, а новим відкриттям у творі, який начебто вже цілком знайомий і навіть звичний учням. Але щоб ці відкриття відбулися, щоб відбулося нове впізнавання твору, необхідно викликати в учнях потребу повторного звернення до твору, змусити їх замислитися над складнішим завданням, ніж ті, які вже вирішені, створити, наприклад, проблемну ситуацію.

Заключні заняття мають на меті не лише підбиття підсумків і формування узагальнень та висновків. Вони орієнтують школярів на відтворення цілісності твору, доведення читацького сприйняття до глибокого поєднання образних і понятійних елементів мислення. Висновок завжди несе в собі елемент новизни та зосередженості на найголовнішому. Особливого значення набуває робота з підручником, з опорними конспектами,

таблицями, завдання порівняльного характеру, творчі роботи, використання ілюстрацій, виразне читання уривків із тексту з метою відтворити емоційне сприйняття літературного твору.

Завершальні уроки з вивчення епічних творів включають завдання творчого й дослідницького характеру, самостійної роботи («проба пера», «створюємо ілюстрації», «пишемо оповідання», «вигадуємо казку», «пишмо продовження твору»).

Враховуючи все вище зазначене, результати анкетування вчителів української літератури й спостереження за уроками в закладах загальної середньої освіти, ми розробили власну систему уроків із метою вдосконалення методики роботи вчителів-словесників із вивчення повісті-казки М. Павленко «Русалонька із 7-В, або прокляття роду Кулаківських» (*Додаток Б*).

Плани-конспекти уроків було побудовано з урахуванням компетентнісного підходу до вивчення шкільного предмета «Українська література» і спрямовано на формування предметних і ключових компетентностей. Відповідно до змісту навчального матеріалу, уміщеного в програмі, ми передбачили такі теми уроків:

Тема 1. М. Павленко. «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських». Коротко про письменницю. Казкове й реалістичне в повісті-казці, час теперішній і минулий у ній.

Тема 2. М. Павленко. «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських». Роздуми про сенс людського життя, моральний вибір кожного.

Тема 3. М. Павленко. «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських». Добро і зло в повісті, у сучасному світі та в людині.

Типи уроків обрали традиційні. Відповідно, на першому уроці учні разом з учителем опрацьовують тему «М. Павленко. «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських». Коротко про письменницю. Казкове й реалістичне в повісті-казці, час теперішній і минулий у ній». На етапі

актуалізації опорних знань ми пропонуємо використати вступне слово вчителя з елементами бесіди, під час якої необхідно звернутися до особистих вражень підлітків, поговорити про їхнє ставлення до пригод.

На етапі сприймання і засвоєння нової навчальної інформації вважаємо доречним провести роботу з портретом письменниці М. Павленко, розповісти про її біографію та творчий доробок. Далі можна дати можливість учням озвучити заздалегідь підготовлені ними повідомлення про публікації, нагороди й відзнаки письменниці.

Пропонуємо також використати інтерактивний метод «Хмаринка слів»: опираючись на прослухану інформацію, дайте за допомогою іменників відповідь на запитання: «Хто така Марина Павленко?».

Під час опрацювання історії написання повісті-казки доречно застосувати презентацію, зачитати спогади самої авторки про створення повісті-казки з інтерв'ю. Роботу над тлумаченням назви повісті-казки можна провести у формі розкодування, що зацікавить і змотивує учнів до роботи.

Перегляд буктрейлера до повісті-казки «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських» та його подальше обговорення має стимулювати учнів до прочитання повного тексту твору.

Також дієвим видається складання асоціативних грон. Використання інтерактивної вправи «Прес» допоможе сформулювати визначення «повість-казка».

Далі пропонуємо провести колективну роботу над складанням таблиці, до якої потрібно занести реалістичні й фантастичні елементи повісті-казки:

Реалістичні елементи	Фантастичні елементи
Життя родини Софійки та інших родин	Чарівна шафа, яка може переносити людину в інші часи
Стосунки між дітьми (щира дружба, закоханість, заздрість та ін.)	Коралі
Ганебні вчинки дорослих і дітей	Привиди

(крадіжки, обман, покинуті діти)	
Заробітчанство	

Бесіда за змістом прочитаних учнями розділів твору дозволить перевірити знання тексту.

На підсумковому етапі уроку рекомендуємо провести літературну гру «Впізнай героя за цитатою» та підсумкову бесіду з учнями, зокрема за такими запитаннями:

- Яка ж тема твору «Русалонька...» М. Павленко?
- Назвіть казкові елементи у повісті-казці?
- Що у творі є реалістичним, таким, що може бути в нашому житті (події, герої)?
- Що вас вразило у прочитаних розділах? Чи хотіли б ви подорожувати в часі, як Софійка, і розгадати якусь таємницю?

У заключному слові вчителю варто наголосити, що М. Павленко прагне, щоб ми вірили в добрі чудеса, у те, що навіть привиди бувають добрими, іноді й вони потребують нашої допомоги; що людина, навіть маленька, може змінити світ на краще; що старовинні бабусині коралі в добрих руках обов'язково допоможуть виправити чужі помилки, повести людину зовсім іншим шляхом: змінять світ на краще.

Другий урок проведемо на тему «М. Павленко. «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських». Роздуми про сенс людського життя, моральний вибір кожного». На етапі актуалізації опорних знань учнів пропонуємо зробити усне опитування за творчістю М. Павленко та змістом твору.

На етапі сприймання і засвоєння нової навчальної інформації пропонуємо провести бесіду про сенс життя, спираючись на життєвий досвід учнів. Підсумовуючи, вчитель повинен наголосити, що кожна людина бачить сенс життя по-своєму, у кожного він свій. Головне – мати мету й наполегливо працювати для її досягнення.

Далі пропонуємо розглянути генеалогічні дерева родин Кулаківських, Міщенків і роду Софійки. Під час бесіди з учнями варто скласти порівняльну таблицю «Сенс життя родин». А узагальнювальна бесіда після складання таблиці дозволить підсумувати сенс життя трьох родин, зображених у творі, і причину поєднання їх авторкою в різних часових просторах.

На підсумковому етапі уроку можна запропонувати учням скласти інформаційне гроно, у якому варто акцентувати увагу на позитивних рисах характеру Софійки, головної героїні твору.

У підсумковому слові вчителя потрібно наголосити на тому, що кожна людина бачить сенс життя в чомусь своєму: для когось сенс життя полягає в багатстві і славі, хтось не може жити без улюбленої роботи, а хтось просто живе заради коханих людей. Сенс життя людини полягає в самому різному, що може бути на світі. І не завжди – це гроші, багатство чи любов. Для всіх людей всі цілі і задумки різні. Сенс життя – це щось невідоме, для кожного своє.

Завдання додому, окрім роботи з твором і відповідей на запитання у підручнику, може бути творчим: написати лист одному з героїв твору.

Третій урок на тему «М. Павленко. «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських». Добро і зло в повісті, у сучасному світі та в людині» рекомендуємо розпочати з перевірки домашнього завдання: прослуховування повідомлень учнів про походження назви вулиці, району, села, міста, річки, балки тощо, а також зачитування листів до улюбленого героя.

У вступному слові вчителя пропонуємо нагадати дітям прислів'я, які часто згадують українці, якщо треба пояснити суть негативних проявів у членів однієї родини: «Яблуко від яблуні недалеко падає», «Яка хата, такий тин, який батько, такий син», «Який тин, така і хата, така дочка, яка мати» та ін., та обговорити їх з учнями. Урок продовжимо підготовленою (випереджальне завдання) розповіддю учня / учениці «Коралі – скарбниця доброти та щирості» від імені Софійки.

На етапі повідомлення теми, мети уроку, мотивації навчальної діяльності пропонуємо провести роботу з епіграфом (вислів О. Генрі): «Треба прагнути бути Людиною, незважаючи на всю жорстокість навколишнього світу, і це можливо...».

На етапі сприймання і засвоєння нової навчальної інформації можна провести бесіду з учнями з елементом аналізу й скласти разом із ними таблицю «Персонажі як уособлення добра і зла у повісті-казці «Русалонька із 7-В...». Під час бесіди звертаємося до тексту твору, діти переказують ключові епізоди, виразно зачитують цитати на підтвердження думок.

Під час інтерактивної вправи «Вірний порадник» учні мають сформулювати декілька порад героєві повісті-казки Вадимові Кулаківському: бути хорошим другом; здатним на вчинок, щоб Софійці не було соромно за свого обранця; благородним; любити своїх рідних; сміливим; визнавати свої помилки; поважати Софійку і себе; кинути палити; пам'ятати, що, крім грошей, є ще людські цінності.

Під час роботи з текстом твору можна запропонувати учням з'ясувати, що сталося із родом Кулаківських і чи вдалося Софійці врешті-решт позбавити родового прокляття Вадима Кулаківського, як саме.

На підсумковому етапі необхідно ще раз звернутися до епіграфу, про який говорили на початку уроку, і з'ясувати в ході бесіди, до кого з персонажів повісті-казки М. Павленко можна звернутися з цими словами, закликати їх бути Людиною.

У ході підсумкової бесіди варто систематизувати й узагальнити знання учнів, обговоривши такі питання:

- Хто з героїв твору втілює в собі добро, а хто зло?
- Як склалися долі героїв повісті?
- Хто з них, на вашу думку, став щасливим?
- Чи може така історія трапитися в реальному житті?
- Який персонаж найбільше сподобався і чим саме? Які його чи її риси характеру хотіли б перейняти собі?

У заключному слові до уроку вчитель ще раз наголосить, що «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських» – повчальний твір, який закликає нас бути добрими, людяними, небайдужими до чужих проблем. Адже, якщо зараз допоможете ви, то наступного разу, коли вам потрібна буде допомога, до вас не повернуться спиною.

Домашнім завданням до уроку може бути, окрім роботи з текстом (читання 60 і 61 глави), скласти власну версію продовження історії.

Четвертий урок за творчістю М. Павленко можна побудувати так, щоб діти могли висловити свої роздуми про суть людського життя, моральний вибір кожного. У результаті цього уроку в дітей має розвинутися мотивація до творення й примноження добра, краси, усвідомлення відповідальності за свою справу і вчинки. Краще провести такий урок у нестандартній формі: ділова гра, урок-вистава, урок-КВК, урок-вікторина, урок-конференція, урок-подорож, урок-інтерв'ю тощо.

Висновки до розділу 3

У ході аналізу чинних навчальних програм з української літератури нами було з'ясовано, що вивчення повісті-казки Марини Павленко «Русалонька із 7-В, або прокляття роду Кулаківських» передбачено навчальною програмою для учнів 7 класів закладів загальної середньої освіти. Шкільні підручники містять стислі відомості про М. Павленко, скорочений текст твору «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських», елементи його аналізу, розмаїтні запитання й завдання до теми.

Аналіз проведеного анкетування серед учителів української літератури засвідчив, що на сучасному уроці, присвяченому вивченню досліджуваної теми, вони впроваджують інтерактивні методи навчання, використовують

різного роду творчі завдання, які сприяють якісному оволодінню семикласниками навчальним матеріалом.

Система роботи із опанування повісті-казки як епічного твору має будуватися на таких аспектах: підборі фрагментів із текстів для прочитання й подальшого коментування безпосередньо в класі; формулюванні системи запитань до учнів, які стимулювали б розуміння змісту твору; застосуванні специфічних методів і прийомів.

Аналіз навчальної літератури, спостереження за роботою вчителів на уроках стимулювали нас до розробки системи уроків з української літератури для учнів 7 класу загальноосвітньої школи за темою «Марина Павленко. "Русалонька із 7–В, або Прокляття роду Кулаківських"». У розроблених конспектах уроків ми деталізовано розписали процес шкільного вивчення твору письменниці, методи, прийоми та види навчальної діяльності, які, на наше переконання, будуть найбільш ефективними для засвоєння семикласниками цієї теми. Це може бути робота з портретом письменниці, перегляд буктрейлера до твору, бесіда за змістом твору, переказ епізодів, бесіду з елементами аналізу, літературна гра, робота над складанням схеми, узагальнювальної таблиці, творче домашнє завдання, а також різноманітні інноваційні методичні прийоми.

Під час впровадження таких конспектів уроків в освітній процес сучасної школи в учнів будуть сформовані відповідні предметні й ключові компетентності.

ВИСНОВКИ

У ході виконання магістерського дослідження нами було здійснено теоретико-літературний аналіз понять «казка», «повість», «повість-казка»; визначено художні особливості творчості М. Павленко й ідейно-стильову своєрідність повісті-казки «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських», розроблено методичні рекомендації щодо вивчення твору М. Павленко учнями 7-го класу в сучасних закладах загальної середньої освіти.

На виконання першого завдання дослідження на основі опрацювання літературознавчих джерел було визначено сутність базових понять дослідження: «казка», «повість», «повість-казка». З'ясовано, що питання жанрової специфіки повісті-казки в сучасному літературознавстві залишається не повністю дослідженим. Учені вбачають у ній окремий жанр, різновид повісті, синтетичний жанровий різновид. Повість-казка поєднує в собі характеристики повісті й казки. У творі такого жанру автор розповідає історію, яка містить елементи казкового або фантастичного світу. Це дозволяє йому створити особливу атмосферу й перенести читачів у світ чудес і фантазії, де можливі неймовірні пригоди й випробування для героїв. Поєднання казковості й реалістичності визначає специфіку повісті-казки.

Відповідно до другого завдання дослідження було проаналізовано художні особливості прози М. Павленко. З'ясовано, що вона є відомою сучасною письменницею, яка у своєму творчому доробку апробувала багато прозових жанрів, зокрема і повість-казку. Творчість письменниці відзначається унікальністю й креативністю, спроможністю висвітлювати різноманітні аспекти сучасного життя й розглядати філософські питання, подавати яскраві психологічні портрети персонажів, відобразити внутрішній світ і події з їхніх точок зору. Пенталогія про Русалоньку – оригінальна за змістом і формою серія книг, що вписується в канон сучасної літератури для

дітей. Через розвиток жанрових форм, їх модифікацію, асиміляцію авторка виступила творцем змістовного й цікавого романного серіалу для підлітків. В архітектоніці та колориті пенталогії М. Павленко «опредметила» конкретний зміст: життя сучасної дівчинки-підлітка в реаліях сьогодення, сучасні проблеми, що існують у світі дітей і дорослих, їхнє взаємопереплетення, – за допомогою поєднання реалістичної і романтичної манери письма. Стильовими домінантами пенталогії є використання фантастичних елементів, конструювання ускладненого часопростору.

На виконання третього завдання дослідження було визначено жанрово-композиційну, ідейно-тематичну й образну специфіку повісті-казки «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських». У процесі аналізу було з'ясовано жанрово-композиційні особливості й хронотоп повісті-казки «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських». М. Павленко обрала для реалізації свого ідейно-художнього задуму жанр, який має чіткі ознаки романтичного, історико-авантюрного, містичного, пригодницько-детективного роману, що, поєднуючись із краєзнавчими, етнографічними, біографічними, мистецтвознавчими фактами, світлинами, документами та іншими фактичними матеріалами, а також ліричними відступами, складає своєрідний цикл із п'яти творів для дітей підліткового віку, який умовно деякі дослідники називають романом-серіалом (метажанр). У шкільній програмі перша частина пенталогії визначається як повість-казка, що є цілком виправданим, оскільки у творі поєднано казкові риси (наявність казкових речей, епізодів, подорожей у часі, боротьби добра зі злом) й ознаки повістєвого жанру (багатоепізодність, кілька сюжетних ліній, велика кількість персонажів, психологізація оповіді). Це цікавий твір сучасної української літератури, що поєднує в собі казковий світ перетворень і подорожей у часі з глибоким реалізмом і суспільною актуальністю.

Хронотоп твору «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських» є доволі складним. Основна частина подій відбувається в сучасному українському міському середовищі (деякі епізоди – у селі) в наш час, проте

завдяки чарівному перенесенню (чарівний хронотоп) головна героїня потрапляє в різні часи та епохи, міста й села. Таким чином, досягається наповненість важливими епізодами із сучасного, минулого і навіть проєкція майбутнього головних героїв, забезпечується просторова осяжність подій, розширюється коло персонажів, охоплених проблем.

У повісті-казці «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських» письменниця актуалізує важливі питання, які намагаються розв'язати герої: добро і зло, підліткове благородство, родинна пам'ять, дотримання родинних традицій, перше кохання, матеріальні й духовні цінності, відповідальність людини (дитини чи дорослого) за свої вчинки, справжня дружба, самотність родинні стосунки, відносини батьків і дітей, сенс життя тощо.

Аналіз персонажного світу твору виявив, що його художньо-образна система є поліфонічною (діти, підлітки й дорослі, персонажі-сучасники й люди з минулого часу, образи-символи тощо), а також чітко окресленою (позитивні й негативні образи). Авторка не вдається до детального опису зовнішності чи поведінки героїв, а зображає їх у процесі становлення характеру, у внутрішніх переживаннях, у прагненні пізнати світ і самого себе. Символічні образи слугують у повісті-казці для вираження емоційних станів і цінностей героїв.

Відповідно до четвертого завдання дослідження було проаналізовано чинні навчальні програми, підручники й методичні джерела в аспекті досліджуваної проблеми. Було з'ясовано, що повість-казка «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських», відповідно до чинної навчальної програми, вивчається текстуально в 7 класі закладів загальної середньої освіти. Учені по-різному розкривають питання вивчення епічних творів на уроках української літератури. Система роботи з опанування повісті-казки як епічного твору має будуватися на таких аспектах: підбір фрагментів із текстів для прочитання й подальшого коментування безпосередньо в класі; формулювання системи запитань до учнів, які стимулювали б розуміння змісту твору; застосування специфічних методів і прийомів.

Аналіз навчальних програм, анкетування вчителів і спостереження за роботою учнів на уроках стимулювали нас, відповідно до п'ятого завдання дослідження, розробити власні методичні рекомендації до вивчення твору М. Павленко «Русалонька із 7–В, або Прокляття роду Кулаківських». Нами запропоновано розгорнуті конспекти уроків з української літератури для 7 класу, де деталізовано розписано процес шкільного вивчення твору письменниці, методи, прийоми й види навчальної діяльності, які, на нашу думку, будуть найбільш ефективними для засвоєння учнями цієї теми, формування предметних і ключових компетентностей. Зокрема, ми запропонували до використання роботу з портретом письменниці, перегляд буктрейлера до твору, бесіду за змістом твору, переказ епізодів, бесіду з елементами аналізу, літературну гру, роботу над складанням схеми, узагальнювальної таблиці, творче домашнє завдання: написати листа герою твору, скласти власну версію продовження твору. А також апробували інноваційні методичні прийоми (рольова гра, робота із «хмаринкою слів», складання асоціативних грон, інтерактивна вправа «Прес», вправа «Вірний порадник» та ін.).

Подані в роботі методичні рекомендації орієнтовані на потреби сучасного школяра й стануть у пригоді вчителям-словесникам і студентам-практикантам.

Магістерська робота не вичерпує всіх аспектів проблеми й потребує подальших напрямків її дослідження. Перспективи подальших досліджень убачаємо в аналізі інших творів сучасної письменниці М. Павленко та в розробці методичних рекомендацій щодо їх вивчення учнями закладів загальної середньої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко О. М. Українська література : підручник для 7 кл. закладів загальної середньої освіти. К. : Грамота, 2015. 288 с.
2. Базиль Л., Пустовіт В. Літературознавчі дослідження студентів-філологів : теорія і методика. Луганськ : Глобус, 2012. 244 с.
3. Баканова І. В. Літературна розвідка для організаторів дитячого читання. URL : <https://chobd.ck.ua/index.php/2011-05-25-09-11-37/interaktivni-resursi/literatura/7527-marynaa-pavlenkoo?limitstart=0> (Дата звернення: 25.12.2022).
4. Безпечний І. Теорія літератури. К. : Смолоскип, 2009. 388 с.
5. Білецький, О. І. Літературно-критичні статті. К.: Дніпро, 1990. 254 с.
6. Білоус І.Н. Вступ до літературознавства. Теорія літератури. Психологія літературної творчості : Лекції. Житомир : Рута, 2009. 336 с.
7. Бовсунівська Т. В. Когнітивна жанрологія та поетика : Монографія. К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. 180 с.
8. Борзенко О., Лобусова О. Українська література (профільний рівень) : підручник для 11 кл. закладів загальної середньої освіти. Х. : Вид-во «Ранок», 2019. 256 с.
9. Будний В. Порівняльне літературознавство : Підручник. К. : ВД «Києво-Могилянська академія», 2008. 430 с.
10. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. К. : Ірпінь : ВТФ Перун, 2005. 1728 с.
11. Видра О. Г. Вікова та педагогічна психологія: Навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2010. 88 с.
12. Гагарін М. Критерії добра. Українські народні казки для виховання морально-естетичних почуттів. *Початкова школа*. 2006. №1. С. 41-46.
13. Галич О. А. Вступ до літературознавства : підручник для студ. вищ. навч. закл.; Держ. навч. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. 288 с.

14. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури : Підручник. К.: Феміна, 2001. 439 с.
15. Галич О. Теорія літератури : підручник. К. : Либідь, 2001. 488 с.
16. Гарачковська О. Дивосвіт української літературної казки другої половини ХХ століття : монографія. К. : Альфа-М, 2014. 200 с.
17. Гищук І. Коктейль «Русалонька». Електронний ресурс. URL : <http://www.barabooka.com.ua/koktejl-rusalon-ka/> (дата звернення: 23.03.2023).
18. Гнатюк В. Передмова до збірки «Народні казки» (1913). Вибрані статті про народну творчість. К. : Наук. думка, 1966. 265 с.
19. Гончар Ю. Мені знов почали снитися принци : [рец. на кн. : Павленко М. Півтора бажання]. *Березіль*. Харків, 2005. № 11. С. 176–179.
20. Горбонос О. В. Українська літературна казка 10-30-х років ХІХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук. : спец. 10.01.01. «Українська література» ; Херсонський держ. ун-т. Херсон, 2008. 20 с.
21. Гриневич О. Жіноча ідентичність в сучасній підлітковій літературі для дівчат на матеріалі повісті Марини Павленко «Русалонька із 7-В, або прокляття роду Кулаківських. *Збірник наукових праць «Національна ідентичність в мові та культурі»*. 2019. С. 144-149.
22. Грищук В.В. Літературна казка: становлення і розвиток жанру. URL: [file:///C:/Users/%D0%92%D0%B0%D0%B4%D0%B8%D0%BC/Downloads/Nzl_2013_1\(1\)_6.pdf](file:///C:/Users/%D0%92%D0%B0%D0%B4%D0%B8%D0%BC/Downloads/Nzl_2013_1(1)_6.pdf) (дата звернення: 22.03.2023).
23. Гундорова Т. Український літературний постмодерн. Київ : Критика, 2005. 264 с.
24. Дзюба Т. А. Трансформація демонологічних образів у повісті-казці Олени Лань «Бурдебач». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. Одеса Гельветика. Випуск 42. Т.1. 2019. С. 14-18.
25. Дяченко Д. Павленко Марина : «На літературну стежку мене «виштовхали» батьки». Інтерв'ю. URL : <http://uman.info/ua/news/maryna->

- [pavlenkona-literaturnustezhku-mene-vyshtovhaly-batky-163](#) (дата звернення: 23.03.2023).
26. Євшан М. Критика. Літературознавство. Естетика. К., 1999. 152 с.
  27. Жук З. Детективи та стара шафа. *Друг читача*. 2007. №10. С. 4. [рец. на кн.: Павленко М. Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських]. Вінниця: Теза, 2005. 224 с.
  28. Жулинський М. Слово і доля. Навч. посібник. К. : А.С.К., 2002. 640 с.
  29. Іванюк С. Література для дітей. 40-90-ті роки. Історія української літератури ХХ ст. : підруч. для студ. гуманіт. спец. вузів : у 2 кн. К., 1998. Кн. 2 : Друга половина ХХ ст. С. 392–398.
  30. Івченко А.О. Тлумачний словник української мови. Харків : ФОЛІО, 2002. 543 с.
  31. Качак Т. Б. Новочасні реалії літературної казки. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2023. № 61. Т. 1. 155 с.
  32. Качак Т. З життя однієї Русалоньки: історія URL : <http://www.barabooka.com.ua/tetyana-kach> (дата звернення: 23.06.2023).
  33. Кизилова В. В. Українська література для дітей та юнацтва: новітній дискурс : навчально-методичний посібник для студ. вищих навч. закл. Старобільськ : Вид-во ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2015. 236 с.
  34. Кизилова В.В. Авторська казка як джерело гендерної ідентичності (на прикладі циклу Марини Павленко «Півтора бажання. Казки з Ялосоветиної скрині»). *Літературний процес : методологія, імена, тенденції*. Збірник наукових праць (філологічні науки). 2019. № 13.
  35. Климентовська В. Я тут зостанусь! [рец. на кн.: Павленко М. Душа осики. Поезія]. *Дзвін*. 2009. № 9/10. С. 158–160.
  36. Коваленко Л.Т. Українська література: підручник для 7 кл. закладів загальної середньої освіти. К. : ВД «Освіта», 2015. 272 с.
  37. Колесса Ф. Українська усна словесність. Едмонтон, 1938. 212 с.

38. Копистянська Н. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства. Львів : Паіс, 2005. 368 с.
39. Копистянська Н. Різниця в хронотопі фольклорної і літературної казки (на матеріалі романтизму). Збірник на пошану професора Марка Гольберга. Дрогобич, 2002. 119 с.
40. Лановик М. Б. Українська усна народна творчість : підручник. Київ : Знання-Прес, 2005. 591 с.
41. Леоненко О. С. Жанр фентезі в українській прозі кінця ХХ – початку ХХІ століття. Дис... канд. наук: 10.01.01. Черкаси, 2011. С. 3–15
42. Лісовський А. Вивчення художнього твору в його літературно-естетичній цілісності. Українська мова і література в школі. 2001. № 5. С. 20–23.
43. Літературна академія Марини Павленко : методико-бібліогр. покажч. до 50-річчя від дня народж. КЗ СОР «Львівська обласна бібліотека для дітей» ; метод. супровід Сташко Л. С. ; бібліогр. і верстка Сачинської О. О. ; відп. за випуск Лугова Л. А. Львів, 2023. 24 с.
44. Літературознавча енциклопедія. У 2 томах. Автор-укладач Ковалів Ю. І. К. : Видавничий центр «Академія», 2007. Т. 1. 608 с.
45. Літературознавча енциклопедія. У 2 томах. Автор-укладач Ковалів Ю. І. К. : Видавничий центр «Академія», 2007. Т. 2. 624 с.
46. Літературознавчий словник-довідник / О. Астаф'єв та ін. ; ред. Р. Т. Гром'як та ін. К. : Академія, 1997. 752 с.
47. Літературознавчий словник-довідник за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. К. : Академія, 2006. 752 с.
48. Мала філологічна енциклопедія / укл. : О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. К. : Довіра, 2007. 478 с.
49. Мірошніченко Л.Ф. Методика викладання світової літератури в середніх навчальних закладах. Підручник. К. : Вища школа, 2007. 415 с.
50. Міщенко О. Українська література : підручник для 7 кл. закладів загальної середньої освіти. К. : Генеза, 2015. 264 с.

51. Моклиця М. Вступ до літературознавства. Посібник для студентів філологічних факультетів. Луцьк. 2011. 467 с.
52. Мушкетик Л. Жіночі персонажі української чарівної казки. *Народознавчі зошити*. 2016. № 3. С. 686–695.
53. Назаренко О. Сучасна авторська казка як приклад постмодерністського дискурсу. Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Сер. : Філологічні науки, 2009. Вип. 81(3). С. 367–370.
54. Наливайко Д. Міфологія і сучасна література. *Всесвіт*, 1980. № 2–3. С. 501–516.
55. Неділько В. Я. Методика викладання української літератури в середній школі. К. : Вища школа, 1978. 274 с.
56. Овдійчук Л. Жанрово-стильові особливості сучасної авторської казки. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2015. № 1.
57. Овдійчук Л. Особливості вивчення твору Марини Павленко «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських» у школі. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2014. № 10. С. 10–13.
58. Овдійчук Л. Пенталогія М. Павленко : жанрово-стильові особливості. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія «Філологія. Література»*. № 1 (17), травень 2016. С. 94–99.
59. Павленко М. Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських. Вінниця : Теза. 2011. 220 с.
60. Павленко Марина: «На літературну стежку мене «виштовхали» батьки». Інтерв'ю підготувала Дар'я Дяченко. URL : <http://uman.info/ua/news/maryna-pavlenko-na-literaturnustezhku-mene-vyshtovhaly-batky> (дата звернення: 23.06.2023).
61. Павленко Марина: «Пишу, як для себе». Інтерв'ю. П'ятниця, 09 листопада 2012, 16: 14/ Спілкувалась Софія Кривовська URL :

- <http://04744.info/personaliji-umani/item/1722-maryna-pavlenko-pyshu-yakdlya-sebe> (Дата звернення – 23.06.2023).
62. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі : Монографія. 2-ге вид., перероблене і доповнене. К. : Либідь, 2001. 156 с.
  63. Павличко С. Теорія літератури / передм. Марії Зубрицької. К. : Основи, 2002. 679 с.
  64. Пархета Л. Методичні концепти вивчення повісті Марини Павленко «Моя класнюча дівчинка» на уроках літературного краєзнавства. *Журнал «Перспективи та інновації науки». Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»*. № 13(18). 2022. 402 с.
  65. Пасічник Є. А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах: Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. К. : Ленвіт, 2000. 384 с.
  66. Петриченко Н. Жанрові різновиди прозових творів російських і українських авторів першої половини ХІХ століття : оповідання, новела, повість, роман (критичний дискурс полеміка). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Тернопіль. Серія Літературознавство*. 2014. С. 357-370.
  67. Петрушенко В. Тлумачний словник основних філософських термінів / В. Петрушенко. Львів : Вид-во нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2009. 264 с.
  68. Пультер С., Лісовський А. Методика викладання української літератури в середній школі. Тернопіль: Підручники і посібники, 2004. 144 с.
  69. Сабат Г. П. Казки Івана Франка як естетико-поетикальна система. Автореферат дис. ...док. філол. наук. Київ, 2009. 40 с.
  70. Слижук О. Казкотворчість Марини Павленко: наративний дискурс. Людина в мовному просторі : історична спадщина, проблеми, перспективи розвитку : матеріали ІІ Міжнародної науково-практичної конференції (17-18 травня 2018 р.) : збірник тез / упорядники :

- І. Я. Глазкова, В. В. Богдан. Мелітополь : Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2018. С. 197-199.
71. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980). URL: <http://sum.in.ua/s/kazka> (дата звернення: 23.08.2023).
72. Словник-довідник літературознавчих термінів. Упор. : О. В. Бобир, В.Й. Буденний, О.Б. Мамчич, Н.П. Нікітіна ; за ред. О. В. Бобиря. Чернігів : ФОП Лозовий В. М., 2016. 132 с.
73. Слоньовська О. Українська література (профільний рівень): підручник для 11 кл. закладів загальної середньої освіти. К. : Літера ЛТД, 2019. 320 с.
74. Слоньовська О. Українська література (рівень стандарту): підручник для 11 кл. закладів загальної середньої освіти. К. : Літера ЛТД, 2019. 256 с.
75. Собецька О. Е. Українська народна казка про тварин та індійська «Панчатантра» : порівняльний структурно-семантичний аналіз сюжетів. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. Київ. 2008.
76. Степанишин Б. Викладання української літератури в школі. К. : Проза, 1995. 256 с.
77. Сучасна література для дітей: огляд URL : <http://www.chl.kiev.ua/default.aspx?id=5828> (дата звернення: 27.07.2023).
78. Ткаченко К. Е. Образна система повісті-казки М. Павленко «Русалонька із 7-В, або прокляття роду Кулаківських. *Наука та освіта в умовах війни: Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка* : матеріали звітної науково-практичної конференції здобувачів вищої та фахової перед вищої освіти (м. Глухів, 23-24 травня 2023 року). 2023. С. 111–113.
79. Ткаченко К. Проблемно-тематичні домінанти повісті-казки «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських» Марини Павленко. *Науковий потенціал дослідника: філологічні та методичні пошуки*: зб. наукових праць викладачів і студентів [випуск 11] / відп. редактор В. А. Каліш.

- Глухів : Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, 2023. С. 248–254.
80. Токмань Г. Л. Методика викладання української літератури в старшій школі : екзистенціально-діалогічна концепція. Київ : Міленіум, 2002. 320 с.
81. Українська література ХХ століття : довідник. К. : Знання-Прес, 2007. 272 с.
82. Українська література, 10–11 кл. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів (профільний рівень). Під заг. ред. Г. Усатенко, А. Фасоля. Київ, 2017. 64 с.
83. Українська література, 10–11 кл. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту). Під заг. ред. Р. Мовчан. Київ, 2017. 40 с.
84. Українська література, 5–9 кл. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Під заг. ред. Р. В. Мовчан. Київ, 2017. 82 с.
85. Ференц Н.С. Основи літературознавства : підручник. К. : Знання, 2011. 431 с.
86. Франко І. Твори : У 50-ти т. К. : Мистецтво. 1979, Т.20. 425 с.
87. Хороб М. Художні маркери дитинства в сучасній українській літературі (на матеріалі «Миколчиних історій» Марини Павленко. *Література. Діти. Час. Вісник Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва*. Вип. 4. Рівне : Дятлик М., 2013. С. 185-191.
88. Ярмаш Ю. У світі казки: літ.-критич. нарис. К. : Рад. письменник, 1975. 144 с.

Словник літературознавчих і методичних термінів

за темою дослідження

Автор – митець, котрий реалізувався в літературному чи будь-якому іншому художньому творі; особа, яка створила певний художній, науковий, музичний чи якийсь інший твір; той, хто створив твір; іноді автор присутній у творі як ліричний герой, іноді ніби грає роль автора, спілкується з читачем, часом створює образ наближеного до себе персонажа, свого другого «я» (альтер его автора). Але навіть коли автор не з'являється у творі, нічим не видає себе, ми відчуваємо його присутність – за мовою, за тим ставленням до героїв чи подій, яке виникає в читачів із волі автора.

Авторська мова – це особлива мова, притаманна лише одному автору, вона має безліч фонетичних, лексичних, синтаксичних особливостей, часто ненормативних.

Авторське ставлення – пряма чи опосередкована характеристика автором змальованих у творі художніх образів та подій, помітна в прийомах зображення.

Авторський стиль – ціла система образотворчих засобів, яка охоплює як зміст, так і форму літературного твору. Вона властива саме цьому письменнику, виражає його життєвий та естетичний досвід, враховує традиції національної та світової культур.

Актуальність твору – злободенність, надзвичайна важливість твору за порушеними питаннями, які потребують нагального розв'язання. Найчастіше актуальність властива статтям, нарисам, інтерв'ю тощо.

Аналіз літературного твору – логічна процедура, сутність якої полягає в розчленуванні цілісного літературного твору на компоненти, елементи, у розгляді кожного з них зокрема та у взаємозв'язках з метою осягнення, характеристики своєрідності цього твору.

Аналіз художнього твору – емоційно-логічна операція, що передбачає певну послідовність розумових дій, спрямованих на визначення образних елементів тексту, усвідомлення їх змісту, форми та емоційно-сміслової ролі в тексті, встановлення емоційно-логічних зв'язків між ними й осягнення всього твору як художнього явища. Метою аналізу художнього твору є формування в учнів наукового поняття про його зміст і форму, їхню взаємодію; вироблення загальної здатності до інтерпретації прочитаного через усвідомлення відносно стійких одиниць процедури різних типів аналізу; завдяки процесу й результату засвоєння мистецтва вплинути на становлення домінантних рис розвитку особистості.

Асоціація – у художній творчості – це поєднання між собою речей і явищ, які внаслідок віддаленої або близької схожості, спільності, зв'язку можуть взаємно характеризувати одне одного.

Аналогія – подібність у якомусь відношенні між явищами та предметами.

Біографія – розповідь про життєвий шлях людини, життєпис (може бути науковим, художнім).

Вставний епізод – включення в художній твір сюжету, прямо не пов'язаного з основною розповіддю, але підпорядкованого головній думці твору.

Вимисел художній – мистецька творчість як процес і наслідок творчої діяльності уяви художника, яка не має прямого відношення до реальності. Вимисел – необхідна риса художнього відображення життя.

Герой літературного твору – дійова особа в художньому творі, змальовані широко і всебічно, в складних взаєминах з життям та іншими особами і наділена яскраво окресленим характером. Розрізняють у творі героїв: головних, другорядних та епізодичних.

Гіпербола – різке перебільшення якихось рис людини, предметів або явищ, їх кількості, розмірів, сили тощо, щоб надати зображуваному

виняткової виразності, загостреності з метою виявлення емоційності, захоплення або презирства.

Деталь художня – така виразна подробиця або штрих, яка особливо збуджує думку, часто викликає в уяві цілу картину, робить зображення дуже відчутним і яскравим. Художня деталь може відображати подробиці обставин, зовнішності, пейзажу, портрета і взагалі бути домінантою цілого твору.

Діалог – розмова, в якій беруть участь дві особи, іноді – кілька осіб.

Жанр літературний – форма, в якій проявляються основні роди літератури, тобто епос, лірика, драма та їх різновиди. Наприклад, в епосі – билина, казка, роман, повість і т. ін.; в драмі – трагедія, комедія.

Зав'язка – початковий момент у розвитку подій, зображених у художньому творі (почасти – початок конфлікту; епізод, який визначає все наступне розгортання дії).

Задум – творчий начерк письменника, у якому намічається основа майбутнього твору; первинна загальна схема майбутнього твору (може не співпадати з втіленням).

Зображувальні засоби – художні способи та прийоми відтворення дійсності, які дозволяють подавати її зримо, чутно, відчутно.

Ідейність – вираження ставлення автора до зображуваного, авторське розуміння і оцінка відображеної в його творі дійсності; вираження в художньому творі думки автора про сутність введених характерів і подій.

Ідея – узагальнююча, центральна думка твору, його сенс; те, що хотів сказати автор; думка письменника про зображувані в творі явища, виражена в художніх образах.

Ідея авторська – тлумачення, яке автор дає спостережуваним і відображеним ним фактам життя; їх суб'єктивна оцінка (може відповідати не відповідати читацькому розумінню життя; може бути прогресивною і обмеженою).

Ідея об'єктивна – об'єктивне тлумачення поданого в творі письменником матеріалу (багатство реального змісту може бути ширшим, ніж висновки, зроблені автором).

Ілюзія – обман почуттів; дещо уявне, нездійсненне; мрія.

Інтер'єр – обстановка дому чи садиби.

Інтонація – виражальний засіб мови, що звучить, який дозволяє передати ставлення того, хто говорить, до предмету мовлення; смислова мелодія мови.

Казка літературна (авторська) – тісно пов'язана з народною, але на відміну від неї, має автора (письменника або поета). У деяких К. використані перероблені фольклорні сюжети і образи, але це не змінює суті справи – К. л. виражає, в першу чергу, погляд на світ, притаманний конкретному письменнику, а не всьому народові, хоча зовнішньо К. народна і авторська казки дуже схожі.

Казка фольклорна (народна) – цікаве усне оповідання про неймовірну, але повчальну історію. Головною відмінною рисою К. є наявність дива, фантастики, вимислу, розважливої спрямованості.

Колізія – зіткнення протилежностей (інтересів, принципів життя, окремих осіб) у художньому творі, яке виражається у конкретних подіях.

Композиція – співвідношення частин твору, яке відбиває складність зображуваних у ньому явищ життя; послідовна вибудова, розміщення та взаємозв'язок частин, образів, епізодів художнього твору; побудова твору, обумовлена його змістом і жанровою формою. Притаманна будь-якому творові.

Контекст – система значень та понять, яка виражає незмірно більше, ніж безпосередній сенс слів, які її складають. К. визначає єдність смислового змісту та мовленнєвої форми, закінченість смислового забарвлення, виражає емоційне та дійсне ставлення того, хто говорить, до того, про що говориться.

Конфлікт – гостре зіткнення характерів та обставин, поглядів і принципів життя, покладене в основу дії; закономірно виникаюче протиборство, протиріччя, зіткнення між героями, групами героїв, героєм і суспільством або внутрішня боротьба із самим собою. Розвиток К. дає рух сюжетній дії.

Кульмінація – момент найвищого напруження дії, вершина конфлікту; кульмінація виявляє основну проблему твору та характери героїв гранично ясно; після неї дія послаблюється.

Лейтмотив – деталь, конкретний образ, багато разів повторюваний, згадуваний, який проходить через творчість письменника або окремих творів.

Література художня – особливий вид суспільної свідомості; мистецтво слова; вид мистецтва, який відтворює образну, чуттєву, суб'єктивну картину світу і зберігає відбиток людської душі; письмова форма словесного мистецтва, одна з форм художнього освоєння та відображення світу, дійсність у образах. Відмітною рисою літератури є зображення життя за допомогою слова.

Література – це художній спосіб пізнання дійсності.

Літературна мова – художньо оброблена, зразкова форма загальнонаціональної мови; мова літератури.

Літературний герой (Персонаж) – образ людини в художньому творі.

Літературний портрет – один із засобів створення образу, зображення героя: його обличчя, фігури, одягу, манери поведінки. Через психологічний портрет автор прагне розкрити внутрішній світ і характер героя. Портрет ілюструє ті особливості натури героя, які уявляються автором найбільш важливими.

Літературний процес – історичний розвиток, функціонування руху національної та світової літератури.

Метафора – переносне значення слова, заснована на уподібненні одного предмета чи явища іншому за схожістю або за контрастністю;

приховане порівняння, побудоване на схожості або контрастності явищ, у якому слова «як», «нібито», «неначе» відсутні, але маються на увазі. Різновидами метафор є уособлення – уподібнення живій істоті та *уречевнення* – уподібнення предмету.

Метод художній – особливий тип образного бачення світу, його відтворення та перетворення, особливий принцип добору та узагальнення життєвого матеріалу, виявлення в ньому головного; загальний тип підходу письменника до дійсності. Основні методи: реалістичний та нереалістичний.

Мова художнього твору – основний засіб зображення картин життя, художніх характерів, художніх образів, які використовує в своїй творчості письменник (до засобів М. х. т. відносяться: поетична лексика, поетичний синтаксис та евфонія – особливості звучання). Характеристика М. х. т. багато в чому визначається особливостями авторського добору матеріалу із загальнонаціональної мови; цей добір формує авторську мову та мову персонажів.

Монолог – мова однієї людини в художньому творі, розгорнуте висловлювання одного персонажа або оповідача.

Мотив – музичний термін. Найменший елемент сюжету. Термін частіше використовується відносно творів усної народної творчості. У літературознавстві мотивом називають тему ліричного твору.

Несюжетні елементи – вставні епізоди та ліричні (інакше – авторські) відступи, їх основна функція – розширити рамки зображуваного, дати можливість авторові висловити свої думки і почуття з приводу різних явищ життя, які не пов'язані із сюжетом.

Об'єкт – предмет, який складає частину зовнішнього, матеріального світу.

Об'єктивний – неупереджений, безпристрасний; позбавлений суб'єктивного, особистісного ставлення.

Образ художній – особлива форма відображення дійсності мистецтвом; зображення людського життя, окремих його боків, в

індивідуалізованій формі (одне з основних понять літератури). Об'єднує у собі загальне і часткове, узагальнення та індивідуалізацію. Реальне життя відбивається в художньому творі в художніх образах.

Образ автора (оповідача) – умовний носій авторської мови в прозовому творі, від особи якої ведеться оповідь.

Пейзаж – опис, картина природи, частина реальної обстановки, у якій розгортається дія. Пейзаж може підкреслювати або передавати душевний стан персонажів: при цьому внутрішній стан людини уподібнюється або протиставляється життю природи. Переказ – усне народне оповідання про визначні історичні події та їх героїв. Перекази за своїм змістом близькі до народних легенд і сказань, але відзначаються більшою фактичною достовірністю і відсутністю казково-фантастичних елементів.

Персонаж – загальна назва будь-якої діючої особи літературного твору. Підрозділяються на головні, другорядні та епізодичні. (Почасти вживається у значенні «літературний герой»).

Підтекст – не висловлене прямо в тексті, але ніби витікаюче з окремих реплік, деталей ставлення автора до діючих осіб, їх взаємин, сюжетних ситуацій; неявний смисл, який може не співпадати з прямим смислом тексту.

Повість – прозовий жанр описово-оповідного типу, в якому життя подається у вигляді ряду епізодів з життя героя, середня епічна форма, яка показує етап життя героя. За обсягом П. більша, ніж оповідання, і ширше зображує людське життя, охоплюючи низку його епізодів, які складають період життя головного персонажа. У ній більше подій і діючих осіб; почасти вирізняється хронологічний розвиток сюжету та відповідна побудова композиції. Частіше за все, це історія життя людини, розказана або від особи автора, або від

особи самого героя. Значення терміна протягом кількох століть змінювалося.

Позитивний герой – персонаж, у якому автор втілює своє уявлення про моральні цінності.

Порівняння – форма поетичної мови, основана на порівнянні двох предметів або явищ з метою пояснити один з них за допомогою іншого («очі, як небо, голубі», «слово – золото» тощо).

Портрет – зображення зовнішності героя (обличчя, фігури, одягу, манери поведінки) як засіб його характеристики; різновид опису. Портрет – один із засобів характеристики образу.

«Потік свідомості» – безпосереднє відтворення думок, переживань, відчуттів, асоціацій як єдиного химерного потоку – «зсередини».

Пригодницький твір – або авантюрний, прозовий твір, сюжет якого наповнений великою кількістю пригод та незвичайних подій. Ці романи відзначаються нанизуванням безкінечної кількості окремих цікавих епізодів, у яких героєві раз у раз загрожує небезпека.

Проблема – складне питання, поставлене в літературному творі (може одержати відповідь або залишитися невирішеним); той бік життя, який особливо цікавить письменника. Одна і та ж сама тема може слугувати основою для постановки різних проблем. Проблематика – сукупність проблем, порушених у творі. Вони можуть мати доповнюючий характер і підпорядковуватися головній проблемі.

Проза (прозова художня мова) – всі види невіршовано організованої мови. Виділяються три основні жанрові форми прози: оповідання, повість і роман.

Пролог – своєрідний вступ до твору, в якому оповідається про події минулого, він емоційно налаштовує читача на сприйняття.

Прототип (прообраз) – реально існуюча людина, яку автор використав як модель для створення літературного персонажа, і реальна особа

або літературний персонаж, який послужив основою для створення того чи іншого художнього образу.

Розв'язка – вирішення зображуваного конфлікту або вказівка на можливі шляхи його вирішення; заключний момент у розвитку дії художнього твору. Як правило, у ній або вирішується конфлікт або демонструється його принципова невирішуваність.

Символ – предмет або слово, яке умовно виражає суть певного явища (скажімо, хліб-сіль – символ гостинності). Предмет, тварина, знак стають символами, коли їх наділяють додатковим, винятково важливим значенням (наприклад, хрест став символом християнства, а свастика – знак швидкоплинного часу – символом фашизму). Значення символу домислюється, тому його сприйняття залежить від читачів. Символ багатозначний. Порівняно з алегорією символ більш багатозначний, широкий, дає велику свободу тлумачень. У цілому ж алегорія та символ дуже близькі.

Стилізація – художній твір, який становить собою стилістичне, жанрове або якесь інше наслідування чого-небудь.

Стиль – сукупність елементів художньої форми, яка надає творові мистецтва виражене естетичне обличчя; наскрізний принцип побудови художньої форми, який визначає цілісність, єдиний тон твору. Стильова визначеність характерна і для окремого твору (С. твору), і для творчої індивідуальності художника (С. письменника).

Сюжет – система подій у художньому творі, подана в певному зв'язку, яка розкриває характери діючих осіб та ставлення письменника до зображуваних життєвих явищ; послідовність подій, яка складає зміст художнього твору.

Тема – предмет зображення, люди, відносини, коло подій, яке осмислюється у творі; те, про що оповідає автор.

Тип – образ людини, який відбив найбільш суттєві риси своєї епохи, класу, середовища, соціальної групи.

Типізувати – втілювати у загальних, типових рисах та формах. Узагальнено, але легко визнавано зображувати певні реалії дійсності: людей, суспільство, історичну епоху, соціальне середовище, а також риси характеру людей тієї чи іншої епохи, соціального середовища, нації, народу.

Умовність художня первинна (прихована) – відмітна риса будь-якого твору мистецтва. У. створює видимість правдоподібності, схожості на реальну дійсність. Природа цієї У. – своєрідність погляду автора на відображувану ним у художньому творі дійсність.

Умовність художня вторинна (відкрита, активна) – свідоме порушення правдоподібності з метою висвітлити, зробити зримим те, що з якої-небудь причини не може бути назване прямо або не має в реальному житті свого предметною втілення; відновлення форм, які зустрічаються в житті та природі. Образи, які одержуються в підсумку, не цілком схожі на життя, з фактами життя їх не можна порівняти «прямим накладанням». Однак вони можуть виражати смисл цих фактів, вірно відображати дійсність.

Фінал – заключна частина в творі; може становити собою підсумкове авторське висловлювання.

Характер художній – образ людини у творі, поданий з достатньою повнотою, у єдності загального та індивідуального, об'єктивного та суб'єктивного; сукупність зовнішніх та внутрішніх рис особистості героя, детально вималюваних автором.

Конспекти уроків української літератури для 7 класу ЗЗСО

Урок №1

Тема. М. Павленко. «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських». Коротко про письменницю. Казкове й реалістичне в повісті-казці, час теперішній і минулий у ній.

Очікувані результати:

предметні компетентності: учень / учениця: переказує й коментує сюжет повісті, пояснює особливості композиції; знаходить у ній казкове й реальне;

ключові компетентності: учень / учениця: висловлює роздуми про суть людського життя, моральний вибір кожного.

Емоційно-ціннісне ставлення: спонукання до творення й примноження добра, краси; усвідомлення відповідальності за свою справу і вчинки.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань і формування на їх основі вмінь і навичок.

Обладнання: мультимедійна презентація «М. Павленко. «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських». Казкове й реалістичне в повісті-казці, час теперішній і минулий у ній», анкета письменниці, буктрейлер «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських», таблиця «Реалістичне та фантастичне в повісті-казці М. Павленко "Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських"», підручник Авраменко О. М. Українська література : підруч. для 7 кл. загальноосвітн. навч. закл. К. : Грамота, 2015. 288 с.

Зміст уроку

I. Актуалізація опорних знань

1.1. Вступне слово вчителя з елементами бесіди

- Чи любите ви пригоди? *(Так, ні)*

- Які пригодницькі твори українських і зарубіжних авторів ви вже читали? *(Всеволод Нестайко «Тореадори з Васюківки», Жюль Верн «15-літній капітан», Роберт Луїс Стівенсон «Острів скарбів», Стельмах Ярослав Михайлович «Митькозавр з Юрківки»).*

- Яким, на вашу думку, має бути герой такого твору? *(сміливим, допитливим, веселим, розумним, товариським).*

Саме про таких героїв писала відома письменниця Марина Степанівна Павленко. З-під її пера вийшли десятки творів, героями яких є ваші ровесники. Це звичайні діти, хіба що, можливо, уважніші, а ще їх оточують казкові предмети, що розкривають свої чарівні властивості в потрібний момент. М. Павленко сприймає дитину як велике чудо, а дитинство – як святкову казку.

II. Повідомлення теми, мети уроку, мотивація навчальної діяльності

2.1. Оголошення теми уроку

Отож, сьогодні на уроці ми розпочинаємо вивчати нову тему: **«М. Павленко. «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських».** Коротко про письменницю. Казкове й реалістичне в повісті-казці, час теперішній і минулий у ній».

2.2. Робота в зошиті

Розгорніть зошити та запишіть число, класна робота. Перепишіть тему уроку з презентації: **«М. Павленко. «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських».** Казкове й реалістичне в повісті-казці, час теперішній і минулий у ній».

2.3. Оголошення мети уроку

Сьогодні на уроці ми ознайомось із цікавими епізодами із життя Марини Степанівни Павленко, її творчістю; ознайомимось із сюжетом повісті-казки **«Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських»**; з'ясуємо, чому твір має таку назву; пояснимо особливості композиції твору; знайдемо у творі казкове й реальне.

III. Сприймання і засвоєння нової навчальної інформації

3.1. Робота з портретом письменниці.

- Зверніть увагу на портрет письменниці.
- Що найперше вам кидається в очі, коли ви дивитесь на портрет?
(Гарна сучасна жінка, яка поважає традиції батьківщини)
- Якою зображена на портреті письменниця? (Мрійлива, загадкова, «нерозгадана»)
- Про що говорить погляд Марини Павленко? (Вона наче хоче щось нам дуже цікаве донести, дивлячись так інтригуюче)
- Що ви можете сказати про зачіску, одяг письменниці?
(Відповідає сучасним тенденціям моди і стилю, має гарне, яскраве намисто)
- Яке у неї добре, лагідне обличчя. Вона любить красу, квіти. А якою ж людиною вона є, ким працює, чим цікавиться, які твори написала? Сьогодні на уроці ми про це дізнаємось.

3.2. Розповідь вчителя

Павленко Марина Степанівна народилася 30 березня 1973 року в селі Старичах Яворівського району Львівської області. У дворічному віці переїхала з батьками на Черкащину. Протягом 1991–1996 років здобула вищу педагогічну освіту в Уманському державному педагогічному інституті імені Павла Тичини.

З 1995 по 2000 роки працювала вчителькою початкових класів Уманської міської гімназії. З 2000 року – викладач кафедри української літератури й українознавства Уманського державного педуніверситету імені Павла Тичини.

3.3. Повідомлення учня

Марина Павленко багато публікується в періодиці, мистецьких часописах, закордонних збірниках.

Друкується з 1990 року. Автор поетичних збірок «Бузкові зошити», збірки оповідань «Як дожити до ста», романів для підлітків «Русалонька із 7-В...», циклу казок «Півтора бажання».

Має також малярський хист. Ілюструвала книжки-розмальовки для дітей і власні книжки.

Письменниця неодноразово перемагала в літературних конкурсах: «Гранослов», «Привітання життя», «Коронація слова».

Марина Павленко – лауреат літературної премії «Благовіст», міжнародної премії Олесея Гончара.

3.4. Хмаринка слів «Марина Павленко»

Опираючись на прослухану інформацію, дайте за допомогою іменників відповідь на запитання: «Хто така Марина Павленко?» (*письменниця, науковець, художниця, вчитель, лауреат премії «Благовіст», лауреат міжнародної премії Олесея Гончара*). (*Представити у вигляді «хмаринки слів» на презентації*).

3.5. Доповнення вчителя

Новий етап в творчості Марини Павленко знаменувався появою книги «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських», яка стала лауреатом конкурсу «Коронація слова». У 2005 році видавництва «Теза», «Соняшник» надрукували цей справжній бестселер для підлітків.

Авторка назвала свій твір сучасною казкою про неймовірні пригоди семикласниці Софійки, яка вміло веде детективне розслідування.

Успіх книги надихнув Марину Павленко написати нову книгу — «Русалонька із 7-В та Загублений у часі». Ця книга здобула нагороду конкурсу «Дитячий портал».

У наступній книзі Марини Павленко «Русалонька із 7-В проти Русалоньки з Білокрилівського лісу» перебіг подій був більш драматичним для Софійки. Їй довелося вступити в жорстоку боротьбу з новою однокласницею — Росавою Підлісною.

У нових виданнях, присвячених Софійці, Марина Павленко продовжила розповідь про детективне розслідування зниклих із музею картин («Русалонька із 7-В в тенетах лабіринту»); про вивчення таємниць сімейного родоводу, кохання і непрості взаємини з однолітками («Русалонька із 7-В плюс дуже морська стихія»).

Дивовижно, але все, що необхідно для гарного детективу (*переслідування, ризик, змови, неочікувані ходи, загадкові обставини*), для фентезі (*магія: зелена, жовта, червона, словесна, імітативна, часова; чарівні предмети, фантастичні істоти, обряди, ритуали і замовляння*), для любовного роману (*кохання, перші побачення, «коли поряд просто приємно йти... і сміятися...»*), любовні трикутники, змови і інтриги, сукні, дієти і, навіть, чарівні черевички), – все є у творах для підлітків Марини Павленко.

3.6. Робота з презентацією

Зачитаймо спогади М. Павленко про історію написання повісті-казки.

- Де ви шукали героїв до Русалоньки, вигадували?

Далеко ходити не треба, у житті вистачає героїв та пригод, різних ситуацій, які самі так і просяться в літературу. Частково героїня Русалонька з 7В, вона ж Софійка, списана з моєї старшої доньки, Олі Музиченко, яка тепер є художницею та ілюструє, зокрема, і видавництво «Теза».

Але взагалі-то головна героїня частково списана з мене. Думаю, що кожен письменник трохи пише про себе, навіть, якщо в образі негативних героїв таких, як Завадчучка, Вадим Кулаківський, де частково мої риси воюють між собою. А так героїв беру зі звичайного життя. Головна героїня колись справді жила на Уманщині, і бабуся, яка запевняла, що вона остання представниця свого роду, розповіла більшість історій про подорожі в минуле.

3.7. Робота над тлумаченням назви твору

- Ким є русалки в слов'янській міфології? Яка їхня стихія? Який вигляд вони мають? *(Русалка – діва вод, за іншими джерелами – жінка водяника. Це висока, гарна дівчина, що живе на дні водойма. Русалками ставали дівчата, що втопилися від нещасного кохання або їх утопили мачухи. Русалка може вийти заміж за людину, але шлюб буде невдалим.)*

- Чому саме Русалонька, а не русалка? *(Софійка на початку твору читала казку про принца та Русалоньку. Імовірно, що це твір Андерсена. А в цій літературній казці образ русалочки відрізняється від народних уявлень українців).*

3.8. Доповнення вчителя

У міфології русалка, втративши свою безсмертну душу в результаті зла, доконаного над нею, як над людиною, може цю душу знайти, якщо змусить людину полюбити себе. Любов русалки й людини не обов'язково повинна бути взаємною. Русалка може не відповідати людині й погубити його, закохавши в себе. Але любов людини до неї – це головна сходинка до знаходження русалкою безсмертної душі. Тому вона повинна спровокувати людину, викликати в ньому цю любов будь-якими шляхами й засобами.

- Для чого Марина Павленко використовує в назві твору розділовий сполучник АБО і додає другу назву «Прокляття роду Кулаківських»? *(Головна героїня книги – кмітлива Софійка із 7-Б класу – розпочинає своє*

дослідження, щоб допомогти своєму однокласнику Вадиму Кулаківському позбавитися родового прокляття. Тому назва твору розповідає про багатоподієвість твору).

3.9. Перегляд буктрейлера до повісті-казки «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських»

Перегляньмо буктрейлер до повісті М. Павленко «Русалонька із 7-В, або **Прокляття роду Кулаківських**», щоб ті, хто читав, ще раз пережили неймовірні моменти, а хто з якоїсь причини не прочитав, – зацікавився і до наступного уроку прочитав.

3.10. Бесіда за змістом буктрейлера

- Ми ознайомилися із буктрейлером за повістю М. Павленко із загадковою назвою «Русалонька із 7-В, або **Прокляття роду Кулаківських**».

- Чи зацікавив вас сюжет твору? Чим?
- Пригадайте, на що перетворилась старовинна шафа у творі? *(на машину часу, яка переносить героїню у будь-який час)*.

3.11. Робота над визначенням жанру твору. Складання асоціативних грон.

- Отож, чи можемо ми стверджувати, що це повість? Адже ми зазначили, що у творі є вигадки? Можливо, це казка?

- Для оформлення думки складемо грона «Повість» і «Казка», зазначивши ознаки обох жанрів, що наявні у творі. *(На дошці і в зошиті)*

Навідні питання:

- Повість – прозовий чи ліричний жанр літератури? А казка? *(Повість – прозовий твір; казка – переважно прозовий твір)*
- Повість це великий за обсягом твір чи ні? *(Невеликий за обсягом)*
- Про які події розповідається в казці? *(Вигадані)*
- Скільки сюжетних ліній має повість? *(Одну)*

- Яка композиція казки? (*Зачин, основна частина і кінцівка*)
- Які характерні особливості сюжету казки? (*Розповідається про одну чи кілька подій із життя героїв, велика кількість другорядних персонажів, наявність описів*)
- Які особливості притаманні казці? (*Наявність дива, фантастики, вимислу*)

ПОВІСТЬ	КАЗКА
<ul style="list-style-type: none"> • Прозовий твір • Невеликий за обсягом • Однолінійний сюжет • Одна чи кілька подій із життя героїв 	<ul style="list-style-type: none"> • Переважно прозовий твір • Вигадана історія • Має зачин, основну частину, кінцівку • Наявність дива, фантастики, вимислу

3.12. Інтерактивна вправа «Прес»

- Сформулюймо визначення повісті-казки. (*Повість-казка – жанр літератури, у якому одночасно відображаються ознаки повісті та казки, тобто поєднані казкові елементи з особливостями й правилами реального світу*).

3.13. Робота в зошиті.

- Запишіть визначення поняття «повість-казка».

Повість-казка – жанр літератури, у якому одночасно відображаються ознаки повісті та казки, тобто поєднані казкові елементи з особливостями та правилами реального світу.

3.14. Колективна робота над складанням таблиці «Реалістичне та фантастичне в повісті-казці М. Павленко "Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських"»

- Доведіть, що «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських» – це повість-казка.

Навідні питання:

- Визначте, які події повісті реальні? (*Життя родини Софійки та інших родин; Стосунки між дітьми (щира дружба, закоханість, заздрість та ін.; ганебні вчинки дорослих і дітей (крадіжки, обман, покинуті діти); заробітчанство*)

- Які чарівні предмети є в реальному світі? Яка їх роль? (*Коралі й шафа прапрапрабабусі Клави, привиди*).

**Реалістичне та фантастичне в повісті-казці М. Павленко
«Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських»**

Реалістичні елементи	Фантастичні елементи
Життя родини Софійки та інших родин	Чарівна шафа
Стосунки між дітьми (щира дружба, закоханість, заздрість та ін.)	Коралі
Ганебні вчинки дорослих і дітей (крадіжки, обман, покинуті діти)	Привиди
Заробітчанство	

3.15. Бесіда за змістом твору

Бесіда за розділами 1-21 (у підручнику с. 212-223)

- Хто головна героїня повісті-казки? (*Софійка*). *Хто ця дівчинка? З якої вона родини? Назвіть членів її родини?*

- Як звали колишнього сусіда Софійки? (*Сашко*). Чому він змушений був працювати?

- Про яку родинну традицію дізналась Софійка від мами? Без чого у родині дівчинки неможливо було виходити заміж? (*Про те, що кожна жінка її роду одягала під вінець намисто, яке передається з покоління в покоління і є символом щастя*)

- Що сталося з коралями, які дали поносити Софійці? (*Загубила. Дівчинка подумала, що їх вкрав Сашко, але то був Вадим*)

- Який чарівний предмет допомагає дівчинці переміщатися в часі і просторі (розділ 6)? (*Стара бабусина шафа – своєрідна «машина часу»*)

- Коли і за яких обставин Софійка вперше подорожувала в часі? Як їй вдалося це зробити, які чарівні слова вона промовила? Підтвердіть це цитатою з твору. Знайдіть в підручнику на сторінці 215. (*Цитата: «Софійка відчинила шафу й, підібгавши ноги, усілася на одяг поверх шухляди. У цю мить зачинилися двері шухляди й вона, ніби передражнюючи скрип, промовила: «Кор-р-рالی!». Її враз засліпило сонцем»*)

- Який предмет допомагає дівчинці перенестися в часі саме до потрібного їй моменту? (*Фотографії, які вона бере з собою*)

- Що змогла побачити дівчинка під час першої подорожі? Перекажіть близько до тексту цей епізод, або підтвердіть свої слова цитатою з тексту. (с. 215) (*«Тітонька Сніжана картинно тулиться до високого чоловіка перед суб'єктивом камери. Під кущем Софійка побачила печального хлопчика, який тримав у руці камінця, немовби щойно збирався ним поцілити...». Дівчина з'ясувала, що хлопчина з матір'ю мешкають у дрібному півбудиночку»*)

- Ким був цей хлопчик для Валентика? Які в них були стосунки? (*Синоном. Валентин покинув його з мамою*)

- Хто такий Вадим? Яке його прізвище? (*Кулаківський*). З якої він родини? (*забезпеченої, батьки- заробітчани*).

- Що думає Вадим про свій рід? Чому? Підтвердіть це цитатою з твору. (с. 214). (*Вадим вважає, що його рід проклятий. Цитата: «Дід щез. Баба казиться, що з нашим проклятим родом зв'язалась»*)

- Якою була друга подорож у часі Софійки? Куди потрапила дівчинка? (*Вона перенеслася в провінційне містечко, більш подібне до села. Яке нині зветься Холерним Яром. Побачила Гордія Кулаківського. Там була зима і на Софійку всі обертались. Дівчина швидко змерзла і повернулася додому, у свій час*)

- З ким і про що розмовляв Гордій Кулаківський в 11 розділі твору (с. 217)? (*З незнайомцем, як виявляється пізніше його ім'я Данило Міщенко.*

Розмова про їхні прізвища, що Міщенко це городянське прізвище, яке означає міщух. А Гордій був Кулак, а оженився на шляхтянці і став Кулаківським. Про те, що завтра будуть збори, на яких будуть обирати Міщенка «старостою наших дворянських зборів! Предводителем»)

- Як пройшли збори на наступний день? Чи обрали Міщенка старостою? Чому? *(Гордій Кулаківський обманув Данила Міщенка. Минулої ночі попросив Данила показати чи вміє він писати і попросив поставити свій підпис на папірці. Виявилося Міщенко підписав документ по продажу землі, маєтності всіх дворян Вишногополя і свою хату, худобу, поля, а також шляхетське звання. Усі гроші сплачено і з усіма претензіями звертатися до Данила Міщенка)*

- У який час потрапила Софійка наступного разу? Давайте виразно прочитаємо в підручнику на сторінці 221. Другий абзац зверху. *(1910 рік. Цитата: «Потрапивши в минуле, Софійка спостерігала фотосесію: коло білого бузку стояв юнак...»)*

- Як звали юнака з фотографії і панночку, у яку він був закоханий? *(Мішель/Михайло, Юзя). Ким доводився Мішель Данилу Міщенку? (Сином)*

- Яким питанням стурбована Софійка в кінці розділу, який ви дочитали? *Зацитуйте на сторінці 223. («...А ще не розуміла, як опинилася в Кулаківського фотографія Міщенкового сина, навіщо їй проникати ще й у Міщенкове минуле? Як складеться доля в нерозумного Михайла? І хто тепер забере у фотографа його карточку?)*

IV. Підсумок уроку

4.1. Літературна гра «Впізнай героя за цитатою».

Підсумуємо все вищесказане і перевіримо, як ви впізнаєте героїв за їхніми словами у творі.

- «Не я краду – прокляття моє краде» *(Вадим)*

- «Мамо, мені снилося...Тато покинув маленького хлопчика і одружується з іншою!...» *(Софійка)*

- «Тепер усі в мене отут! – показує великого кулака. І регоче...»
(Кулаківський)

- «Де тобі втямити! У тебе, либонь, таких бісових предків не було...»
(бабуся Вадима)

- «Ну, це ваші гімназійні штучки! Вчать усяких там наголосів!...»
(Сашко)

4.2. Підсумкова бесіда.

- Яка ж тема твору «Русалонька...» М. Павленко? *(Зображення пригод семикласниці Софійки, яка намагається розплутати зловісну таємницю)*

- Назвіть казкові елементи у повісті-казці? *(Чарівна шафа, яка може переносити людину в інші часи; коралі; привиди)*

- Що у творі є реалістичним, таким, що може бути в нашому житті (події, герої)? *(Життя родини Софійки та інших родин; Стосунки між дітьми (щира дружба, закоханість, заздрість та ін.; Ганебні вчинки дорослих та дітей (крадіжки, обман, покинуті діти); Заробітчанство)*

- Що вас вразило у прочитаних розділах? Чи хотіли б ви подорожувати в часі, як Софійка, і розгадати якусь таємницю?

4.3. Заключне слово вчителя.

М. Павленко хоче, щоб ми вірили в добрі чудеса, у те, що навіть привиди бувають добрими, іноді й вони потребують нашої допомоги; що людина, навіть маленька, може змінити світ на краще; що старовинні бабусині коралі в добрих руках обов'язково допоможуть виправити чужі помилки, повести людину зовсім іншим шляхом: змінять світ на краще. Тож давайте всі вірити в чудо і завжди намагатися виправити ситуацію на краще.

4.4. Оцінювання учнів.

V. Оголошення і коментар домашнього завдання

Прочитати в підручнику с. 225-231.

Виконати завдання 2 на с. 225 (письмово в зошитах).

Урок №2

Тема. М. Павленко. «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських». Роздуми про сенс людського життя, моральний вибір кожного.

Очікувані результати:

предметні компетентності: учень / учениця: переказує й коментує сюжет повісті, характеризує образи дітей та дорослих, аналізує їхні вчинки;

Ключові компетентності: учень / учениця висловлює роздуми про суть людського життя, моральний вибір кожного.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: презентація «М. Павленко «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських»», схеми «Генеалогічне дерево родини» (Софійки, Кулаківських і Міщенків).

Зміст уроку

I. Актуалізація опорних знань учнів

1.1 Опитування.

1. Коли і де народилась Марина Павленко? (30 березня 1973 р. в с. Старичах на Львівщині)

2. Де навчалась письменниця? (Уманський державний педінститут (нині університет) імені П.Г. Тичини)

3. Яка тема твору «Русалонька..»? (зображення пригод семикласниці Софійки, яка намагається розплутати зловісну таємницю)

4. Назвіть казкові елементи у повісті-казці? (Чарівна шафа, яка може переносити людину в інші часи; коралі; привиди)

5. Що у творі є реалістичним, таким, що може бути у нашому житті (події, герої)? (Життя родини Софійки та інших родин; Стосунки між

дітьми (щира дружба, закоханість, заздрість та ін.; Ганебні вчинки дорослих та дітей (крадіжки, обман, покинуті діти); Заробітчанство)

6. Де відбуваються події твору? (у Вишнополі)

7. Який жанр твору? (повість-казка)

8. Дайте визначення цього жанру. (Жанр літератури, в якому фантастичні світи, події та герої в той же час відображають особливості та правила світу реального)

9. Для чого Марина Павленко використовує в назві твору розділовий сполучник АБО і додає другу назву «Прокляття роду Кулаківських»? (Головна героїня книги - кмітлива Софійка із 7-Б класу – розпочинає своє дослідження, щоб допомогти своєму однокласнику Вадиму Кулаківському позбавитися родового прокляття. Тому назва твору розповідає про багатоподієвість твору)

10. Які моральні проблеми порушує письменниця в творі? (родинне виховання, материнська любов, добро і зло, щастя людини)

II. Перевірка домашнього завдання

Удома ви мали виконати завдання 2 на с. 225. Давайте перевіримо.

З'ясувати в мережі Інтернет, чи є в Україні м. Вишнопіль і с. Половинчик. Якщо так, підготувати про них невелике повідомлення (за бажанням).

Заслуховування відповідей учнів.

Вишнопіль – село, центр сільської ради. Розташований у верхів'ї маленької річки Кам'янки (притока Синюхи). У Вишнополі відбуваються події твору Марини Павленко. Половинчик – село в Україні, в Монастирищенському районі Черкаської області. Зокрема частина подій повістей «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських», «Русалонька із 7-В проти русалоньки з Білокрилівського лісу» відбуваються в даному населеному пункті.

III. Повідомлення теми, мети і завдань уроку. Мотивація навчальної діяльності

3.1. Запис теми в зошити.

Сьогодні ми продовжимо працювати над твором «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських». Адже маємо з'ясувати, яким чином письменниця розмірковує про сенс людського життя на прикладі долі своїх персонажів. А це дуже важливе питання. Розгорніть ваші зошити, запишіть число, класна робота, тему уроку. Тема нашого уроку «М. Павленко. «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських». Роздуми про сенс людського життя, моральний вибір кожного».

IV. Сприймання і засвоєння нової навчальної інформації

4.1. Бесіда

- Що таке життя, як ви розумієте це слово? (відповіді учнів)
- Діти, а ви чули таке поняття «сенс життя»?
- Як ви розумієте це поняття?
- Доберіть синоніми до слова *сенс*. (*суть, сутність, зміст*)
- У чому сенс життя, на вашу думку? (відповіді учнів)

4.2. Слово вчителя

Для кожного сенс життя особливий, притаманний лише окремій особі. Він може полягати в красивому способі життя, великій кількості грошей, комфортно улаштованому майбутньому. А для когось, може, навпаки, сенс життя полягає в постійному творчому пошуку нових технічних можливостей для всіх людей. Вони пишуть вірші, а може, й величезні романи, складають неповторну музику, пісні.

Є люди, які свій сенс життя бачать у створенні власної міцної та люблячої родини. Створити таку сім'ю дуже важливо, адже лише в ній виросте здорова й вихована дитина. Сенс життя – це важкий і дуже важливий

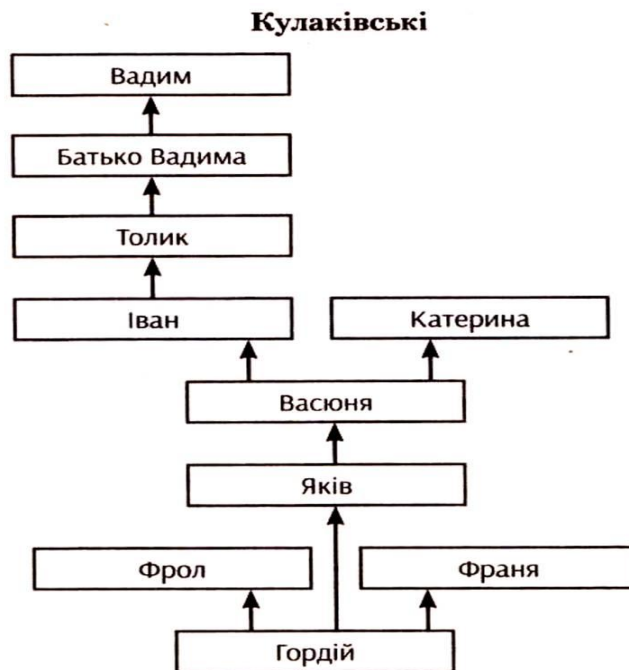
вибір, кожен робить його по-своєму, з огляду на свої індивідуальні можливості й здібності.

Отже, кожна людина вбачає сенс життя по-своєму.

4.3. Розгляд генеалогічних дерев

Зверніть увагу на картки. Прочитайте.

Чи нікого не пропустили? Усіх згаданих у творі членів родин згадали?

4.5. Бесіда з учнями за змістом твору з елементами аналізу.

- А який же сенс життя згаданих у творі родин? Давайте поміркуємо над цим і складемо порівняльну таблицю.

- Звернемося спочатку до долі членів родини Кулаківських. Хто є найстарішим представником цієї родини у повісті-казці? Яким ви побачили Гордія? Які негативні дії він робив? Відповідаючи, спирайтесь на текст твору.

- Яка доля Гордія? Чому?

- Як же можна означити сенс його життя? Яке відоме прислів'я доберемо до його способу життя й долі?

- Що з твору відомо про Фрола? Яка його доля? *(випадково загинув, коли діставав зброю із скрині)*

- Що ви знаєте про Франю? Завдяки чому вона вийшла заміж за Корнія? *(приворожила його, але чоловік не любив її)*

- Хто такий Яків? Перекажіть близько до тексту, як він помер? Що сталося з його дружиною? *(помер, вдавившись картоплею на чужому обіді, а свою дружину Лизавету замордував голодом)*

- Яке відоме прислів'я доберемо до його способу життя і долі? *(У нього взимку снігу не випросиш)*

- Що з твору відомо про Василя? Що ви знаєте про його родину? Хто входить до її складу?

- Що ви знаєте про Вадима? Як можна означити сенс його життя?
- Які риси характеру йому притаманні? На підтвердження знайдіть цитату з твору.
- Які відносини були у Вадима та Сашка Крутяка?
- Що вам відомо про батька Вадима? Яка його доля? Чи піклувався він про сина?
- А хто такий Данило Міщенко?
- Що ви знаєте про дітей Данила?
- Хто такий Валентин Білий? Які його вчинки доводять, що він є брехуном, цурається своїх дітей?
- Хто така Іра? Де вона мешкає?
- Що вам відомо про хлопчика з фотографії?
- Чим схожі між собою Міщенки? *(мали подвійну душу)*
- Хто є першою власницею коралів? *(Клава)* Що ви знаєте про неї? Який сенс її життя?
- Що вам відомо про Горпину та її родину? Які риси характеру їй притаманні?
- А які стосунки у родині Софійки?
- Хто така Сніжана? Ким вона доводиться Софійці? Що їх об'єднує? Чи вірить вона у те, що корали можуть принести щастя? Чому ж відмовляється без них виходити заміж? *(Бо це родинна реліквія, родинна пам'ять).*
- Які риси характеру притаманні Софійці?
- У чому вона хоче допомогти Вадиму?
- Що для неї головне в житті? Зачитайте виразно відповідні цитати з твору.
- Яке ставлення до героїні інших персонажів?

4.6. Складання порівняльної таблиці «Сенс життя родин».

СЕНС ЖИТТЯ РОДИН

<i>Родина Кулаківських</i>	<i>Сенс життя</i>	<i>Родина Міщенків</i>	<i>Сенс життя</i>	<i>Родина Вишні (Ягоди)</i>	<i>Сенс Життя</i>
----------------------------	-------------------	------------------------	-------------------	-----------------------------	-------------------

Гордій (загинув, коли мішок з кукурудзою впав з горища)	На чужому нещасти щастя не побудуєш	Данило	Двоїста душа – питома риса Міщенків	Клава (хвороблива жінка, перша власниця коралів)	Родинне щастя нащадків
Фрол (випадково загинув, коли витягував рушницю зі скрині)	Один раз в рік і рушниця стріляє	Михайло (Міщенко-Білий)	Брехати задля високої ціни	Горпина (Павло – ставлення до тварин)	Людяність, порядність
Франя (вийшла заміж за Корнія, причарувавши зіллям, не було дітей)	Вік з нелюбом проживала	Молодший син Данила	(роботящий)	Ніна (ставлення до коней - Мальва)	Людяність
Яків помер, вдавившись картоплею на чужому обіді, свою дружину Лизавету замордував голодом	У нього взимку снігу не випросиш	Син Михайла	Частково згадується	Ліна(Максим) розповідають історію родини від прапрапрабабусі Клави	підкування про інших
Васюня (майже 40 років провів у погребі, переховуючись від відпо-відальності за дезертирство)	Сам себе наказав - 30 років ховався	Валентин	Брехати задля високої ціни	Сніжана (лікар-травматолог)	Чесність в родинних стосунках
Іван (рано помер, залишивши на виховання Олені сина Толика)	Загинув молодим	Іра (дочка Валентина, яка мешкає в Києві, графському маєтку)	-	Тетяна (мама Софійки, сестра Сніжани)	Взаєморозуміння, взаємодопомога в сім'ї
Катерина (добра, вихована дівчина, загинула від блискавки разом зі своїм чоловіком та його родиною)	Одна добра душа	Хлопчик із фотографії (син Валентина, який мешкає у Вишнополі)	-	Софійка (дівчинка, яка хоче допомогти Вадимові позбутися родинного прокляття)	Допомога друзів
Толик (все життя прожив в переїздах, в кінці твору повертається до родини)	Перекоти полем життя прожив			Ростик (братик Софійки)	-
Батько Вадима (працював у Москві, не піклувався про Вадима)	Поїхав шукати легкого карбованця				
Вадим (зухвалий,	Прокляття				

зарозумілий хлопчина)	прокляттям, а характер характером				
--------------------------	---	--	--	--	--

4.7. Узагальнювальна бесіда

- Який висновок можемо зробити? Який сенс життя родин, зображених у повісті-казці Марини Павленко? (*Сенс життя родини Кулаківських – нажива, родина Міщенків – брехня, обман, родина Вишні – взаєморозуміння, взаємодопомога, дружна родина*).

- Що об'єднує три родини? (*час, місцевість, особисті стосунки*)

Клава - Корній - Франя

Сніжана - Валентин

Софійка - Вадим

Ніна - Михайло (Міщенко-Білий)

- Чому авторка поєднала в різних часових просторах ці три родини?

- Яку роль відіграли коралі у творі?

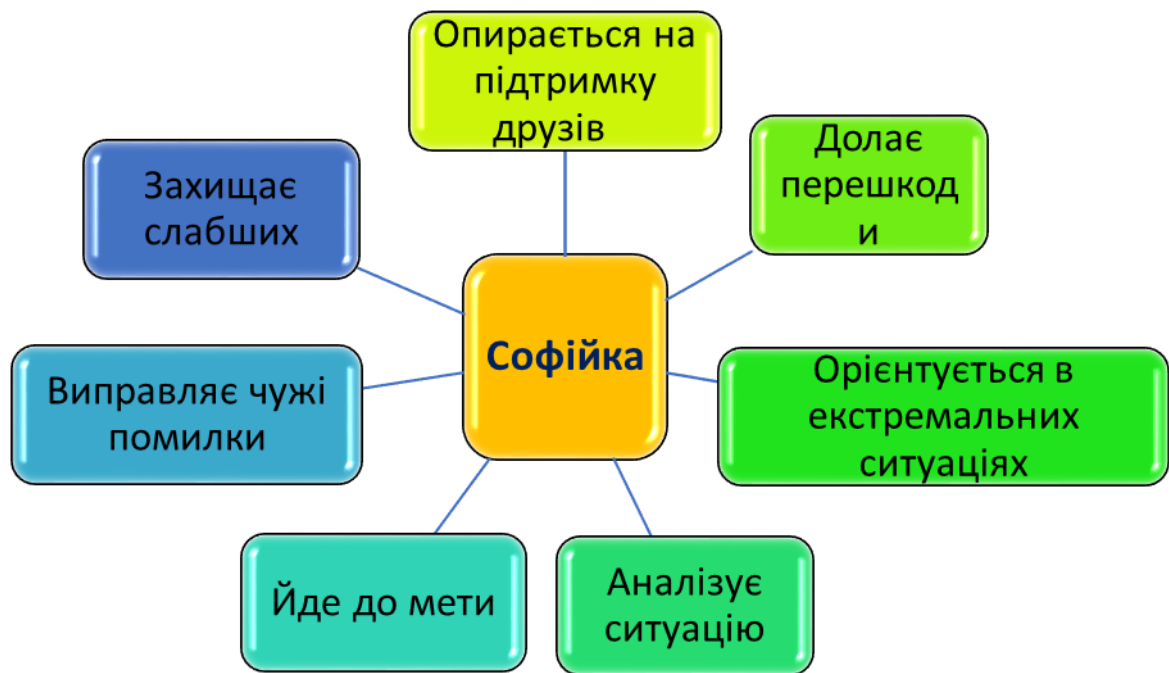
- Чим Софійка відрізняється від інших героїв твору? (*Здатність подорожувати в часі, вона сприймає життя, як казку*)

- Чому саме вона наділена такою властивістю?

V. Підсумок уроку

5.1. Складання гроно (на дошці).

Складіть інформаційне гроно, у якому акцентуйте увагу на позитивних рисах характеру Софійки.

- Який моральний вибір здійснила дівчина? Чи є він правильним?
- Хто ще зробив моральний вибір у творі?
- Чому в повісті-казці частково показане майбутнє головних героїв?

Доведіть свою думку.

- Чи можливо в реальному світі змінити минуле?
- Хто з героїв вам більше сподобався? Чим саме?

5.2. Підсумкове слово вчителя

Кожна людина бачить сенс життя в чомусь своєму: для когось сенс життя полягає в багатстві і славі, хтось не може жити без улюбленої роботи, а хтось просто живе заради коханих людей.

Сенс життя людини полягає в різному, що може бути у світі. І не завжди це гроші, багатство чи любов. Для всіх людей – усі цілі й задумки різні. Сенс життя – це щось невідоме, для кожного своє.

VI. Оголошення і коментар домашнього завдання

1. Прочитати в підручнику с. 233-241.

2. Виконати завдання 2 на ст. 232.

* Написати лист одному з героїв твору

Урок №3

Тема. М. Павленко. «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських». Добро і зло в повісті, у сучасному світі та в людині.

Очікувані результати:

предметні компетентності: учень / учениця переказує й коментує сюжет повісті-казки «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських»; характеризує образи дітей та дорослих, аналізує їхні вчинки; розкриває символічне значення образів старовинної шафи та чарівних коралів; визначає добро і зло у творі;

ключові компетентності: учень / учениця висловлює роздуми про суть людського життя, моральний вибір кожного;

Емоційно-ціннісне ставлення: спонукання до творення й примноження добра, краси; усвідомлення відповідальності за свою справу і вчинки.

Тип уроку: комбінований

Обладнання: мультимедійна презентація «М. Павленко. «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських». Добро і зло в повісті, у сучасному світі та в людині»; підручник; узагальнювальна таблиця «Персонажі як уособлення добра і зла в повісті-казці «Русалонька із 7-В...»

Епіграф:

Треба прагнути бути Людиною,
незважаючи на всю жорстокість
навколишнього світу, і це можливо...

О. Генрі

Зміст уроку

I Перевірка домашнього завдання

- Вашим завданням на сьогодні було виконати завдання 2 на с. 232.

Завдання 2 на ст. 232

Знайти в мережі інтернет інформацію про походження назви вашої вулиці, району, села, міста, річки, балки тощо. Підготувати невеличке повідомлення про одну з таких назв (за бажанням.)

- А хто виконав завдання із зірочкою? (* Написати лист одному з героїв твору) (зачитують 1-2 учні)

II. Актуалізація опорних знань учнів

2.1. Вступне слово вчителя

«Яблуко від яблуні недалеко падає», «Яка хата, такий тин, який батько, такий син», «Який тин, така і хата, така дочка, яка мати» – такі прислів'я часто згадують українці, якщо треба пояснити суть негативних проявів у членів однієї родини.

Схильність до недобрих дій ніби запрограмовано передається від одного покоління до іншого і в Кулаківських, і в Міщенків. Навіть зміна прізвища (Міщенко на Білий) нічого не переінакшила в характері Мішеля.

Та ось семикласниця Софійка ніби кидає виклик злій долі й дає шанс пережити вже пережите раніше ще раз, інколи навіть сама активно втручається в хід історії – і – о диво – зміни стаються кардинальні.

Письменниця хоче, щоб ми вірили в добрі чудеса, в те, що людина, навіть маленька, може змінити світ на краще; що старовинні бабусині коралі в добрих руках обов'язково допоможуть виправити чужі помилки, повести людину зовсім іншим шляхом: змінять світ на краще.

1.3. Рольова гра. Розповідь учениці «Коралі – скарбниця доброти та щирості»

- Послухаймо цікаву розповідь про коралі від імені Софійки.

Я одягну коралі, відчую дотик рук

- твоє тепло, зігріє душу –

відійдуть печалі, прийде любов,

забуду біль і зло.

Багато народів світу вважають, що намисто має магічні властивості. Зокрема, воно оберігає від застуди, а розрив нитки провіщує господині нещастя. Для українських жінок це не просто прикраса, значення коралів глибоко символічне.

У повісті-казці Марини Павленко «Русалонька із 7-Б, або Прокляття роду Кулаківських» коралі мають важливе значення для моєї родини. Це символ родинного затишку та щастя. Коралі починають свою історію від бабусі Клави. Дав їх бабусі сліпий старець. Дав і мовив: - Як народиться в тебе Корнієва дочка, ти одужаєш! І ще пам'ятай: захочеш собі нову долю знайти – вбери ці коралі й не скидай. Але бабуся і не здумала їх одягати, пожертвувавши собою, вона виборола щастя для нашого роду і для мене зокрема.

Від того часу вони передавалися з покоління в покоління і приносили нащадкам нашого роду щастя та благополуччя. Без них жодна жінка не виходила заміж. І, навіть, моя тітка Сніжана скасувала весілля коли дізналася, що вони пропали.

Окрім цього, вони мають і фантастичне значення, адже за допомогою їх та чарівної шафи я маю змогу подорожувати в часі, творити добро. Я дуже вдячна коралю за таку можливість допомагати людям.

III. Повідомлення теми, мети уроку, мотивація навчальної діяльності

3.1. Робота з епіграфом

Прочитаймо епіграф до нашого уроку.

Треба прагнути бути Людиною,
незважаючи на всю жорстокість
навколишнього світу, і це можливо...

О. Генрі

- Поясніть зміст епіграфа до уроку.
- Чому слово Людина написано з великої літери? (справжня Людина, добра, чуйна...)

- Що означає бути доброю людиною? Якими рисами має володіти така людина? *(Добра людина –це людина, яка вміє співчувати, ставити себе на місце іншої людини, яка прийде на допомогу, коли її просять. Вона також здатна на безкорисливі вчинки. У добрих людей добре серце тощо)*

- Чи зустрічали ви таку людину в своєму житті? *(Так. Ні)*

- Чим вона вас вразила? *(Безкорисливістю, щирістю)*

- Які добрі вчинки ви робили або були свідками таких? *(Переводили бабусю через дорогу, допомагали донести важку сумку, говорили добрі слова тощо)*

Сьогодні на уроці ми з вами поговоримо про добро і зло, яке оточує нас та яке яскраво представлене у повісті-казці **Марини Павленко «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських»**.

3.2. Оголошення теми уроку

Отож, ми продовжуємо вивчати творчість Марини Степанівни Павленко. Тема нашого уроку звучить так: **«М. Павленко. «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських». Добро і зло в повісті, у сучасному світі та в людині»**.

3.3. Робота в зошиті

Розгорніть зошити та запишіть число, класна робота. Перепишіть тему уроку з презентації: **«М. Павленко. «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських». Добро і зло в повісті, у сучасному світі та в людині»**.

IV. Сприймання і засвоєння нової навчальної інформації

4.1. Бесіда за змістом твору з елементами аналізу

- Хто є головною героїнею повісті-казки? *(Софійка Ягода)*

- З якою метою Софійка подорожує у часі? Чи є вона благородною? Доведіть свою думку, спираючись на зміст твору. *(Так, є благородною.*

Дівчинка хоче допомогти розгадати, у чому полягає прокляття роду Кулаківських).

- Отож, якими рисами характеру наділена Софійка? *(Слухняна, працьовита (допомагає батькам доглядати за молодшим братиком), допитлива, має добре серце (надає допомогу всім хто її потребує), здатна до фантазування, любить усе, що її оточує).*

- Якими вчинками вона доводить названі риси характеру? *(Допомагає Вадиму з'ясувати причини прокляття їхнього роду; коли Катерина і Семен померли від удару блискавки, Софійка вирішила повернутися в минуле й зарадити біді. Софійка проникає в минуле, але вже із Сашком і Чорнобілкою. Їм вдається спляти стару шовковицю).*

- Чи можемо ми стверджувати, що Софійка – це виключно позитивний персонаж? *(Так. Своїми вчинками вона це довела.)*

- Хто допомагав Софійці у розкритті цієї таємниці? *(Сашко)*

- Охарактеризуйте цього персонажа? *(Сашко – ім'я доброго, відданого товариша Софійки. Він не схожий на Вадима. Хлопець намагається допомогти своїй сім'ї подолати бідність, турбується про своїх сестричок. Він допомагає Софійці в її розслідуваннях. І лише з часом дівчина розуміє, що Сашко – це та людина, яка житиме в її серці завжди)*

- Які якості він уособлює в собі? *(Позитивні).*

Отже, хлопець Сашко є уособленням добра.

- Хто такий Вадим Кулаківський? Якими рисами він наділений? *(Вадим – один із головних героїв повісті. Він однокласник Софійки. Зухвалий, зарозумілий, але самотній. Його вихованням турбується бабуся, з якою він поводить не зовсім чемно. Часто крав, не поважав старших, мав багато шкідливих звичок. Поводився демонстративно.)*

- Чи хотів Вадим змінитися на краще? *(Ні)*

- Розкажіть про тітку Софійки? Як склалася її доля? *(Тітку Софійки звали Сніжана. У неї мало бути весілля із Валентином, але воно не відбулося. Вона*

покинула нареченого. Познайомилась із художником Сергієм Пустельником і стала по справжньому щасливою)

- Чи були на її совісті якісь гріхи? *(Ні)*

- Сніжана є уособленням добра чи зла? *(Добра)*

- Розкажіть про колишнього нареченого Сніжани, Валентина Білого? Хто цей чоловік? До представників добра чи зла у повісті-казці М. Павленко можна його віднести? *(Валентин Білий був нареченим Сніжани Ягоди (тітка Софії). Він є уособленням зла у творі. Бо одружився з Людмилою з розрахунку, а коли народилася донька Ірина Біла, то Валентин подав на розлучення і зник. Навіть аліменти не платить. Мав ще одну дружину і сина, яких теж покинув. Брехав Сніжані, що ніколи не був одружений і не мав дітей)*

- Чи вдалося йому змінитися протягом твору? Як саме? Виразно зачитайте цитату на підтвердження слів на с. 240. *(Частково. Валентин проводив час із сином та дружиною. Вирішив поїхати до Києва й відшукати Людмилу з дочкою та запросити до себе в гості).*

- З ким знайомиться Софійка, мандруючи зі світлинами в минуле? *(Софія познайомилась із членами родини та нащадками Гордія Кулаковського.)*

- Чи прагне вона змінити хід історії? За допомогою чого їй вдалося це зробити? *(У перебіг історії Софійка втручається лише раз: за порадою сліпого старця – єдиного містичного персонажа повісті – чим, власне, і змінює майбутнє роду Кулаківських)*

- Що можна сказати про Гордія Кулаківського? Який вчинок зробив Гордій Кулаківський по відношенню до Данила Міщенка? Як він його обманув? *(Гордій Кулаківський обманув Данила Міщенка. Попросив Данила показати, чи вміє він писати і попросив поставити свій підпис на папірці. Виявилось Міщенко підписав документ по продажу землі, маєтності всіх дворян Вишнополя і свою хату, худобу, поля, а також шляхетське звання. Усі гроші сплачено і з усіма претензіями звертатися до Данила Міщенка)*

- Виразно зачитайте цитату з підручника на сторінці 221, про те, як повівся Гордій по відношенню до родин міста Вишнополя, яких він позбавив дворянського звання. (*«Пан Кулаківський, – читала далі, – погодився за низькою ціною продати їм для проживання кілька невеличких будинків. Зважаючи на заслуги перед містом, дозволив безкоштовно мешкати у своєму колишньому домі тільки родині зниклого предводителя дворянства Данила Міщенка».*)

- Отож, персонаж Гордій Кулаківський є уособленням добра чи зла? (Це негативний персонаж. Він втілює зло у творі)

- Як після цього склалася доля Данила Міщенка? Виразно зачитайте цитату на с. 222. (*Софійка прочитала в газеті, що «Ще не старий, привабливий, шляхетний, хазяйновитий, непитущий, найдостойніший із достойніших житель села Кривих Колін, дворянин-холостяк Даниїл Міщенков бажає познайомитись із молодого, красивою, заможною вдовою зі стерпною вдачею»*)

- Данило змінив своє прізвище з Міщенка на яке? Чому? (*Білий. Тому що білий означає чистий, без гріхів попереднього життя?*)

- Чи означає це, що Міщенко визнав свою провину і очистився від своїх гріхів? (*Ні, зміна прізвища не врятувала наступних членів роду Міщенків. Вони передавали з роду до роду лише духовну порожнечу, яку надзвичайно важко заповнити*)

- Що можна сказати про сина Данила Міщенка Мішеля? Яким він був? (*Син Данила Міщенка, що з вини батька стає двірником. Спочатку справляє враження порядного юнака, що закоханий у панночку Юзю. Але з часом побачимо різку зміну в характері хлопця. Жорстокість, мстивість заповнили його серце. Жив, ховаючись від людей, ніколи не ділився наболілим, душив у собі любов до Юзі. Сина виховав схожим на себе*)

- Що зробило Мішеля таким? (*Батько Михайла втратив звання «дворянського предводителя», і це не дає йому дорівнятися до майнових статків його коханої*)

- Як звали наречену Мішеля? Розкажіть, хто ця дівчина, з якої вона родини, як склалася її доля? *(Юзя. Дівчина з багатой родини. Не очікувала побачити низеньку халупку в якій жила родина Мішеля. Одразу зомліла. Приїхав папа і дівчина одразу побігла до карети, забувши про коханого. Викрикувала, що Мішель «злісний обманщик». Батько віддав її за багатого дворянина. Між ними не було кохання.)*

- Чи позитивним персонажем є Юзя? *(Ні. Це негативний персонаж)*

- Якими рисами славиться Яків Кулаківський? *(Скупістю)*

- Що вигадав Яків, аби економити? *(Він щовечора навідував представників дворянства, аби зекономити на їжі й за ці гроші купив собі нову шапку. Сам же своїй дружині Франі весь час дорікав, що вона із сином багато їсть і марнотратна)*

- Виразно зачитайте на підтвердження цих слів розмову Якова з дружиною Лизаветою Львівною на с. 229. *(-Сала в діжці поменшало на два пальці!- скупився невдоволено. – Змилуйтеся! Таж Васюні треба ось у дорогу!)*

- Як історія з привидами в сусідській квартирі пов'язана з родом Кулаківських? *(Саме на місці Софійчиного будинку була оселя, у якій колись жили пращури Вадима Кулаківського. Під час пожежі вони трагічно загинул.)*

- Як звали цих людей? Розкажіть про них детальніше? *(Катерина – дочка Василя Кулаківського та Олени. Дівчина була одружена з Семеном та жила разом з бабусею)*

- Якими рисами характеру володіла Катерина? *(турботлива, піклувалась про бабусю, роботяща)*

- Дівчина є втіленням добра чи зла? *(Добра)*

- Яким був її чоловік Семен? До якої групи персонажів (ті, що втілюють добро чи зло?) можна його віднести? *(Семен: добрий, тонкосльозий: за життя не зрубав ні одного дерева і не вбив навіть жодної курки)*

- Як склалася їхня доля? Чи прожили вони разом довго і щасливо до старості? Чому? *(Так. Софійка повернулася в минуле разом з Сашком і зрізала шовковицю. Потім попередила Катерину і її родину про небезпеку і попросила пересидіти ніч в ямі. Так і сталося. Подружжя прожило довге, щасливе життя, але без дітей)*

- У подружжя Катерини і Семена не було дітей. Чи було це своєрідним покаранням за гріхи роду Кулаківських? *(Можливо)*

- У цьому роді був ще один персонаж, який зумів стати на правильний шлях. Як його звали? *(Толик Кулаківський)*

- Що намагався зробити Толик Кулаківський із хатиною своєї бабусі Олени? *(Хотів продати, а бабусі пообіцяв, що купить якусь халупу на околиці)*

- Чи вдалося йому це зробити? Чому? *(Бабуся Олена сказала, що в погребі переховується ще з часів Другої світової війни їхній дід. З погребя Толик виліз іншою людиною й прогнав покупців)*

- Як вчинив Толик із своїм онуком (Вадимом) і жінкою? Давайте зачитуємо на с. 239. *(«Якось уранці Вадим покликав Софійку до старого парку, щоб розповісти новину. Виявляється, що він із бабусею отримали листа від діда Толі, який пише...»)*

- Як ви вважаєте, чому Толик змінив своє рішення? *(Тому що родина для нього важливіша за гроші)*

- До якої колонки ми віднесем Толика Кулаківського? Чому? *(Добро. Бо хлопець вчинив по совісті. Не здав свого діда, не позбавив бабусю хати. Хоча в самого не було кутка для прихистку)*

- Окрім персонажів, у творі є місця та предмети, які також є уособленням добра та зла. Давайте назвемо їх? Які місця уособлюють зло? Чому? *(Відьмин ставок в селі бабусі Половинчик. Бо, за легендою, на його березі жила відьма, яка когось утопила в тому ставку. Але насправді на березі цієї річки жила бабця, яка зілля варила, людей рятувала. Кого рятувала, кому й поробляла. Одного разу до неї приїхала жінка із самого Вишнополя, яка*

просила повернути чужого хлопця. Зжити зі світу суперницю. Згубила бабця невинну душу, втратила і хлопця. І та жінка вишнопільська щастя не мала)

- Чому село мало таку назву? (Бо, за словами дідуса, половина жіноцтва з нечистою силою знається)

- Які предмети мають добре значення? (Коралі)

4.2. Складання таблиці «Персонажі як уособлення добра і зла в повісті-казці «Русалонька із 7-В...»

Втілення добра у повісті-казці «Русалонька із 7-В...»		
Герой	Риси характеру	Вчинки
Софійка Ягода	Слухняна, працьовита (допомагає батькам доглядати за молодшим братиком), допитлива, має добре серце (надає допомогу всім хто її потребує), здатна до фантазування, любить все, що її оточує.	Допомагає Вадиму з'ясувати причини прокляття їхнього роду; з'ясувала справжню сутність Валентина і врятувала тітку Сніжану від весілля; коли Катерина і Семен померли від удару блискавки, Софійка вирішила повернутися у світліну й зарадити біді. (Софійка проникає в минуле, але вже із Сашком і Чорнобілкою. Їм вдається спилити стару шовковицю).
Сашко	Добрий, працьовитий, щирий, гордий,	Допомагав Софійці у розслідуванні; не

		відвідував школу, бо був змушений працювати аби допомогти мамі та сестрам)
Сніжана Ягода	Мрійлива, закохана, добра.	Ніколи не робила нікому поганого; по дитячою мрійлива.
Катерина	Добра, працювита, турботлива	Піклувалася про стару бабусю; завжди вірно чекала свого коханого Семена;
Семен	Добрий, тонкосльозий, щирий	
Толик Кулаківський	Добрий	Не продав хату; не видав діда.
Сліпий старець	Добрий	Постійний супутник добра і правди: допоміг Олені врятувати дочку Катерину;
Втілення зла у повісті-казці «Русалонька із 7-В...»		
Герой	Риси характеру	Вчинки
Валентин Білий	Егоїст, самовпевнений,	Покинув двох жінок з дітьми
Гордій Кулаківський	Лицемір, обманщик, самовпевнений, грішник, без почуття сорому	Він перший, хто порушив присягу «не вкради».
Данило Міщенко	Безвідповідальний, хвалькуватий, самозакоханий	Залишає сім'ю: дружину та двох синів,

(Білий)		яким доводиться жити з тавром батька-зрадника.
Мішель Міщенко (Білий)	Жорстокий, мстивий,	Постійно переховувався. Виховав сина схожого на себе.
Юзя		Негативно відреагувала на бідні умови життя Мішеля
Яків Кулаківський	Скупий, жадібний, жорстокий	Їздив вечеряти до інших людей; підраховував кожен копійку.
Вадим Кулаківський	Зухвалий, зарозумілий, брехливий. Але в той же час самотній.	Вкрав коралі у Софійки.
Ірка Завадчук	Нахабна, самозакохана, егоїстична	

4.3. Вправа «Вірний радник»

- Яке ваше ставлення до Вадима Кулаківського? *(Ми ставимося до хлопця з розумінням, бо він такий як ми, учень 7 класу. Пройде час і він усвідомить свої помилки)*

Здається мені, що Вадиму потрібна наша допомога. Давайте дамо йому кілька порад щодо його поведінки. *(На дошці учні записують свої поради Вадимові)*

Орієнтовна відповідь

Потрібно бути:

хорошим другом;

здатним на вчинок, щоб Софійці не було соромно за свого обранця;

благородним;

любити своїх рідних;

сміливим;

*визнавати свої помилки;
поважати Софійку і себе;
кинути палити;
пам'ятати, що, крім грошей, є ще людські цінності.*

4.4. Робота з текстом твору

Давайте з'ясуємо, що сталося із родом Кулаківських. Зачитаємо про це на с. 230. *(Софійка гнівлася на себе. Вона бачила, як поступово діє прокляття, але нічого не зробила, щоб перешкодити йому! Найстаршого Кулаківського прибито мішком із власним скарбом у власному ж дому!...)*

- Чи вдалося Софійці врешті-решт позбавити родового прокляття Вадима Кулаківського? Як саме? *(Так. Врятувавши Катерину і її родину. У результаті до Вадима повернулися батьки.)*

V. Підсумок уроку

5.1. Робота з епіграфом

- Зачитайте ще раз епіграф.

*Треба прагнути бути Людиною,
незважаючи на всю жорстокість
навколишнього світу, і це можливо...*

О. Генрі

- До кого з персонажів повісті-казки М. Павленко можна звернутися з цими словами, закликати їх бути Людиною! Свою відповідь обґрунтуйте. *(Валентин Білий, Гордій Кулаківський, Данило Міщенко, Мішель Міщенко, Юзя, Яків Кулаківський, Вадим Кулаківських, Ірка Завадчук)*

5.2. Підсумкова бесіда

- Отож, назвіть героїв твору, які втілюють в собі добро? *(Софійка, Сашко, Сніжанна, Катерина, Семен, Толик Кулаківський, сліпий старець)*

- А які втілюють в собі зло? *(Валентин Білий, Гордій Кулаківський, Данило Міщенко, Мішель Міщенко, Юзя, Яків Кулаківський, Вадим Кулаківських, Ірка Завадчук)*

- Як склалися долі героїв повісті? Хто з них, на вашу думку, став щасливим? *(Софійка стала просто красунею. Вадик став підприємцем, відкрив власну фірму). Сашко став бізнесменом, ресторатором. Ірка вийшла заміж за Вадика).*

- Як ви гадаєте, чи може така історія трапитися в реальному житті? Свою відповідь обґрунтуйте.

- Який персонаж вам найбільше сподобався? Чим саме? Які риси характеру ви б у нього перейняли собі?

5.3. Заключне слово вчителя.

Отож, повість-казка Марини Павленко «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських» – повчальний твір. Він навчає нас бути добрими, людяними, небайдужими до чужих проблем. Адже, якщо зараз допоможете ви, то наступного разу, коли вам потрібна буде допомога, до вас не повернуться спиною.

Оцінювання учнів.

VI. Оголошення і коментар домашнього завдання

1. Виконати завдання 1 на с. 242.
2. Виконати завдання 2 на с. 242 за бажанням.
3. Скласти власну версію продовження твору.

Анкета для вчителів української мови та літератури

*Шановний/а колего! Ми звертаємося до Вас як до кваліфікованого фахівця з проханням допомогти в науковому дослідженні, мета якого – з'ясувати стан вивчення на уроках української літератури життя і творчості сучасної української письменниці **Марини Павленко**. Просимо Вас відповісти на запитання анкети, підкресливши ту відповідь, яка, на Вашу думку, є правильною, чи запропонувати власний варіант відповіді. Результати моніторингу розголошенню не підлягають і будуть використані лише в магістерському дослідженні. Дякуємо за співпрацю!*

ПОВІДОМТЕ, БУДЬ ЛАСКА, ДЕЯКІ ДАНІ ПРО СЕБЕ

Вік _____

Стаж роботи _____

Заклад освіти: сільський, міський (підкреслити)

1. Чи достатньо, на Вашу думку, у чинних програмах представлено життя і творчість сучасної української письменниці Марини Павленко?

- а) так;
- б) ні;
- в) Ваш варіант

відповіді _____

2. Які твори Марини Павленко Ви б порадили ввести до навчальної програми для текстуального вивчення?

- а) «Чар-папороть»;
- б) «Домовичок і купа проблем»;
- в) «Миколчині історії»;
- г) «Півтора бажання»;
- г) Ваш варіант відповіді _____

3. Чи пояснюєте Ви здобувачам освіти 7 класу, окрім теоретико-літературного поняття «повість-казка», поданого в чинній програмі до теми «Марина Павленко. «Русалонька із 7–В, або Прокляття роду Кулаківських», сутність поняття «образ-символ»?

- а) так;
- б) ні;
- в) частково згадую;
- г) Ваш варіант відповіді _____

4. Чи здатні учні 7 класу самостійно підібрати цікаву змістовну інформацію про Марину Павленко й представити її на уроці?

- а) так;
- б) ні;
- в) Ваш варіант відповіді _____

5. Які труднощі виникають у здобувачів освіти під час вивчення повісті-казки Марини Павленко «Русалонька із 7–В, або Прокляття роду Кулаківських»?

- а) визначення теми, ідеї, проблематики твору;

- б) характеристика образу головної героїні Софійки;
- в) розкриття художніх засобів твору;
- г) пояснення багатозначності символіки;
- д) розуміння мови твору;
- ж) Ваш варіант відповіді _____

6. Які допоміжні наочні матеріали ви використовуєте під час уроків, присвячених твору Марини Павленко?

- а) портрет;
- б) презентація;
- в) виставка книг письменника;
- г) відео-та аудіо- записи;
- д) Ваш варіант відповіді _____

7. Які творчі завдання ви застосовуєте на уроках із вивчення твору Марини Павленко?

8. Які Ви використовуєте методи (у тому числі інтерактивні) та прийоми роботи на уроці з вивчення повісті-казки Марини Павленко «Русалонька із 7-В...»?

9. Чи застосовуєте Ви матеріали про Марину Павленко в позакласній роботі?
- а) так
  - б) ні
  - г) Ваш варіант відповіді _____

10. Які форми позакласної роботи за творчістю Марини Павленко, на Ваш погляд, доцільно впроваджувати в роботу закладів загальної середньої освіти?

11. Які Ваші основні поради молодим учителям щодо опрацювання на уроках української літератури творчості Марини Павленко?

Щиро вдячні за співпрацю!